T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
ARKEOLOJİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

MEZOPOTAMYA ARKEOLOJİSİ'NDE GÖZ İDOLLERİ

Öznur ÖZMEN

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Ahmet UHRİ

İZMİR-2017

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
ARKEOLOJİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

MEZOPOTAMYA ARKEOLOJİSİ'NDE GÖZ İDOLLERİ

Öznur ÖZMEN

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Ahmet UHRİ

İZMİR-2017

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAY SAYFASI

Üniversite	: Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Adı ve Soyadı	: Öznur ÖZMEN
Öğrenci No	: 2012800426
Tez Başlığı	: Mezopotamya Arkeolojisi'nde Göz İdolleri
Savunma Tarihi	: 10.07.2017
Danışmanı	: Yrd.Doç.Dr.Ahmet UHRİ

JÜRİ ÜYELERİ

Ünvanı, Adı, Soyadı	**Üniversitesi**	**İmza**
Yrd.Doç.Dr.Ahmet UHRİ	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	.....
Yrd.Doç.Dr.Duygu Sevil AKAR TANRIVERDİ	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	.....
Yrd.Doç.Dr.Haluk SAĞLAMTİMUR	-EGE ÜNİVERSİTESİ	.....

Öznur ÖZMEN tarafından hazırlanmış ve sunulmuş olan bu tez savunmada başarılı bulunarak oy birliği(X) / ~~oy çokluğu~~( ) ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. M. Banu DURUKAN SALI
Müdür

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum "Mezopotamya Arkeolojisinde Göz İdolleri" adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yaralandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

…/…/2017

Öznur ÖZMEN

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Mezopotamya Arkeolojisi'nde Göz İdolleri

Öznur ÖZMEN

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Arkeoloji Anabilim Dalı
Klasik Arkeoloji Programı

"Mezopotamya Arkeolojisinde Göz idolleri" başlıklı bu tez çalışmasıyla, Geç Kalkolitik dönem boyunca Kuzey ve Güney Mezopotamya'da karşımıza çıkan ve göz kısımları vurgulanmış idollerin incelenmesi amaçlanmaktadır.

Bu amaç doğrultusunda, arkeolojik kazılar sonucu elde edilmiş idollerin tipolojik özellikleri, çeşitli tipler arasındaki ilişkiler, kronolojik dizilimleri ve bunların kullanım değerleri ile sembolik anlamlarına ilişkin çalışmalar hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mezopotamya'da Göz İdolleri, Geç Kalkolitik Dönem, Tell Brak, Göz Tapınağı, Ritüel.

ABSTRACT

Master's Thesis

Eye Idols in Mesopotamian Archaeology

Öznur ÖZMEN

Dokuz Eylül University
Graduate School of School Sciences
Department of Archaeology Program

With the thesis titled "Eye idols in the Mesopotamian Archeology" is intended to examine idols that have been discovered in the Northern and Southern Mesopotamia during the Late Chalcolithic period and whose eyes are emphasized.

For this aim, it is aimed to study the typological characteristics of the idols obtained from archaeological excavations, relations between various types, chronological sequences, their use values and their symbolic meanings.

Keywords:Eye idols in the Mesopotamian, The Late Chalcolithic period Tell Brak, The Eye Temple, Ritual

MEZOPOTAMYA ARKEOLOJİSİ'NDE GÖZ İDOLLERİ

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI ii
YEMİN METNİ iii
ÖZET iv
ABSTRACT v
İÇİNDEKİLER vi
KISALTMALAR ix
TABLOLAR LİSTESİ x
ŞEKİLLER LİSTESİ xi
EK LİSTESİ xii

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM
GÖZ İDOLLERİ TANIMI

1.1.GÖZ İDOLLERİ TANIMI ve TİPOLOJİSİ 4
1.1.1.Göz İdollerinin Tanımı 4
1.1.2. Göz İdollerinin Tipolojisi 6
1.1.2.1. Tip 1 7
1.1.2.1.1. Tip 1.A. 7
1.1.2.1.2. Tip 1.B. 9
1.1.2.1.3. Tip 1.C. 9
1.1.2.2. Tip 2 10
1.1.2.2.1. Tip 2.A. 11
1.1.2.2.2. Tip 2.B. 11
1.1.2.2.3. Tip 2.C. 12
1.1.2.2.4. Tip 2.D. 12
1.1.2.2.5. Tip 2.E. 12
1.1.2.2.6. Tip 2.F. 12

İKİNCİ BÖLÜM
GÖZ İDOLLERİNİN COĞRAFİ DAĞILIMI

2.1. GÖZ İDOLLERİNİN BULUNTU YERLERİ 13

2.1.1. Anadolu Yerleşimleri 13

2.1.1.1. Hacınebi Höyük 14

2.1.1.2. Arslantepe 16

2.1.1.3. Salat Tepe 17

2.1.1.4. Zeytinli Bahçe 17

2.1.1.5. Hassek Höyük 19

2.1.1.6. Türbe Höyük 19

2.1.1.7. Başur Höyük 20

2.1.1.8. Pirot Höyük 21

2.1.1.9. Tell Cüdeyde 21

2.1.1.10. Samsat Höyük 22

2.1.2. Suriye Yerleşimleri 23

2.1.2.1. Tell Hamoukar 23

2.1.2.2. Tell Brak 26

2.1.2.3. Tell Abu Hafur 31

2.1.2.4. Umm Qseir 31

2.1.2.5. Sheikh Hassan 32

2.1.2.6. Hama 33

2.1.2.6. El-Kowm 33

2.1.2.7. Tell el-Hajj 34

2.1.3. Irak Yerleşimleri 35

2.1.3.1. Tepe Gawra 35

2.1.3.2. Grai Resh 36

2.1.3.3. Tell al-Hawa 37

2.1.3.4. Qalinj Agha 38

2.1.3.5. Tepe Chenchi 39

2.1.3.6. Tell Musharifa 40

2.1.3.7. Khafajah 41

2.1.3.8. Tell Asmar 41
2.1.3.9. Tell Billa 42
2.1.3.10. Lagash/Tello 42
2.1.3.11. Uruk 43
2.1.3.12. Kish 43
2.1.3.13. Ur 44
2.1.4. İran Yerleşimleri 45
2.1.4.1. Susa 45
2.1.4.2. Farukhabad 46
2.1.4.3. Choga Mish 46

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
GÖZ İDOLLERİNİN YORUMLANMASI

3.1.GÖZ İDOLLERİNİN KULLANIM AMACINA YÖNELİK ÇEŞİTLİ GÖRÜŞLER 48
3.1.1. Tanrı/Tanrıça ya da İktidarın Gözü 50

SONUÇ 53
KAYNAKÇA 54
TABLOLAR 61
ŞEKİLLER 63
EK 67

KISALTMALAR

AAAS	Les Annales Archeologiques Arabes Syriennes
AJA	American Journal of Archaeology
ASOR	The Annual of the American Schools of Oriental Research
BASOR	The Bulletin of the American Schools of Oriental Research
Bkz.	Bakınız
cm.	Santimetre
Fig.	Figür
Gen.	Genişlik
IstMitt	Istanbuler Mitteilungen
JNES	Journal of Near Eastern Studies
KST	Kazı Sonuçları Toplantısı
mm.	Milimetre
MÖ.	Milattan Önce
PAM	Polish Archaeology in the Mediterranean
s.	Sayfa No
ss.	Sayfadan Sayfaya
Tab.	Tablo
TTKY	Türk Tarih Kurumu Yayınları
TÜBA-AR	Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi
yak.	Yaklaşık
Yük.	Yükseklik
ZOrA	Zeitschrift für Orient-Archäologie

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Göz İdolleri Kronoloji Tablosu s. 61

Tablo 2: Göz İdolleri Tipoloji Tablosu s. 62

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Göz İdollerinin Bulunduğu Yerler s. 63

Şekil 2: Tip 1. Göz İdollerinin Bulunduğu Yerler s. 64

Şekil 3: Tip 2. Göz İdollerinin Bulunduğu Yerler s. 65

Şekil 4: 'İktidarın Gözü' Şeması s. 66

EK LİSTESİ

Ek 1: Katalog

Göz İdolleri Kataloğu ek ss. 67-104

GİRİŞ

1930'lı yıllarda Suriye'nin Habur Bölgesi'nde yer alan Tell Brak yerleşiminde gerçekleştirilen arkeolojik kazılar esnasında açığa çıkarılan bir yapıda, alabaster, serpantin, steatit gibi taşlardan ve pişmiş topraktan şekillendirilen binlerce idol bulunmuştur. Bu idollerin ortak özellikleri, gözlerinin abartılı bir şekilde vurgulanması ve gözler dışında vücuda dair herhangi bir organın betimlenmemiş olmasıdır. Bu nedenle, kazı başkanı M. E. L. Mallowan, binlercesinin bulunduğu yapıyı 'Göz Tapınağı' ve söz konusu idolleri de tipolojik farklılıktan dolayı 'Göz ve Gözlüklü İdoller' olarak adlandırmıştır[1].

Mezopotamya'nın çeşitli bölgelerinde gerçekleştirilen sonraki kazı çalışmalarıyla beraber göz idollerinin çeşitli formlarda örnekleri karşımıza çıksa da; hiçbir yerleşimde Tell Brak'ta bulunan göz idolleri gibi sayıca çok ve tipolojik olarak çeşitli olmadığı görülmektedir. Hatta Mezopotamya'nın geneline yayılan birçok yerleşimde pişmiş toprak veya taştan üretilmiş bu idollerin tek tük örnekleriyle karşılaşmaktayız. Bu nedenle, Tell Brak'taki söz konusu yapı -Mallowan'ın iddia ettiği gibi bir tapınak olarak değerlendirirsek- ve yapıda açığa çıkarılan ritüel amaçlı kullanıldığı düşünülen nesnelerle birlikte değerlendirildiğinde, göz idollerinin inanç sistemiyle güçlü bir bağının olduğunu söyleyebiliriz. Göz idollerini araçsallaştıran bir inanç sisteminin, bunlarla ilişkili ritüel aktivitenin, özellikle Tell Brak merkezli ele alınması, 'Göz Tapınağı' olarak adlandırılan yapı ile popülerliğinin zirve yapması ve diğer yerlerdeki idollerin de bu bağlamda değerlendirilmesi gerekliliği tezimizin dayanaklarından birini oluşturmaktadır.

Kuzey Mezopotamya'da gerçekleştirilen diğer kazılarda bulunan göz idollerinin, Tell Brak'taki örneklerden daha erken dönemlere tarihlendirildiği görülmektedir. En erken örnekleri Geç Kalkolitik Dönem1 ve 2'de(yak. MÖ. 4200-3900)karşımıza çıkan bu idollerin işlevlerine yönelik çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Bu görüşlerin başında, Mallowan tarafından öne sürülen, göz idollerinin inanç sistemiyle ilişkilendirilmesi ve bunların ritüelin bir parçası olarak kullanım değeri gördüğü savıdır[2]. İyi şans getiren, göz hastalıklarını iyileştiren veya tanrıları sembolize ettiğine inanılan çeşitli yorumların temelinde, Tell Brak'ta 'Göz Tapınağı'

[1] M. E. L. Mallowan, "Excavations at Brak and Chagar Bazar", **Iraq**, Cilt:9, 1947, (Brak), s. 32.
[2] Mallowan, Brak, ss. 150-151.

olarak adlandırılan dini yapıda söz konusu idollerin binlercesinin bulunması yatmaktadır.

Mallowan'ın göz idollerini inanç sistemiyle bağdaştıran görüşüne ek olarak, bu idollerin bazı tipleri Tanrıça İnanna ile ilişkilendirilmektedir. Walter Andrae tarafından ortaya atılan görüşe göre, çift volüt şeklinde baş kısmına sahip idollerin İnanna'nın kutsal tapınaklarının ön yüzünü temsil eden küçük bir model olduğu, dolayısıyla bunları 'Kutsal Kamış Kulübesi Sembolü' olarak değerlendirmiştir[3]. Bu görüş doğrultusunda, daha sonraki kazılarda bulunan düz dipli, şişkin çan gövdeli, çift volütlü bir baş kısmından oluşan idoller için 'Kulübe Sembolü (*hut symbols*)' terimi kullanılmaktadır.

Yukarıda belirtilen ritüel ve inanç sistemiyle ilgili açıklamalar dışında, bu idollerin günlük hayatta işlevsel bir materyal olduğunu savunan farklı görüşler de mevcuttur. Bunların başında farklı boyutlarda ve malzemeden yapılmasından hareketle bunların ağırlık olduğunu düşünenlerin[4] yanı sıra, çift volütlü olan örneklerin yün eğirmede kullanılan bir araç[5] veya kap kapağı[6] olabileceği gibi görüşler yer almaktadır. İdollerin kullanım amaçlarına yönelik çeşitli görüşler tezimizin III. bölümünde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Bu tez çalışması ile Mezopotamya'nın geneline yayılan yerleşimlerde açığa çıkartılan göz idollerinin yukarıda değinilen çeşitli kullanım amaçları dışında, kronolojik ve tipolojik özellikleri, coğrafi olarak yayılım alanları, kazı tabakalarında bulundukları bağlam ile birlikte ele alınması amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, tezin birinci bölümünde, göz idollerinin tanımı ve tipolojisi başlıkları altında idolün genel bir tanımı yapıldıktan sonra, göz idollerinin nerelerde, ne zaman ortaya çıktığı kronolojik olarak ele alınacak ve idoller arasında biçimsel farklılıklar belirtilerek tipolojik ayrımlara gidilecektir. İkinci bölümde, göz idollerinin bulunduğu yerleşim yerlerinden hareketle coğrafik olarak idollerin yayılım alanı belirlenecektir. Anadolu, Suriye, Irak, İran gibi geniş bir coğrafyada karşımıza çıkan bu idollerin bulunduğu yerler hakkında genel bir bilgi verilecek ve idollerin

[3]Walter Andrea, **Die Ionische Saule Baumform oder Symbol?**,Verlag für Kunstwissenschaft, Berlin, 1933, ss. 32-33.
[4] Epraihm A. Speiser, "On Some Recent Finds From Tepe Gawra", **BASOR**, Cilt:62, 1936, (Basor),s. 10.
[5]Catherine Breniquet, "Du fil a Retordre: Reflexions Sur Les 'Idoles Aux Yeux' Et Les Fileuses De l'epoque d'Uruk", **Collectanea Orientalia**, Vol:3, 1996.
[6]Henry Frankfort,"Ishtar at Troy", **JNES**, Cilt:8, Sayı:3, 1949, (Ishtar),s. 197, fig.2.20.

bulunduğu tabaka ve bağlam mümkün olduğunca geniş tutularak incelenecektir. Üçüncü bölümde, göz idollerinin anlamı ve kullanış amaçları üzerine yapılmış çalışmalar incelenecek ve bu çalışmadan elde edilen verilerle göz idollerinin ortaya çıktığı dönem özellikleri dikkate alınacaktır. Bu bölümde, ayrıca, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'yu da içine alacak şekilde özellikle Mezopotamya'da Geç Kalkolitik Dönem'in başlarından itibaren yaşanan sosyo-ekonomik ve politik değişimlerle bağlantılı olarak merkezileşmenin, toplumsal tabakalaşmanın ve uzmanlaşmanın artış yaşamasıyla göz idollerinin bu dönemde ortaya çıkması arasında bir ilişki kurularak, söz konusu idollerin işlevlerine ve anlamlarına yönelik altenatif farklı bir bakış açısı ile yeniden yorumlanması hedeflenmektedir. Sonuç kısmında ise üç ana bölümden elde edilen verilerin değerlendirilmesi; göz idollerinin, farklı zamanlarda, farklı kültürel değerlere ve inanç sistemine sahip toplumlarda benzer kullanım amacına yönelik doğrusal ve anlatısal bir sıra takip edip etmediğinin tartışılması gibi daha genel değerlendirmelere gidilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

GÖZ İDOLLERİNİN TANIMI ve TİPOLOJİSİ

1.1.1. GÖZ İDOLLERİNİN TANIMI

1900'lü yılların başlarından itibaren Kuzey ve Güney Mezopotamya'da kazısı gerçekleştirilen Lagaş/Tello, Kish, Tell Asmar, Ur ve Tell Billa gibi yerleşim yerlerinde bir buluntu grubu tespit edilmiştir. Genellikle alabasterden (su mermeri) yapılma, şişkin çan biçiminde gövdeli ve iki delikten oluşan bir baş kısmından oluşan bu buluntu grubunu Walter Andrae, 'Kulübe Sembolü (*hut symbols*)' olarak adlandırmıştır. Daha sonra, 1930'lu yıllarda Kuzey Mezopotamya'da Tell Brak yerleşiminde gerçekleştirilen kazılar ile birlikte, kulübe sembolü olarak adlandırılan idollere benzer ve bunlardan farklı binlerce örnek tapınak olarak değerlendirilen bir yapıda ortaya çıkartılmıştır. Tell Brak'taki örneklerden hareketle, M. E. L. Mallowan bu idolleri 'Göz ve Gözlüklü İdoller' olarak adlandırmıştır.

Araştırmacılar tarafından farklı bir şekilde adlandırılan ve sınıflandırılan 'Göz İdolleri'ni' kabaca iki gruba ayırarak tanımlayabiliriz. Bunlardan ilki sadece Tell Brak ve Tell Hamoukar yerleşimlerinde bulunan, genellikle dörtgen bir gövde, kısa veya uzun bir boyun, göz ve kaşların kazıma çizgisiyle belirtildiği bir baş kısmından oluşan örneklerden oluşmaktadır. Genellikle alabasterden (su mermeri) yapılan bu örneklerin Tell Hamoukar'da gördüğümüz gibi kemikten yapılma örnekleri de bulunmaktadır. 2-14 cm. arasında değişen boyutlara sahip bu idollerin kalınlığı 1 cm. olup tek başına ayakta durmaya uygun değildir. Bu grupta yer alan bazı örnekler başlıklı olup, gövde kısımlarında kazıma tekniği ile süslemeler yapıldığı görülmektedir.

İkinci grupta ise, genellikle şişkin, çan biçimli bir gövde ve gövdenin üst kısmında göz çukuru olarak betimlenen iki deliğin yer aldığı örnekler yer almaktadır. İlk gruba göre kullanılan malzeme, boyut, tipolojik ayrımlar bakımından daha çeşitli olduğu görülmektedir. Bu örneklerin çoğu pişmiş topraktan şekillendirilirken, kireçtaşı, alabasterden yapılan örnekler de mevcuttur. 2-27 cm. arasında değişen boyutlardaki bu idollerin tabanı düz olduklarından ayakta durmaya uygundurlar. Her iki grubun da ayrıntılı tipolojik özelliklerine, benzerlik ve farklılıklarına ve de alt gruplara 'Göz İdollerinin Tipolojisi' başlığı altında yer verilecektir.

Söz konusu idollere dair erken dönem çalışmalar Walter Andrea tarafından gerçekleştirmiştir. Andrae, Güney Mezopotamya'daki kazılarda tespit edilen ve tezimizdeTip 2 olarak adlandırdığımız örneklerden hareketle, bunların İnanna Tapınaklarının ön yüzünü temsil eden küçük bir model olduğunu, dolayısıyla bu idolleri 'Kutsal Kamış Kulübesinin Sembolü' olarak değerlendirilebileceğini, Yunan tapınaklarındaki İon tipi volütlü sütunların prototipi olduğunu iddia etmektedir[7]. Andrae'nın görüşünü temel alarak, daha sonra çeşitli araştırmacılar tarafından bu tip idolleri tanımlamak için 'Kulübe Sembolü' terimi kullanılmıştır.

Andrea'nın İon sütunları ile idolleri ilişkilendiren görüşlerini ortaya atmasından sonra, Max Mallowan Tell Brak'ta 1930'lu yıllarda gerçekleştirdiği kazılarla birlikte söz konusu idollerden binlercesinin bulunduğu mimari bir yapı keşfetmiştir. Genellikle göz ve kaşları kazıma tekniği ile betimlenen ve alabasterden yapılan göz idollerine ek olarak, Andrae'nın İon sütunlarındaki volütlerle ilişkilendirdiği iki delikli örneklerin de yer aldığı yapıya 'Göz Tapınağı', söz konusu idolleri de 'Göz ve Gözlüklü İdoller' olarak değerlendirmiştir[8]. Mallowan'ın söz konusu idolleri dini bir ritüelin parçası olarak değerlendiren varsayımları üzerinde geniş anlamıyla durulacaktır. Höyüğün güneyinde CH alanında yer alan tapınak, merkezindeki *cellanın* en az üç kez yenilendiği ve bu yapının Uruk Dönemi'nden Jemdet Nasr döneminin sonlarına kadar dört evreli yeniden inşa sürecinden geçtiği belirtilmektedir[9]. Daha sonra, Tell Brak'ta yapılan kazılarla birlikte tapınağın evreleri ve tarihlendirilmesi hatalı bulunmuş, Mallowan'ın dört evreli önerisine ek olarak en az iki yeni evre daha tespit edilmiş ve tapınaklar için yeni tarihler önerilmiştir[10]. Bu yeniden tarihlemeye göre, göz idollerinin bulunduğu tabaka Orta Uruk Dönemi'ne yani MÖ. 3500 yıllarına tarihlendirilmiştir. Göz Tapınağı'nın detaylarına tezimizin ikinci bölümünde 'Tell Brak' başlığı altında yer verilecektir.

Anadolu, İran, Irak ve Suriye'de bulunan ve MÖ. 4 bin ile 3. bin yılları arasına tarihlendirilen tabakalarda bulunan göz idolleri için ortak bir tanım bulunmamakla birlikte, araştırmacıların çoğu bu idolleri yukarıda Andrea ve Mallowan tarafından ortaya atılan tanımları kullanarak değerlendirmektedirler.

[7]Andrea, ss. 33-34.
[8]Mallowan, s. 32
[9] Mallowan, s. 32, 56.
[10]Joan Oates ve David Oates, "Tell Brak: A Stratigraphic Summary, 1976-1993", **Iraq**, Cilt:56, 1994, (Stratigraphic), s. 170.

Tezimizde söz konusu idoller, araştırmacılar tarafından yapılan tipolojik farklılıklar dikkate alınmaksızın, aynı kullanım amacına hizmet ettikleri düşünüldüğünden 'Göz İdolleri' olarak tanımlanmaktadır.

1.1.2. GÖZ İDOLLERİNİN TİPOLOJİSİ

Tezimizin konusunu oluşturan göz idolleri, Tip 1 veTip 2 olmak üzere iki ana başlık altında incelenmektedir. Bu ayrımın oluşmasındaki temel etken söz konusu idollerin yapım tekniğindeki farklılıklardır. Tip1başlığı altında incelenen idoller, belirgin bir göz çevresi, göz, gözbebeği ve kaşın kazıma tekniği ile betimlendiği bir baş kısmı ile çoğunlukla yassı, dörtgen bir gövdeden oluşmaktadır. Tip 2'deki örnekler ise, iki yuvarlak deliğin yer aldığı bir baş ve genellikle şişkin, çan biçimli, düz tabanlı bir gövdeden oluşmaktadır.

Tell Brak'taki Göz Tapınağı'nda bulunan tam ve kırık halde yaklaşık 20.000 idolü Mallowan 6 farklı kategori altında toplamıştır. Kazıma tekniğiyle yapılan idolleri, 'Göz İdolleri' olarak adlandırıp 5 tipte inceleyen Mallowan, Tip 2 olarak adlandırdığımız örnekleri ise 'Gözlüklü İdoller' olarak tanımlayıp bir başlık altında toplamıştır[11].

Mallowan'ın idolleri tipolojik olarak 6 farklı grupta incelemesinin ardından, göz idoleri üzerine detaylı araştırmaları ile bilinen Catherine Breniquet ise idolleri üç ana grup altında incelemiştir. Breniquet'in Tip 1 olarak adlandırdığı ilk grupta, Tell Brak Göz Tapınağı'nda bulunan dörtgen gövdeli, boyunlu veya boyunsuz, göz ve kaşın kazıma tekniği ile betimlendiği örnekler yer almaktadır[12]. Tip 2 ve Tip 3 olarak adlandırdığı gruplarda ise, şişkin, çan biçimli gövde ve iki deliğin yer aldığı baş kısmından oluşan örnekler bulunsa da, malzeme ve boyut farklılıklarından ötürü bunlar iki farklı tip altında değerlendirilmiştir[13].

Mezopotamya'da devam eden kazı çalışmaları ile birlikte, Mallowan'ın ve Breniquet'in tipolojik ayrımları dışında kalan göz idollerinin geniş bir coğrafya yayıldığı ve çeşitlilik gösterdiği görülmektedir[14].Bu çalışmada, önceki çalışmaların

[11] Mallowan, s. 32.
[12] Breniquet, s. 34.
[13] Breniquet, ss.35-36
[14] Son dönem çalışmalarında bakabileceğimiz tipoloji çalışması Serap Yaylalı'nın 'Göz İdolleri ve Pirot Höyük Örneği' başlıklı makalesidir. Yaylalı, göz idollerini bu çalışmasında 'Göz idolleri' ve 'Gözlüklü idoller' olmak üzere iki ana başlık altında incelemiştir. Pirot Höyük buluntusundan

temel ayrımları da göz önünde bulundurularak, idoller yapım teknikleri açısından değerlendirilerek iki ana tip altında toplanmış ve daha sonra baş, gövde ve boyun farklılıkları dikkate alınarak alt tipler oluşturulmuştur.

1.1.2.1. TİP 1

Genellikle dörtgen formunda yassı bir gövde, göz ve kaşların kazıma tekniği ile belirtildiği badem şeklinde iki yüzeyden oluşan bir baş kısmından oluşmaktadır. Bazı örneklerde baş ile gövde arasında uzun veya kısa bir boyun belirtilmiştir. Bu özellikler dışında, insan uzvuna dair herhangi bir detayın işlenmediği basit görünümlü idoller olduğu görülmektedir. Tell Brak'taki bazı örneklerde baş kısmındaki kazıma göz ve kaş detaylarının içlerinde siyah, kırmızı ve yeşil; bazı örneklerin gövdelerinin de siyah boya izlerine rastlanıldığı belirtmektedir[15]. 3-7 mm. kalınlığında olan bu idoller, kendi başına ayakta durmaya uygun değildirler. Olasılıkla, bu tipteki idoller, dörtgen yassı gövdeleri bir yere yaslanarak veya bir yere asılarak kullanım görmüş olmalıdır. Bu tip göz idolleri sadece Tell Hamoukar ve Tell Brak yerleşimlerinden bilinmektedir. Tell Hamoukar'da tam halde kemik bir örnek dışında diğerlerinin kırık olduğu görülmektedir. Tell Brak'taki Göz Tapınağı'nda tam ve kırık halde bulunan binlerce örneğin % 90'ını bu tip göz idollerinin oluşturmaktadır.

Tip 1 göz idollerinin gövde şekillerinin birbirine yakın oluşu nedeniyle baş kısımlarındaki farklılıklar dikkate alınarak alt tipler oluşturulmuştur. Buna göre, Tip1başlığı altındaki idolleri, başlıklı olup olmaması veya birden fazla idolün yapışık halde birbirine bağlanmış olması gibi özellikler dikkate alınarak üç alt tipe ayrılarak incelenmiştir.

1.1.2.1.1. TİP 1.A.

Tip 1.A. başlığı altında yer alan örneklerin çoğunluğu uzun, yassı, dibe doğru hafif genişleyen dörtgen bir gövde, kısa veya uzun bir boyun ve kaş, göz, gözbebeğinin kazıma tekniği ile betimlendiği bir baş kısmından oluşmaktadır. Söz

---

hareketle, bu örneği gözlüklü idol grubu içinde değerlendirmesinden dolayı sadece gözlüklü idol grubunu incelemiş ve bunları özelliklerine göre 12 gruba ayırmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Serap Yaylalı, "Göz idolleri ve Pirot Höyük Örneği", **CedrusAkdeniz Uygarlıkları Araştırma Dergisi**, Cilt:2, 2014.

[15] Mallowan, s. 33.

konusu idollerdegözlerin bademveya yuvarlak, kaşların ise birleşik olarak tek çizgi halinde tasvir edilmesi, bu özelliklerin standartlaşmış bir biçimde uygulandığını göstermektedir. Gövde açısından farklılık gösteren yassı, çan biçimli örnek de bulunmaktadır (Kat. no: 25). Kalınlıkları 1-2 cm. arasında, yükseklikleri ise 5-10 cm. arasında olan bu örnekler, tek başına ayakta durmaya uygun değildirler. Bunların olasılıkla bir yere aplike edilip durdurulduğu veya bir duvara yaslanıp durmasının sağlandığı düşünülebilir. Tell Hamoukar'daki biri tam diğerleri kırık örneklerin (Kat. no: 19 ve 20) sayıca az olmasına karşın Tell Brak'ta 'Göz Tapınağı'nda'tam halde bulunan idollerin % 90'ı bu tipteki idollerden oluşmaktadır (Kat. no: 23, 24, 25 ve 52). Her iki yerleşimde de Orta Uruk Dönemi'ne tarihlendirilen beyaz veya siyah alabasterden ve kemikten yapılma örnekler, Tell Hamoukar'da mezarlarda, Tell Brak'ta ise 'Göz Tapınağı'nda' açığa çıkarılmıştır. Bu başlık altında yer alan idolleri gövde üzerindeki betimlemelere göre iki alt tipe ayrılarak incelenmiştir.

TİP 1.A.I. : Uzun, yassı, dibe doğru hafif genişleyen dörtgen bir gövde, kısa veya uzun bir boyun ve kaş, göz, gözbebeğinin kazıma tekniği ile betimlendiği bir baş kısmından oluşmaktadır. Boyun kısmından gövdeye geçişte yaka şeklinde karşılıklı iki diyagonal çizgi yer almaktadır. Tell Brak'ta hem boyut açısından farklılık sergileyen hem de daha erken örnek olduğu düşünülen 1.A tipi içerisindeki en büyük örneğin (8.6x4.3x4.3) sadece baş kısmının korunduğu, gözlerinde fildişi veya deniz kabuğundan kakmalar olduğu belirtilmektedir(Kat. no: 52)[16].

TİP 1.A.II. : Tip 1.A.I. ile benzer gövde ve baş kısımlarına sahip olsa da, gövde üzerinde yer alan kazıma teknği ile işlenmiş süslemeleri ile farklılık göstermektedirler. Gövdenin hem üst hem de alt kısmına işlenmiş zikzak, diyagonal (Kat. no: 26, 28, 30), V şeklinde çizgler ile nokta (Kat. no: 27) bezemelerden oluşan motifler yer almaktadır. Ayrıca, bir örnekte, gövdenin üst kısmı dikey çizgilerle süslenirken alt kısmı uzun boynuzlu, dört ayaklı (dağ keçisi?) bir hayvan ve kuşa benzer başka bir motif ile bezenmiştir(Kat. no: 29). Bu örnekler dışında, bir idolde (Kat. no: 31) boyun ile gövdenin birleştiği yerde kolyeye benzer bir süsleme

[16] David Oates ve diğerleri.,**Excavations at Tell Brak Vol. 1: The Mitanni and Old Babylonian Periods**, McDonald Institute for Archaeological Research, Cambridge, 1997, (Tell Brak), s. 109.

yapıldığı görülmektedir. Özellikle gövde kısımlarının altına işlenmiş süslemelerden hareketle, bu süslemelerin etek ve giysiye ait detaylar olduğu düşünülmektedir[17].

1.1.2.1.2. TİP 1.B.

Baş kısmının üzerinde çeşitli biçimlerde başlık eklentisinin yer alması ile Tip.1.A. örneklerinden ayrılmaktadır. Genellikle baş kısımdan yukarı doğru bir çıkıntı gibi tasvir edilen bu başlıklı idoller Tell Brak ve tek örnek ile Tell Hamoukar'dan bilinmektedir. Tell Hamouokar'daki örneğin yatay kazıma çizgilerle süslenen sivri, üçgen biçimli bir başlık tasvir edildiği (Kat. no: 18), Tell Brak'taki idollerin ise yine kazıma çizgilerle süslenen veya sade, uzun ve sivri üçgen biçimli başlıklı (Kat. no: 32, 35, 36, 38 ve 39), kısa ve hafif sivri üçgen biçimli başlıklı (Kat. no: 33 ve 34), taç şeklinde başlıklı (Kat. no: 40, 41, 42 ve 43) veya kısa çiftli başlıklı (Kat. no: 37) olmak üzere çeşitli başlıklara sahip olduğu görülmektedir. Taç biçiminde başlıklı bir örneğin gövdesinde tıpkı kaş tasvirlerinde olduğu gibi kazıma tekniği ile süslendiği görülmektedir(Kat. no: 43).

Mallowan, Tell Brak'ta bulunan yüksek ve süslü başlıklara sahip bu idolleri, hiyerarşik olarak yüksek kademedeki kişilerin göstergelerinden biri olduğu, yüksek ve süslenmiş şapkalarıyla birlikte tasvir edilen bu kişilerin belki de büyüsel bir niteliğinin olduğu şeklinde yorumlamaktadır[18].

1.1.2.1.3. TİP 1.C.

Birden fazla idolün yanyana, üstüste veya gövdenin içinde başka bir idolün tasvir edimesi ile oluşturulan çoklu göz idolleri olarak tanımlayabileceğimiz bu örneklerdir. Tip 1.C. örnekleri sadece Tell Brak yerleşiminde bulunmaktadır. İki alt tip altında incelenebilir.

TİP 1.C.I. : Yanyana, bazen tek bir gövdede iki başın betimlendiği (Kat. no: 47 ve 48) veya üç gözün tek başta yer aldığı (Kat. no: 46) örnekler ile üst üste veya yan yana birleştirilmiş çoklu göz idolleri şeklindeki örneklerden (Kat. no: 49 ve 50) oluşmaktadır. İki gözün tasvir edildiği baş kısmında, bazı örneklerde üçlü, dörtlü, beşli ve altılı göz tasviri yer almaktadır. Tek gövdede iki başın yer aldığı bir örnekte,

[17] Mallowan, s. 33.
[18] Mallowan, s. 199-200.

bir başın üzerinde sivri, üçgen biçimli uzun bir başlığın olduğu görülmektedir (Kat. no: 51).

TİP 1.C.II : Bu tipteki idoller, bir idolün gövde kısmında daha küçük boyutlu yapılmış ikinci bir göz idolü tasvirinin olduğu (Kat. no: 44 ve 45) örneklerden oluşmaktadır.

Max Mallowan çoklu göz idollerinin eş veya ailelerden oluşan grupları temsil ettiği şeklinde, idolün karın kısmında daha küçük boyutlardabetimlenmiş örnekleri ise (Kat. no: 44 ve 45) çocuk olarak yorumlamaktadır[19]. Ayrıca Mallowan, çoklu göz idolleri ile Orta Anadolu'da Erken Tunç Çağı'nda ortaya çıkan alabasterden yapılma, disk şeklinde bir gövde ve uzunca bir boyun ve baş kısmına sahip 'Kapadokya veya Kültepe İdolleri' olarak bilinen örneklerle benzerlik kurmaktadır[20].

1.1.2.2. TİP 2

İki deliğin yer aldığı, iki yuvarlak çerçevenin birleşiminden oluşan bir baş kısmı ve genellikle çan biçiminde şişkin bir gövdeden oluşan örnekler Tip 2 başlığı altında incelenmektedir. Bu tipteki göz idolleri,Tip 1'e göre çok sayıda olması ve gövde, baş biçimi olarak farklılık gösteren özelliklerin çeşitli olmasından dolayı çoğunlukla gövde formlarındaki farklılıklar dikkate alınarak alt tiplere ayrılmıştır. Tip 1'de gördüğümüz kazıma tekniğiyle göz ve kaş betimlemeleri uygulanmamış, onun yerine baş kısmında göz çukurunu tasvir edecek şekilde iki delik yer almaktadır. Bu nedenle, Tip 1'deki göz idollerine göre daha şematize edilmiş örnekler olduğunu söyleyebiliriz. Tip 1'deki idollerin aksine Tip 2'deki örnekler yuvarlak kesitli düz bir tabana sahip olduklarından herhangi bir desteğe ihtiyaç duymadan ayakta durmaya uygundurlar. Tell Brak ve Tell Hamoukar'da bulunan Tip 1 idollerinin aksine, Mezopotamya'nın hemen hemen her yerinde karşımıza çıkan bu tipin en erken örnekleri yerleşimlerin Geç Kalkolitik Dönem 1 (MÖ. 4200-3900) tabakalarında açığa çıkarılmıştır. Ayrıca, %90'ı alabasterden yapılan Tip 1 idollerinden farklı olarak serpantin, kireçtaşından yapılma çeşitli taşlardan yapılmışlardır. Bazı örneklerin 'Gri Göz Tapınağı'nın' altında bulunmuş olması ve yukarıdaki genel özelliklerinden dolayı, Mallowan 'Gözlüklü İdoller' olarak

[19] Mallowan, s. 198-199.
[20] Mallowan, s. 198-199.

adlandırdığı bu tiptekiidolleri Tip 1'deki idollerin prototipi ve geniş bir alana yayılan kültün yerelleşmiş uyarlaması olabileceğini düşünmektedir[21].

1.1.2.2.1. TİP 2.A.

Genellikle şişkin, çan biçimli bir gövde, boyunlu veya boyunsuz iki göz deliğinin yer aldığı bir baş kısmından oluşmaktadırlar. Alabaster dışında kireçtaşı, yeşil taş, alçıtaşı ve mermer olmak üzere çeşitli taşlardan ve pişmiş topraktan şekillendirilmişlerdir. Boyunlu ve boyunsuz olmak üzere iki alt tipe ayrılmaktadır.

Tip 2.A.I. : Düz dipli, şişkin çan biçimli gövde ile iki delikten oluşan baş kısmı uzun veya kısa bir boyun ile birbirine bağlanan örneklerde oluşur. Tepe Gawra (Kat. no: 78, 79 ve 80) ve Tell Billa (Kat. no: 98) yerleşimlerinde bu tipten idoller bulunmuştur. Bu örneklerin hepsi mermerden yapılmıştır.

TİP 2.A.II. : Düz dipli, şişkin çan biçimli gövde arasında bir boyun olmadan, ikisinin direkt birleştirildiği örneklerden oluşmaktadır(Kat. no: 4, 8, 21, 54, 55, 71, 73, 76, 95, 96, 97, 99, 100, 101, 103, 104, 105, 106, 109, 110 ve 111). Oldukça geniş bir coğrafyaya yayılım gösteren bu idoller, kireçtaşı, bazalt, alçıtaşı, alabaster ve fayans gibi çeşitli malzemelerden şekillendirilmişlerdir.

1.1.2.2.2. Tip 2.B

Dörtgen prizma veya yassı dörtgen bir gövdeye sahip olmasından ötürü Tip 2.A.II'deki örneklerden ayrılmaktadır. Kireçtaşı, alabaster, kalsit gibi çeşitli taşlardan şekillendirilen bu örnekler tıpkı önceki tipte olduğu gibi geniş bir coğrafyaya yayılmaktadır. Tell Brak'ta bulunan ve gövdesinde yuvarlak şekillerden oluşan süslemenin olduğu bir örnek dışında (Kat. no: 56), diğer örneklerin kısa veya uzun boyunlu oldukları görülmektedir. Bunlar arasında düzgün bir şekilde biçimlendirilmiş dörtgen prizma gövde ve nizami iki yuvarlak yüzeyden oluşan bir baş kısmına sahip örneklerin dışında (Kat. no: 5, 58, 59, 60, 107), bunlara göre daha farklı şekillerde biçimlendirilmiş örnekler de mevcuttur (Kat. no: 9, 61, 56, 57).

[21] Mallowan, ss. 34-35.

1.1.2.2.3. Tip 2.C.

Pişmiş topraktan şekillendirilen bu örnekler, iki delikli bir baş ve içi boş bir gövdeden oluşmaktadır. Hama, Tepe Gawra ve Grai Resh'te karşımıza çıkmaktadır. Henry Frankfort bu tipteki örneklerin idol olmadığını, kap kapağı olarak kullanım gördüğünü öne sürmektedir.

1.1.2.2.4. Tip 2.D.

İki geniş deliğin yer aldığı ve üst kısmının dışbükey olduğu yassı bir baş kısmından oluşan bu idollerinalt kısımları kırıktır. Arslantepe, Tell Hamuokor, Başur Höyük, Türbe Höyük, Tepe Gawra, Salat Tepe'de görülmektedir.

1.1.2.2.5. Tip 2.E.

İki deliğin yer aldığı bir baş ve uzun bir gövde ile birlikte T biçiminde görünüme sahip örneklerden oluşmaktadır. Baş kısmı hilal şeklinde olan Grai Resh örneği bu tip içerisinde yer alır.

1.1.2.2.6. Tip 2.F.

Tip 2 içerisinde diğerlerinden farklı olarak baş kısmında deliklerin bulunmadığı onun yerine kapalı iki oyuğun yer aldığı ve çeşitli formlarda gövdeye sahip örneklerden oluşmaktadır. Hacınebi, Tell Sheikh Hassan, Tell Brak'ta karşımıza çıkmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

GÖZ İDOLLERİNİN BULUNDUĞU YERLER

2.1. GÖZ İDOLLERİNİN BULUNTU YERLERİ

2.1.1. ANADOLU YERLEŞİMLERİ

Göz idollerinin Anadolu coğrafyasında bulunduğu yerler, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri ile sınırlıdır.Sadece bir yerleşimde bulunan göz idolü örneği ile Amik Vadisi bu sınırların dışında kalmaktadır. Doğu Anadolu'da Malatya ilinde yer alan Arslantepe, Pirot Höyük ve Hatay ili Amik Vadisi'nde bulunan Tell Cüdeyde yerleşimleri dışında diğer bütün buluntu yerleri Güneydoğu Anadolu Bölgesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Arkeolojik kazı alanlarının nehir havzaları etrafında yoğunlaşmasından hareketle Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki yerleşimleri Fırat ve Dicle Havzaları olmak üzere iki grupta inceleyebiliriz. Fırat Havzasında yer alan yerleşimler, Hacınebi Tepesi, Hassek, Zeytinlibahçe, Samsat; Dicle Havzasındakiler ise Salat Tepe, Başur Höyük ve Türbe Höyük'tür.

Yukarıdaki yerleşimlerinde tespit edilen göz idollerinin zaman aralığına bakıldığında, bu idollerin erken örneklerinin Kuzey Mezopotamya'da yer alan birkaç yerleşime ek olarak Anadolu'daortaya çıktığını görmekteyiz. MÖ. 4. binyılın başlarından itibaren karşımıza çıkan bu tip idoller, binyılın sonlarına kadar uzun bir zaman aralığı boyunca görülmektedir. Bunlar arasında en erken döneme tarihlendirilen göz idolü buluntu topluluğu Hacınebi Tepesi; geç örnekler ise Geç Uruk Dönemi'nde Başur, Türbe, Salat Tepe, Pirot ve Samsat'da tespit edilmiştir.

Salat Tepe ve Pirot Höyük'teki göz idollerinin tarihlendirilmesi oldukça geniş bir zaman aralığını kapsamaktadır. Pirot Höyük örneği için Geç Kalkolitik Dönem; Salat Tepe örneği ise I-C tabakası yani MÖ. 4000-3000 gibi bir zaman aralığı önerilmektedir. Bu durum söz konusu idollerin Geç Kalkolitik Dönem içerisinde erken veya geç örnekler olarak değerlendirme yapılmasını güçleştirse de, idollerin bulunduğu tabaka ve form özelliklerine göre göreceli bir kronoloji önerilecektir.

2.1.1.1. Hacınebi Tepesi

Hacınebi Tepesi, Urfa ilinin Birecik ilçesinde, Fırat Nehri'nin doğu yakasında yer alan 3.3 hektarlık bir höyüktür[22]. Gil Stein başkanlığındaki kurtarma kazıları 1992-1997 yılları arasında yürütülmüştür. Höyükte iki ana tabaka olan Geç Kalkolitik Dönem (Hacınebi A: M.Ö. 4000-3800 ve Hacınebi B1: M.Ö. 3800-3700, Hacınebi B2: M.Ö. 3700-3200) ve Akamenid/Helenistik (M.Ö 500-100) Dönemleri dışında Erken Tunç Çağı I (M.Ö. 3100-2700) dönemine tarihlendirilen gömüler ve Roma dönemi çiftliğinin varlığı tespit edilmiştir[23].

Anadolu'daki diğer yerleşimlerin aksine, Hacınebi Tepesi'nde çok sayıda göz idolü bulunmuştur. Anadolu'daki en erken göz idolü grubunu da temsil eden örneklerin tümü Geç Kalkolitik 3 Dönemi'ne (M.Ö. 3850-3700) tarihlendirilmektedir[24].

Erken örnekler arasında, höyüğün kuzeydoğusundaki 'A Alanı Operasyon 14' olarak adlandırılan alanda, bir çöp depozitinde Anadolu yerli stilinde damga mühür baskıları ile birlikte kireçtaşından yapılmış küçük bir göz idolü bulunmuştur**(Kat. no: 1)**. Gövde ile baş kısmının çok belirgin olmayan bir kazıma çizgiyle ayrıldığı, gözü belirtmek için hafif oyularak iki kapalı çukur elde edildiği bu küçük idol, yassı, dikdörtgen formdadır[25]. Bu idole benzer formda bir grup kireçtaşından şekillendirilmiş göz idolü Hacınebi B1 evresinde bulunmuştur[26]. Bu örneklerden farklı bir formu temsil eden fakat kırık halde, sadece baş kısmının korunduğu kireçtaşından bir göz idolü parçası da Hacınebi B1 evresine ait (M.Ö. 3800-3700) mimari yapıların açığa çıktığı tabakada bulunmuştur[27].

Hacınebi B dönemine tarihlendirilen, yerleşimin kuzeydoğu kesiminde, Operasyon 1 ve 6 olarak adlandırılan alanda, Uruk seramiklerinin artışıyla paralel olarak yaklaşık 3 metre yüksekliğinde taş bir teras platformunun inşa edildiği

---

[22]Gil Stein,"1996 Excavations at Hacınebi Tepe", **KST**, Cilt:19, Sayı:1, Ankara, 1998, (KST), s.180.

[23] Gil Stein ve diğerleri., "Excavations At Hacınebi, Turkey 1996 Preliminary Report", **Anatolica**, Cilt:23, 1997, (Hacınebi), s. 112.

[24]Gil Stein, "The Development of Indigenous Social Complexity in Late Chalcolithic Upper Mesopotamia In The 5th-4th Millennia BC-An Initial Assessment", **Origini**, Cilt:34, 2012, (Indigenous), s. 140.

[25] M.Ö. 3800-3700 yılları arasına tarihlendirilen bu idolün, erken dönemde Güney Mezopotamya etkisinden ziyade Güneydoğu Anadolu'nun yerli bir uygulamasının ürünü olduğu belirtilmektedir, bkz. Stein, KST, s. 186.; Stein ve diğerleri, Hacınebi, s. 113.

[26]Stein et al., Hacınebi, fig. 12.

[27] Stein, KST, s. 187, fig. 14.C

görülmektedir[28]. Bu platformun yüzeyinde yer alan erken döneme ait bir çukurda kireçtaşından bir göz idolü bulunmuştur **(Kat. no: 2)**[29]. Çok sayıda Uruk kabı, kil duvar çivileriyle birlikte aynı kontekste yer alan idolün, Tell Brak'taki örneklerle oldukça benzer olduğu belirtilmiştir[30]. Baş kısmında yer alan gözler, oyularak yapılmış iki kapalı çukurdan oluşmaktadır[31].

Kırık halde kireçtaşından bir başka idol ise, yine Hacınebi B1 dönemine tarihlendirilen ve Operasyon 7 olarak adlandırılan alanda, duvarlarının kalın ve nişli oluşundan hareketle özel bir mekan olduğu düşünülen yapının güneydoğu odasında bulunmuştur**(Kat. no: 3)**[32].Arslantepe VII, Tepe Gawra VIII-XII, Grai Resh II-IV ve Hassek Höyük yerleşimlerinde de benzerlerinin yer aldığı belirtilmiştir[33].

Höyüğün güneydoğusunda B Alanı Operasyon 13'teki bir çukurda, 7,39 cm. uzunluğunda olan bir göz idolü, Uruk dönemi seramiklerinden devrik ağızlı kaseler ve konik kaplarla birlikte bulunmuştur **(Kat. no: 4)**[34]. Kireçtaşından şekillendirilmiş bu idol, şikin çan biçimli bir gövde ve iki deliğin yer aldığı bir baş kısmından oluşmaktadır. Gövdenin yan kısımlarında yatay çizgilerden oluşan bir kazıma ile süsleme yapıldığı görülmektedir.

Kazı alanında gerçekleştirilen çalışmalar dışında, höyüğün güneybatı yamacında bir çiftçi tarafından büyük boyutlarda bir göz idolü bulunmuştur[35]. Düz dipli, dikdörtgen bir gövde**(Kat. no: 5)**, baş kısmına doğru daralan yassı bir boyun ve iki yuvarlak göz çevresi ve göz çukurunun yer aldığı bir baş olmak üzere üç kısımdan oluşmaktadır[36]. Bu idol, 21 cm. uzunluğu ile Mezopotamya'da bulunan göz idolleri arasında boyut olarak büyük idoller arasında yer almaktadır.

Hacınebi B tabakasının yerleşim içinde farklılıklar sergilediği, yerleşimin güney ve batı alanlarında Yerel Geç Kalkolitik materyalin baskınlığının söz konusu olduğu gözlemlenmiştir[37]. Yerleşimin güney kesimde yer alan ve Operasyon 2 ve 7 olarak adlandırılan alanlarda, özel bir amaca hizmet ettiği düşünülen büyük taş

[28] Gil Stein ve diğerleri, "Uruk Colonies and Anatolian Communities: An Interim Report on the 1992-1993 Excavations at Hacınebi", **AJA**, Cilt:100, Sayı:2, 1996, (Uruk), s. 214.
[29] Stein ve diğerleri., Uruk, s. 215.
[30]Stein ve diğerleri., Uruk, s. 215.
[31]Stein ve diğerleri., Uruk, fig. 8.A.
[32] Stein ve diğerleri, Uruk, s. 219, fig. 10.
[33] Stein ve diğerleri, Uruk, s. 219.
[34] Stein ve diğerleri., Hacınebi, s. 119.
[35]Stein, KST, s.180.
[36] Stein ve diğerleri, Hacınebi, s. 156, fig. 4.A.
[37] Stein ve diğerleri, Uruk, s. 222.

temelli bir yapıda, çok sayıda bitki katkılı yerel seramiklerle bağlantılı olarak, Anadolu stilinde bir damga mühür baskısı ve kireçtaşından bir göz idolü bulunmuş olsa da bu bilgiler dışında idole dair görsel paylaşılmamıştır[38].

2.1.1.2. Arslantepe

Arslantepe yerleşimi Malatya ovasında Fırat Nehri'nin batı yakasında yer almaktadır[39]. Arslantepe'deki arkeolojik kazı çalışmaları, Salvatore Puglisi tarafından 1982 yılında başlatılmıştır. Sonraki yıllarda İtalyan ekibin çalışmaları devam etmiş ve kazı başkanlığını Alba Palmieri devralmıştır. Günümüze kadar devam eden çalışmalar Marcella Frangipane başkanlığında yürütülmektedir. 50 yıldan daha uzun bir süredir kazılan Arslantepe'de Halaf ve Ubaid Dönemleri'ne ait çanak çömlek parçaları en erken evreyi temsil ederken, Geç Kalkolitik I Dönemi'nden başlayarak Roma-Bizans dönemlerine kadar yoğun bir yerleşim karşımıza çıkmaktadır[40].

Hacınebi Tepesi'nde tespit edilmiş bir grup göz idolün aksine, Arslantepe yerleşiminde sadece bir adet göz idolü bulunmuştur. Arslantepe yerleşiminin VII. tabakasında, beyaz sıvalı duvarlarında kırmızı ve siyah renklerde linear motiflerin olduğu resimlere sahip anıtsal bir yapının, A582 nolu odasında, üzerinde kırmızı astar izleri bulunan saman katkılı kilden yapılmış bir göz idolü bulunmuştur **(Kat. no: 6)**[41]. Geç Kalkolitik Döneme (Arslantepe VII-M.Ö. 3900-3400)tarihlendirilen bu idol Tepe Gawra XI-IX., Tell Brak'ın Geç Kalkolitik 2 (CH 13-14) ve Hama K10 tabakalarındaki yakın benzerlerinden hareketle, Kuzey Mezopotamya ve Yukarı Fırat kültürleri arasındaki düzenli ve sürekli etkileşimin bir kanıtı olarak yorumlanmaktadır[42].

---

[38] Stein ve diğerleri, Uruk, s. 222.

[39]Louis Delaporte, **Malatya Arslantepe I La Porte Des Lions**, E. de Boccard Editeur, Paris 1940, s. 5.

[40] Marcella Frangipane ve Gian Maria di Nocera, "Discontinuous Developments in Settlement Patterns And Socio-Economic/Political Relations on The Malatya Plain in the 4th and 3th Millennia BC", 2012, **Broadening Horizons 3. Conference of Young Researchers Working in The Ancient Near East**, (Eds. Ferran Borrell Tena et al.), Servei de Publicacion, Bellaterra, 2012, ss. 290-292.

[41]Marcella Frangipane," The 1990 Excavations at Arslantepe, Malatya", **KST**, Cilt:13, Sayı:1, Ankara, 1992, (KST), s. 183.

[42]Frangipane, KST, s. 183; Marcella Frangipane, "Transitions As An Archaeolological Concept.Interpreting The Final Ubaid-Late ChalcolithicTransition In The Northern Periphery of Mesopotamia", **Varia Anatolica**, Cilt:27, 2012, (Ubaid), s. 46; Marcella Frangipane, "Local Components In The Development Of Centralized Societies In Syro-Anatolian Regions", **Between The Rıvers And Over The Mountains,** (Eds. M. Frangipane et al.),1993, (Local), s. 142.

Kamusal fonksiyonu olduğu düşünülen anıtsal yapıların yer aldığı Arslantepe VII. tabakasının, yerel dinamikleriyle gelişen, güçlü bir merkezi organizasyondan yoksun fakat aynı zamanda kompleks bir sosyal tabakalanmayı içeren topluma ev sahipliği yaptığı düşünülmektedir[43].

2.1.1.3. Salat Tepe

Diyarbakır ilinde, Dicle Nehri'nin kuzey kesimindeki Salat Çayı yakınında yer alan Salat Tepe, Ilısu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi kapsamında Prof. Dr. Tuba Ökse başkanlığında bir ekip tarafından 2000 yılından itibaren kazılmaktadır[44]. Yaklaşık 25 metre yüksekliğe sahip höyük 200x130 metre boyutlarındadır. Salat Tepe'deki kültürel tabakalanmanın Erken Kalkolitik Dönem'de başladığı ve Yakınçağ'a kadar devam ettiği tespit edilmiştir.

Salat Tepe H 12 plankaresinde mimari bir yapının kaldırımı sırasında açığa çıkan küllü bir alandan az sayıda Coba kasesi, Ubaid dönemi boyalı seramik parçalarıyla birlikte bir göz idolü bulunmuştur **(Kat. no: 7)**[45]. Kilden, özensizce biçimlendirildiği belirtilen Salat Tepe'deki göz idolünün baş kısmı kırık olup, olasılıkla iki gözü simgeleyen dairesel şekilde halkaların baş kısmını oluşturdukları, bu haliyle Tepe Gawra örneklerine benzediği; baş kısmı daha farklı biçimlendirilmiş bir örneğin ise Türbe Höyük'te bulunduğu belirtilmektedir[46]. Salat Tepe'deki Kalkolitik Dönem yerleşimi altı döneme ayrılarak incelenmiş ve göz idolü 5. döneme yani Geç Ubaid Dönemi'ne (Ubaid 4, yak. MÖ. 4500-4000) tarihlendirilmiştir[47].

2.1.1.4. Zeytinli Bahçe Höyük

Urfa ilinin Birecik ilçesinde Fırat Nehri'nin batı kıyısında yer alan Zeytinli Bahçe Höyük, 31 metre yükseklik ve 2,60 hektarlık bir alanı kaplamasıyla bölgenin görece küçük höyükleri arasında yer almaktadır[48]. Höyükteki arkeolojik kazı

[43] Frangipane, KST, s. 183.
[44] Tuba Ökse, "Salat Tepe Kalkolitik Dönem Yerleşimi", **Karadeniz'den Fırat'a Bilgi Üretimleri Önder Bilgi'ye Armağan Yazılar**, Bilgin Yayınları, Ankara, 2011, s.269.
[45] Ökse, fig. 17.H12/0065
[46] Ökse, s.271.
[47] Ökse, ss. 278-279.
[48] Frangipane, Marcella. "Establishment of a Middle/Upper Euphrates Early Bronze I Culture FromThe Frangmentation of The Uruk World. New Data From Zeytinli Bahçe Höyük (Urfa,Turkey)", **Levant Supplementary SeriesVol:5.Euphrates River Valley Settlement The Carchemish Sector**

çalışmaları 1999 yılında TAÇDAM Kurtarma Projesi kapsamında başkanlığını Prof. Dr. Marcella Frangipane'nin yürüttüğü İtalyan bir ekip tarafından başlatılmıştır. Höyüğün farklı yerlerinde M.Ö. 4. binyılın başlarından Geç Bizans/Ortaçağ'a kadar üç ana tabaka tespit edilmiştir[49]: Bunlardan ilki, höyüğün genellikle batı kesiminde varlığı tespit edilen, Geç Kalkolitik Dönem I'den Erken Tunç Çağı I Dönemi'ne kesintisiz bir şekilde devam eden tabakadır. İkinci tabaka ise, Erken Tunç Çağı III-IV ve Orta Tunç Çağı'na tarihlendirilen dönemlerdir. Son katman ise, kısa bir zaman aralığını kapsayan Demir Çağı ve Helenistik yerleşimlerinin hemen üzerinde yer alan, Roma ve Geç Bizans/Ortaçağ dönemlerine denk gelen iki evreli bir tabaka olduğu belirtilmiştir.

Arslantepe yerleşiminde olduğu gibi, Zeytinli Bahçe'de de sadece bir adet göz idolü bulunmuştur. Söz konusu idol, Zeytinli Bahçe'nin B-8 plankaresindeki bir sondaj çukurunda gerçekleştirilen kazılar neticesinde, M.Ö. 4. binyılın ikinci yarısına tarihlendirilen (Orta Uruk-Geç Kalkolitik 4) tabakada tespit edilmiştir[50]. İki göz açıklığının bulunduğu bir baş ve şişkin, düz tabanlı bir gövdeden oluşan bu idol kireçtaşından şekillendirilmiştir **(Kat. no: 8)**. Her ne kadar söz konusu idolün bulunduğu konteks hakkında detaylı bir bilgi verilmemişse de, aynı tabakada, diğer Orta Uruk Dönemi yerleşimlerinde de görülen konik kaseler (*conical bowls with beaked rims*), iyi pişmiş, kum katkılı hamura sahip, saklı astar bezemeli ve akıtacaklı çömlekler, omuz kısımlarında paralel kazıma çizgileri bulunan kısa boyunlu, şerit kulplu çömlekler ve sayıca az da olsa devrik ağızlı kaselerle birlikte bulunduğu belirtilmiştir[51].

In The Third Millennium BC., (Ed. Edgar Peltenburg), Oxbow Books, Oxford, 2007, (Zeytinli Bahçe), ss. 124-125.

[49]Frangipane, Zeytinli Bahçe, s. 126. ; Marcella Frangipane, "Late Chalcolithic Developments and The Transition To EB I inThe Turkish Middle Euphrates Valley, As Seen From The Recent Excavations At Zeytinli Bahçe Höyük (Urfa)", **Proceedings of the 6th International Congress on The Archaeology of The Ancient Near East**, (Eds. Paolo Matthiae, Frances Pinnock, Lorenzo Nigro, Nicolo Marchetti), Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, 2010, (Urfa), s. 188.

[50] Frangipane, Zeytinli Bahçe, ss.127-128, fig.8.6-2. Kazı başkanı Marcella Frangipane, Zeytinlibahçe'deki göz idolünün, Susa bölgesi yerleşimlerine (Susa ve Choga Mish) ek olarak, Kuzey Mezopotamya'daki diğer Orta Uruk (Tell Brak, Sheikh Hassan ve Hacınebi) yerleşimlerindeki örneklerle paralel olduğunu, bunun kronolojik ve kültürel anlamda bir referans oluşturduğunu; yerel populasyonun bu kültürel aktarımda tamamiyle aktif rol oynadığını ve Uruklu özelliklerin benimsendiğini belirtmektedir.

[51]Frangipane, Zeytinli Bahçe, s. 127.

2.1.1.5. Hassek Höyük

Urfa ilinin Siverek ilçesinde, Fırat Nehri'nin eski kollarından birinin üstünde yer alan Hassek Höyük'ün 350x150 metrelik bir alanı kapsadığı düşünülmektedir[52]. Manfred R. Behm başkanlığında Aşağı Fırat Projesi Kurtarma Kazıları kapsamında 1978-1986 yılları arasında höyükteki kazı çalışmaları yürütülmüştür. Kazı çalışmaları neticesinde Hassek Höyük'te, Geç Kalkolitik ve Erken Tunç Çağı I olmak üzere iki ana dönemde 5 tabaka saptanmıştır[53].

Hassek Höyük'te S17/18 açmalarında Geç Kalkolitik döneme tarihlendirilen 5. tabakadaki bir yapının odasının yıkık kerpiçleri içinde bir göz idolü bulunmuştur[54]. İdol, iki büyük göz deliğinin belirtildiği baş kısmı, dikdörtgen formunda bir gövde ve baş kısmından gövdeye geçişte iki yatay kazıma çizgi ile ayrımın belirtildiği boyun kısmından oluşmaktadır**(Kat. no: 9)**[55].Anadolu'da yer alan diğer yerleşimlerde bulunan kireçtaşından veya pişmiş topraktan üretilen göz idollerinin aksine, Hassek Höyük örneğinin alabasterden şekillendirildiği görülmektedir. 2.2 cm. yüksekliğinde olan idol olasılıkla amulet olarak kullanılmış olmalıydı.

2.1.1.6. Türbe Höyük

Siirt ilinde, Botan ve Dicle Nehirleri'nin birleşme noktasına yakın bir mesafede bulunan Türbe Höyük, oldukça dağlık bir arazide, Botan Nehri'nin güney kıyısındaki geniş düzlüklerde yer almaktadır[56]. Ilısu Barajı Su Toplama Havzası'nda bulunan kültürel varlıkların kurtarılması kapsamında, Siirt-Türbe Höyük'teki kazı çalışmaları Yard. Doç. Dr. Haluk Sağlamtimur başkanlığındaki bir ekip tarafından 2002-2007 yılları arasında gerçekleştirilmiştir. Yerleşimdeki kültür tabakaları M.Ö. 7. binyılda başlayıp, 1. binyıl başlarında sonlanmaktadır.

---

[52] Manfred R. Behm-Blancke, "Hassek Höyük 1980 Kazı Dönemi", **KST**, Cilt:3, 1981, (KST),ss. 103-104.

[53] Barbara Helwing, "Cultural Interaction At Hassek Höyük, Turkey.New Evidence From Pottery", **Paleorient**, Cilt:25, Sıra:1, 1999, s.92.

[54]Manfred R. Behm-Blancke, "Hassek Höyük", **IstMitt**, Cilt:31, 1982, (Hassek Höyük), s. 20, fig. 12.5; Behm-Blancke, KST, s. 108.

[55] Manfred R. Behm-Blancke, Mezopotamya yerleşmelerinde bulunan göz idolleri arasında, Tell Brak'ta bulunan özel tipe en yakın olan örneğin Hassek Höyük'teki alabaster idol olduğunu belirtmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Behm-Blancke, KST, s. 108.

[56]HalukSağlamtimur ve Ali Ozan, "Siirt-Türbe Höyük Kazısı Ön Rapor",**Arkeoloji Dergisi**, Cilt:10, Sayı 2, 2007, s.4.; Haluk Sağlamtimur, "Siirt Türbe Höyük", **Ege Üniversitesi Arkeoloji Kazıları**, İzmir, 2012, (Türbe), s.139.

Türbe Höyük'te kırık halde tespit edilen pişmiş topraktan göz idolü, M.Ö. 4 binyılın ikinci yarısına tarihlendirilmektedir **(Kat. no: 10)**[57]. Höyük üzerinde bu dönemlere tarihlendirilen mimari yapılar, M.Ö. 2. binyıla tarihlendirilen bir kale yapısı tarafından tahrip edildiğinden, bu buluntunun *in situ* olmadığı, dolgu malzemesinin içindeki az sayıdaki devrik ağızlı kase (*beveled rim bowls*) ile birlikte bulunduğu belirtilmiştir[58]. İki oval göz deliği bulunan yassı formda şekillendirilen baş kısmının alt tarafında iç bükey bir kavis verilerek silindir formlu bir boyun oluşturulmuştur[59]. Boynun alt kısmının kırık olmasından ötürü gövdenin varlığına ilişkin yorumlar yapamamaktayız. İdol bu haliyle hem kronolojik hem de tipolojik olarak, Başur Höyük ve Pirot Höyük buluntularıyla benzerlik göstermektedir.

2.1.1.7. Başur Höyük

Başur Höyük, Siirt ili sınırları içerisinde, Bitlis Vadisi'nden gelip, Botan Nehrine karışan Başur Çayı kenarında yer almaktadır[60]. 205x150 metre boyutlarında ve 15 metrelik kültürel dolgusu ile bölgenin büyük höyüklerinden biridir.Ilısu Baraj Projesi kapsamında, Yrd. Doç. Dr. Haluk Sağlamtimur başkanlığında bir ekip ile 2007 yılında başlayan kazı çalışmaları halen devam etmektedir. Höyükteki ilk yerleşimin M.Ö. 7. binyıllarında başladığı ve günümüze kadar dönem dönem kesintilerle devam ettiği saptanmıştır[61].

Başur Höyük'ün Uruk Dönemi tabakalarında kırık halde iki adet göz idolü tespit edilmiştir. Bunlardan ilki höyüğün güney kesimindeki Uruk mimari yapılarının dışında tespit edilen ve kırık haliyle 8.2 cm. yüksekliğinde, kötü pişirilmiş saman katkılı bir hamura sahip örnektir **(Kat. no: 11)**[62]. Diğer örnek ise, yine höyüğün güney kesiminde yer alan ve tapınak olduğu düşünülen Uruk Dönemi'ne ait mimari bir yapının dışında tespit edilmiştir. Kırmızımsı kahverengi bir hamura sahip idol kırık halde bulunmuştur **(Kat. no: 12)**. Her iki örnek de aynı bölgede bulunan Siirt-Türbe Höyük ve Malatya-Pirot Höyük'teki idollere form bakımından benzemektedir.

---

[57] Sağlamtimur ve Ozan, s. 4.
[58] Sağlamtimur, Türbe, s. 143.
[59] Sağlamtimur, Türbe, s. 146, res.8.
[60] Haluk Sağlamtimur, "Siirt-Başur Höyük Erken Tunç Çağı I Mezarları: Ön Rapor", **Arkeoloji Dergisi**, Cilt:22, 2017, (Başur), s. 1.; Haluk Sağlamtimur, " Siirt-Başur Höyük 2011 Yılı Çalışmaları",**KST,** Cilt:34,Sayı 1, Ankara, 2013, (Siirt), s.261.
[61] Sağlamtimur, Başur, s. 2.
[62] Yayınlanmamış idollerin, çizim ve fotoğrafını bu tezde kullanmama izin verdiği ve idollerle ilgili gerekli bilgileripaylaştığı için hocamDoç. Dr. Haluk Sağlamtimur'a çok teşekkür ederim.

2.1.1.8. Pirot Höyük

Malatya ilinin yaklaşık 40 km. doğusunda, dağlık bir arazinin çevrelediği geniş düzlüklerle çevrelenmiş bir yerleşim olan Pirot Höyük, Fırat Nehri kenarındaki Pirot (Kıyıcak) köyünde yer almaktadır[63]. Höyükteki arkeolojik kazılar 'Aşağı Fırat Havzası Eski Eserleri Kurtarma Projesi' kapsamında, 1978-1985 yılları arasında dönemin Aydın Kültür Müdür Yardımcısı Özgen Karaca başkanlığındaki bir ekip tarafından gerçekleştirilmiştir. Doğu ve batı olmak üzere çift konili bir görünüm sergileyen höyük, kazı öncesi gerçekleştirilen araştırmalarda İkizhöyük olarakadlandırılmasına rağmen[64], arkeolojik kazılarla birlikte, batı konisinin bir höyük olmadığı anlaşılmış ve kültür tabakalarına sahip doğu koni Pirot Höyük olarak adlandırılmıştır.Yaklaşık 25 metre yüksekliğe sahip doğu konisindeki kazılar neticesinde, Orta Kalkolitik Çağ'dan Bizans Dönemi'ne uzanan 15 kültür tabakası tespit edilmiştir[65].

Geç Kalkolitik Dönem'e tarihlenen XV. tabakada, E 16 plankaresinde pişmiş topraktan şekillendirilmiş bir göz idolü bulunmuştur **(Kat. no: 13)**. Yaklaşık 12 cm. uzunluğundaki idol, başın şematik olarak belirtildiği bir üst bölüm ve boyun biçiminin verildiği bir alt bölüm olmak üzere iki kısma ayrılabilir. Üst bölüm, yani baş kısmı, alın ortasına doğru girinti yapan yassı görünümlü iki yuvarlak dilim ve yuvarlak dilimlerin ortasına delinerek açılmış göz açıklıklarından oluşurken; kırık olan alt bölüm ise, iki yandan içbükey bir kavisle daraltılarak boyun biçiminde şekillendirilmiştir[66].

2.1.1.9. Tell Cüdeyde

1932-1938 yılları arasında Amik Ovası'nda gerçekleştirilen araştırmalar kapsamında Robert Braidwood başkanlığındaki bir ekip tarafından kazısı gerçekleştirilen Tell Cüdeyde, Hatay ili Amik Vadisi'nde Reyhanlı ilçesinin

[63]Özgen Karaca, "Pirot Höyük 1980 Çalışmaları", **Kazı Sonuçları Toplantısı**, Sayı 3, Ankara, 1981, s.109.
[64] Ümit Serdaroğlu, **Aşağı Fırat Havzasında Araştırmalar 1975**, ODTÜ Aşağı Fırat Projesi Yayınları, Ankara, 1977, s. 16, tab. 1.2; Mehmet Özdoğan, **Aşağı Fırat Havzası1977 Yüzey Araştırmaları**, ODTÜ Aşağı Fırat Projesi Yayınları, İstanbul, 1977, s. 8.
[65] Engin Akdeniz ve Özgen Karaca, "Elazığ-Malatya Yöresi Duvar Resmi Geleneği ve Pirot Höyük Duvar Resmi", **TÜBA-AR**, Cilt:6, 2003, s. 120.
[66] Yaylalı, s. 2.

doğusunda yer almaktadır. Buradaki kazılar neticesinde, Neolitik Çağ'dan M.Ö. 3. binyılın sonlarına kadar yerleşim gördüğü tespit edilmiştir (Amik A-I)[67].

Tell Cüdeyde yerleşiminin JK-3 plankaresinde, 3. tabakaya ait bir çukurda[68] pendant olarak değerlendirilen bir göz idolü bulunmuştur[69]. Kabaca M.Ö. 4. binyılın son çeyreğine tarihlendirilen, yeşil bir taştan biçimlendirilen bu idol, iki deliğin yer aldığı bir baş kısmı ve düz dipli gövdeden oluşmaktadır**(Kat. no: 14)**. Gövde ile baş kısmı neredeyse birbirine eşit olup, idol bu haliyle kum saati formundadır.

2.1.1.10. Samsat Höyük

Adıyaman ilinde yer alan ve bölgenin büyük höyüklerinden biri olan Samsat, 'Aşağı Fırat Eski Eserleri Kurtarma Projesi' kapsamında 1978-1989 yılları arasında Nimet Özgüç başkanlığındaki bir ekip tarafından kazılmıştır. Ubaid ve Halaf Dönemlerinden itibaren kesintisiz olarak Ortaçağa kadar toplam 30 katman tespit edilmiştir[70].

Steatitten yapılmış keman formlu bir göz idolü Samsat'ın XXVI. tabakasında bulunmuştur[71]. Gövdeye göre daha geniş olan baş kısmında iki delik bulunurken, idolün göbek deliği bir oyuk ile belirtilmiştir **(Kat. no: 15).**

---

[67] Robert J. Braidwood ve Linda S.Braidwood,**Excavations on The Plain of Antioch I. Phases A-J**, 1. Baskı, The University of Chicago Press, Chicago, 1960, ss. 5-11.

[68] Amik G Dönemi olarak tanımlanan bu dönem, Geç Protoliterate dönemden Erken Hanedanlık I evresine kadar uzanmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Braidwood ve Braidwood, ss. 516-518.

[69] Braidwood ve Braidwood, s. 329, fig. 252.35, fig. 70.18.

[70] Süleyman Özkan ve Aliye Öztan, "Samsat Höyük Kalkolitik ve Eski Tunç Çağı Mühürleri", **Altan Çilingiroğlu'na Armağan. Yukarı Denizin Kıyısında Urartu Krallığı'na Adanmış Bir Hayat**, (Ed. Haluk Sağlamtimur ve diğerleri), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2009,s. 415.

[71] Özgüç, N. 2009, **Samsat, Sümeysat, Samosata, Kumaha, Hahha, Hahhum**, TTKY, Ankara, 2009, s. 100, Res. 412.

2.1.2. SURİYE YERLEŞİMLERİ

Suriye'de göz idollerinin tespit edildiği yerleşim yerlerinin geniş bir coğrafyaya yayıldığı görülmektedir. Özellikle Kuzey Suriye'de Cezire Bölgesi'nde yoğunlaşan yerleşimler dışında, Suriye'nin batısında Hama, Fırat Nehri üzerinde ise Sheikh Hassan'da göz idolleri karşımıza çıkmaktadır. Göz idollerinin en erken örneklerinin yanı sıra, özellikle Habur Bölgesi'nde çok sayıda idolün bulunmuş olmasından hareketle, söz konusu coğrafyada yaşayan halklar açısından bu idollerin güçlü bir sembolik anlam taşıdığını söyleyebiliriz.

2.1.2.1. Tell Hamoukar

Kuzeydoğu Suriye'de Cezire Bölgesi'nde yer alan Tell Hamoukar, Habur Üçgeni olarak adlandırılan bölgenin doğusunda yer almaktadır[72]. 300 hektarlık bir alana yayılan ve oldukça büyük bir höyük olan Tell Hamoukar'daki yüzey araştırmaları ve kazı çalışmaları Suriye-Amerika ortak projesi olarak başlatılmıştır. Kazının ilk yılı olan 1999 yılında, McGuire Gibson ve Muhammed Maktash, sonraki yıllar Amr al-Azm, Clemens Reichel ve Salam al-Quntar başkanlığında bir ekip tarafından çalışmalar yürütülmektedir[73]. Tell Hamoukar yerleşiminde en erken yerleşim izlerinin M.Ö. 4. binyılın erken safhalarına gittiği ve bu yerleşimin Geç Kalkolitik Dönem'de en azından 15 hektarlık bir alanı kapladığı, Geç Uruk Döneminde de aynı büyüklükte olduğu fakat kısa bir boşluktan sonra Geç Ninive 5 Dönemi'nde yaklaşık olarak 105 hektar büyüklüğe ulaştığı belirtilmektedir[74]. Akad Döneminde yerleşimin devam ettiği fakat daha sonra M.Ö. 1. binyılın erken safhalarında 3 hektarlık küçük bir köyün varlığına kadar höyüğün terk edildiği düşünülmektedir[75].

Tell Hamoukar, Tell Brak 'Göz Tapınağı'dışında kazıma bezemeli göz idollerinin (Tip 1) tespit edildiği tek yer olması açısından oldukça önemlidir. Burada

[72]Jason A.Ur, "Surface Collection And Offsite Studies at Tell Hamoukar 1999", **Iraq**, Cilt:64, 2002, (Offsite), s. 15.
[73] Jason A. Ur, **Tell Hamoukar Volume I. Urbanism and Cultural Landscapes In Northeastern Syria, Tell Hamoukar Survey 1999-2001**, Chicago University Oriental Institute Publication, Chicago, 2010, (Hamoukar), s. xxi ; Salam Al Quntar ve diğerleri, "Proto-Urbanism in The Late 5th Millennium BC:Survey and Excavations at Khirbat al-Fakhar(Hamoukar),Northeast Syria", **Paleorient**, Cilt:37, Sayı:2, 2011, s. 153.
[74] McGuire Gibson ve diğerleri, "First Season of Syrian-American Investigations at Hamoukar, Hasakeh Province", **Iraq**, Cilt:64, 2002, s. 49.
[75] Gibson ve diğerleri, s. 50.

da, çeşitli taşlardan yapılma göz idollerinin yanı sıra, pişmiş toprak ve kemikten şekillendirilmiş idoller de bulunmaktadır. Bu buluntuların yer aldığı Area B Geç Uruk döneminden önceki döneme yani Orta Uruk Dönemi'ne tarihlendirilmektedir[76].

Tell Hamoukar'da bulunan göz idolleri oldukça erken bir safhaya tarihlendirilmektedir. Bu erken örnekler arasında, ZM plankaresinde, obsidyen işliği ile ilişkilendirilen domestik bir mekanda, kilden şekillendirilmiş iki göz idolü bulunmaktadır **(Kat. no: 16 ve 17)**[77]. Biri kırık(Kat. no: 16) diğeritam halde(Kat. no: 17) olan bu idoller Geç Kalkolitik 1-2 dönemlerine (M.Ö. 4400-3800) tarihlendirilmektedir[78].

Höyüğün güney kesiminde 15x40 metrelik bir alanı kaplayan ve 'Area B' olarak adlandırılan açmada, genellikle Yerel Geç Kalkolitik Döneme ait (Kuzey Orta Uruk) seramiklerden olan büyük, kaba pişirme kaplarının (*casseroles*) yanı sıra iyi pişirilmiş kaliteli kaplar, fırınların yer aldığı gösterişsiz olarak tanımlanan mimari yapılar açığa çıkarılmıştır[79]. Yemek üretim hizmetine ayrılmış bu mekanlar, Geç Uruk Dönemi'nden önce merkezi bir gücün göstergeleri olarak değerlendirilmektedir[80]. Söz konusu alanda birkaç insan kemiğinin bulunmasından ötürü mezar olduğu düşünülen bir çukurda, çoğunluğu kemikten ve taştan oluşan 89 adet damga mühür, küçük boyutlarda binlerce kemik boncuk, deniz kabuğu, taş ve fayanstan birkaç düzine boncukla birlikte kemikten yapılma göz idolleri ve parçaları bulunmuştur[81]. Kemikten yapılmış ve sadece baş kısımları korunmuş bu idol parçalarının**(Kat. no: 18 ve 19)**, Tell Brak'taki örneklere oldukça benzediği görülmektedir. Hepsinde kazıma bezeme ile belirtilen iki göz ve tek çizgi halindeki kaşın yer aldığı baş kısmı ve bunun hemen altında bir boyun yer almaktadır. Bir örnekte (Kat. no: 18), baş kısmının hemen üstünde birbirine paralel dört düz çizginin yer aldığı bir başlık bulunmaktadır. Bu başlık tıpkı Tell Brak örneklerinde olduğu gibi, sivri uçlu olup kazıma çizgilerle süslenmiştir. Diğer örnekte de (Kat. no: 19) tek çizgiden oluşan bir kaş ile iki göz dairesinin kazındığı bir baş ve ince uzun bir boyun kısmı korunmuştur.

[76] Gibson ve diğerleri, s. 58.
[77] Al Quntar ve diğerleri, s. 154, fig.3.
[78] Al-Quntar ve diğerleri, fig. 3.
[79]Gibson ve diğeleri,s. 53.
[80]Gibson ve diğerleri, ss. 58-59.
[81] Gibson ve diğerleri, s. 53.

Area B'deki söz konusu gösterişsiz yapılardan birinin tabanına kazılmış bir bebek mezarında, 7 adet hayvan şeklinde mühürle birlikte bir göz idolü **(Kat. no: 20)** bulunmuştur[82]. Tam halde korunan bu kemik idolün Tell Brak'taki örneklerle birebir benzer olduğu görülmektedir. İki göz ve tek çizgiden oluşan kaşın yer aldığı bir baş kısmı, kısa bir boyun, yassı dikdörtgen formda bir gövdeden oluşmaktadır.

Yukarıdaki örneklerden biraz daha büyük boyutta(yak. 15 cm. yükseklikte), bazalttan bir göz idolü, Güney Alan olarak adlandırılan alanda yüzey buluntusu olarak tespit edilmiştir**(Kat. no: 21)**[83]. Şişkin çan biçimli gövde ve iki deliğin yer aldığı bir baş kısmından oluşan bu bazalt örneğin, bir göz çevresinin kırık olduğu görülmektedir.

Hamoukar'da 2008-2009 yıllarında gerçekleştirilen kazı çalışmalarında, B Alanı'nda bir avlunun ortasında tespit edilen ve yaklaşık olarak M.Ö. 3500 yıllarına tarihlendirilen pişmiş topraktan bir göz idolü bulunmuştur**(Kat. no: 22)**[84].

Bu örneklerin dışında, Area B'deki kazılar sırasında, bulundukları yer hakkında bilgi verilmeyen, çizim veya fotoğrafları paylaşılmayan göz idollerinin de açığa çıkarıldığı kazının farklı yıllarına ait raporlarda belirtilmiştir. Bu örneklerin tipolojik özelliklerine dair herhangi bir bilgiye ulaşılmasa da, bulundukları bağlam bakımından önem verilecektir. Bunlar arasında, 10x20 metre boyutlarındaki ZD 3/4 plankaresinde üç evreli 3. tabakanın son evresinde, çok sayıda odaya sahip ve avlulu bir yapının dışında kalan batı kemsindeki küllü alanda, hayvan kemikleri, çanak çömlek parçaları, obsidyen bıçaklar ve atıklar ile birlikte sayısı belirtilmeyen idoller yer almaktadır[85].ZD 3/4 plankaresindeki aynı yapının 3A evresinde, 9 ile 11 nolu odalarının duvarları arasında bir tüm kap, bir obsidyen çekirdeği ve ağırşaklarla birlikte bir adet göz idolü bulunmuştur[86].Bunlar dışında, içi boş pişmiş toprak idollerin bulunduğu da belirtilmektedir[87].

---

[82] Gibson ve diğerleri, ss. 57-58.
[83] Gibson ve diğerleri, s. 58.
[84]Clemens Reichel, "Hamoukar", **Oriental Institute Annual Report 2008-2009**, 2009, ss. 80-81, fig. 6. Ayrıca, höyüğün güney kesimdeki işlik alanlarında Geç Kalkolitik Dönemin erken safhalarına tarihlendirilen kontekslerde (M.Ö. 4500-4000) bu idollerden birkaç düzine bulunduğu belirtilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Reichel, ss. 80-81.
[85]Al-Quntar ve diğerleri, s. 154.
[86] Al-Quntar ve diğerleri, s. 155.
[87] Gibson ve diğerleri, s. 58.

2.1.2.2. Tell Brak

Tell Brak yerleşimi, tezimizin konusunu oluşturan idollerin sayıca en çok ve en zengin çeşitlilikte bulunduğu yerleşim olması bakımından oldukça önemlidir. Kuzey Suriye'de Cezire Bölgesi'nde Haseke kentinin kuzeydoğusunda yer almaktadır.Tell Brak 40 hektarlık alanı, 40 metrelik yüksekliği ve 300 hektara yayıldığı düşünülen dış kenti ile Kuzey Mezopotamya'nın en büyük höyükleri arasında yer almaktadır[88]. Tell Brak, güney alan ve daha yüksek olan kuzeydeki tepeden oluşmaktadır[89].Tell Brak'taki ilk sondaj çalışmaları Father Poidebard tarafından 1930 yılında başlatılsa da, arkeolojik kazı çalışmaları 1937-38 yıllarında M.E.L. Mallowan tarafından yürütülmüştür. II. Dünya Savaşı'ndan sonra uzun bir süre çalışmaların durduğu höyükte, kazı çalışmaları 1976-1993 yılları arasında David Oates ve Joan Oates; 1994-1996 yıllarında Roger Matthews, 1998-2004 yıllarında Geoff Emberling ve Helen McDonald ve 2006-2011 yıllarında Augusta McMahon başkanlıklarındaki bir ekip tarafından devam ettirilmiştir[90]. Höyük yüzeyinde Samarra ve Halaf Dönemleri'ne ait çanak çömlek parçaları tespit edilirken, kazılarla birlikte M.Ö. 5. binyılın sonundan (Geç Ubaid), M.Ö. 2. binyılın sonlarına dek yerleşim izlerine rastlanmıştır[91]. Tell Brak yerleşiminin Özellikle M.Ö. 3. binde Yukarı Mezopotamya'daki önemli bir kent olan antik Nagar kenti olduğu tespit edilmiştir.

Tell Brak yerleşiminde açığa çıkarılan ve Mallowan tarafından 'Göz Tapınağı' olarak adlandırılan yapıda bulunan, göz idolü ve gözlüklü idoller olarak tanımlanan buluntu topluluğunda binlerce örnek bulunmaktadır. Tez konumuzun kapsamına, sayıları binleri aşan kırık ve tam halde idollerden sadece yayınlarda mevcut çizim veya fotoğrafı olanlardan farklı tipteki örnekler dahil edilmiştir. Böylelikle, benzer idollerin sayısını azaltarak farklı tipteki örneklere daha geniş yer verilecektir.

---

[88] Joan Oates ve diğerleri, "Early Mesopotamian Urbanism: A New View From The North", **Antiquity**, Cilt: 81, Sayı:313, 2007, (Early Mesopotamian), ss. 585-586.
[89]David Oates ve diğerleri., Tell Brak,s. XVII.
[90] David Oates ve diğerleri., Tell Brak, s. XXV.; Augusta McMahon, "Tell Brak.Early Northern Mesopotamian Urbanism, Economic Complexity and Social Stress, Fifth-Fourth Millenia BC.", **100 Jahre Archaeologische Feldforshungen in Nordost-Syrien**, (Ed. Dominik Bonatz and Lutz Martin), Harrassowitz Verlag, Weisbaden, 2013, ss. 67-68.;
http://www.tellbrak.mcdonald.cam.ac.uk/history.html
[91] Oates ve Oates, Stratigraphic, s. 173, tab. 1.

Tell Brak'taki idolleri erken ve geç dönem kazılarında bulunanlar diye ikiye ayırmak mümkün. Mallowan tarafından gerçekleştirilen erken dönem kazılarında binlerce örneğin 'Gri Göz Tapınağında' bulunduğu belirtilmiştir. Mallowan, tapınakta bulunan alabaster, steatit, pişmiş topraktan yapılma göz idollerini kendi içinde 6 tipe ayırmış ve idollerin kullanım amaçlarına dair değerlendirmelerde de bulunmuştur[92]. Bu idoller, tezimizin 'Tipoloji' bölümünde ayrıntılı olarak ele alınan iki ana gruptan oluşmaktadır. Tip I olarak tanımlanan, yayınlarda 'Göz İdolleri (Eye Idols)' olarak adlandırılan örnekler, beyaz ve siyah alabasterden yapılma, yassı ve genellikle dikdörtgen bir gövde ve boyunlu/boyunsuz bir baş kısmından oluşan idollerin göz ve kaş detayları kazıma çizgilerle verilmiştir (**Kat. no: 23-52**). Yayınlarda gözlüklü idol, kulübe sembolü olarak karşımıza çıkan ve tezimizde Grup II olarak tanımladığımız örnekler, çeşitli taş (steatit, serpantin, alabaster, kireçtaşı gibi) ve pişmiş topraktan biçimlendirilmiş, genellikle şişkin, çan biçimli bir gövde ve göz çukuru olarak değerlendirilen iki deliğin bulunduğu bir baş kısmından oluşmaktadır (**Kat. no: 53-69**). Bu idollerin genel özelliklerine ve tipler arasındaki farklılıklar 'Tipoloji'bölümünde değerlendirilmiştir.

Tell Brak'ta gerçekleştirilen geç dönem kazılarında, 'Göz Tapınağı' dışında, evsel mekanlarda, mezarlarda ve anıtsal mekanlarda da göz idolleri bulunmuştur. Bunlar arasında, yayınlarda fotoğrafları ve çizimleri paylaşılanlar aşağıda sıralanmıştır. Bunlar arasında Tip 1 olarak değerlendirilen göz idolleri arasında yer alan kazıma bezekli iki idol yer almaktadır. İlk örnek **(**Kat no: 32**)**, 2001-2002 yıllarında gerçekleştirilen kazılar sırasında, TW alanının batısında, XVIII. tabakaya ait bir yapının içinde (Nişli Yapı) bulunmuştur. Kemikten yapılma 1.9 cm. uzunluğundaki göz idolü, taştan topuz başları, fırın ve *in situ* halinde çok sayıda depolama kaplarının açığa çıkarıldığı bir alanda, depolama kaplarından birinin içinde alabasterden oturan bir ayı heykelciği ile birlikte bulunmuştur[93]. Tıpkı Tell Hamoukar örneğinde olduğu gibi (Kat. no: 18) sivri bir başlığa sahip olsa da, bu idolde kazıma çizgiler bulunmamaktadır.

[92] Mallowan, ss. 198-200.

[93] Geoff Emberling ve Helen McDonald, "Excavations at Tell Brak 2001-2002: Preliminary Report", **Iraq**, Cilt:65, 2003,s. 14, fig. 17.;Tüm bu buluntular birlikte değerlendirildiğinde söz konusu tabakanın, Göz Tapınağı'nın 'Gri Tuğlalı Tabakası' (Orta Uruk Dönemi) ile çağdaş olduğu belirtilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Emberling ve McDonald, s. 9.

İkinci örnek ise (Kat. no: 52) sadece baş kısmının korunduğu gri taştan yapılma kırık bir idol parçası olmasına rağmen, ilk grupta yer alan örneklerin boyu olarak en büyüğü (8.6x4.3x4.3 cm.) olması açısından önemlidir. Boyutları dışında bu idolü önemli kılan bir diğer özellik ise, gözbebeklerinden birinin kakma tekniği ile fildişi veya kemik ile süslenmesidir[94]. A plankaresinde 4. tabakada bulunan bu örneğin 'Göz Tapınağı'ndan' daha erken bir tarihe ait olabileceği önerilmektedir[95].

Tip 2 başlığı altında değerlendirilen örneklerden biri höyüğün güneyindeki CH alanında, 1984 yılındaki kazılar sırasında Jemdet Nasr dönemine tarihlendirilen X. tabakada bulunmuştur[96]. Kalsit taşından şekillendirilen4.5x3x1.9 cm boyutlarında tam haldeki göz idolü (Kat. no: 54) geniş iki deliğin yer aldığı bir baş ve düz dipli, şişkin çan biçimli bir gövdeden oluşmaktadır[97].

Tell Brak'ın ana höyüğünün kuzeyinde yer alan TW Alanında 20. tabakada, M.Ö. 4200-3900 yılları arasına tarihlendirilen (Geç Kalkolitik 2)[98] ve idari bir merkez olarak değerlendirilen anıtsal bir yapı açığa çıkarılmıştır. Bu yapı, dini nesnelerin ve niteliklerin bulunmayışı dolayısıyla Mezopotamya'daki en erken seküler yapı olarak değerlendirilmektedir[99]. Söz konusu yapının hemen doğusunda yer alan komplekste, 21.4 cm. uzunluğunda Tell Brak'ın en büyük(Kat. no: 61)göz idolü bulunmuştur[100]. Büyük boyuttaki göz idolünün 20. tabakadan daha erken bir tarihe ait olabileceği düşünülmektedir, çünkü söz konusu idolün kırık parçalarının, yapı kompleksinin 11 nolu odasının duvar temeli olarak tekrar kullanıldığı belirtilmektedir[101]. Taştan şekillendirilmiş bu idol, yassı baş, boyun ve düz dipli, basık bir gövde olmak üzere üç kısımdan oluşmaktadır. İki göz deliğinin bulunduğu baş kısmı, iki gözün arasına doğru girinti yapacak şekilde yontulmuştur.

Biri daha küçük diğeri büyük boyutlarda iki göz idolünün 2006 yılındaki kazılar sırasında bulunduğu belirtilse de, idollere dair herhangi bir görsel paylaşılmamıştır[102]. Küçük boyutlu olan idol, XX. tabakada üç bebek gömüsünün yer aldığı bir mezarda bulunurken; daha büyük boyuttaki idol, obsidyen alet ve

[94] David Oates ve diğerleri, fig. 231.126-127.
[95] David Oates ve diğerleri, s. 109.
[96] David Oates, "Excavations at Tell Brak, 1983-84", **Iraq**, Cilt:47, 1985,s. 163.
[97] Oates, fig. XXV.e.
[98]Joan Oates ve diğerleri,s. 589.
[99]Joan Oates ve diğerleri,ss. 588-589.
[100] McMahon ve diğerleri., "Excavations at Tell Brak 2006-2007", **Iraq**, Cilt:69, 2007, s. 153.
[101]McMahon ve diğerleri.,ss. 153, 154, fig. 8.
[102]McMahon ve diğerleri., ss. 153-154.

çekirdeklerle birlikte XX. tabakadaki yapı kompleksinin eklenti duvarının altında bulunmuştur[103].

Tell Brak yerleşiminde göz idollerinin çeşitli biçimlerde binlercesinin bulunduğu 'Göz Tapınağı'na' ayrıntılı olarak değinmek, mekan-nesne-özne arasındaki ilişkileri gözler önüne sermesi açısından konumuz bakımından oldukça önemli bir noktadadır. Binlerce göz idolünün tapınağın çevresinde ve tapınak platformuna gömülü halde bulunduğu belirtilmiştir[104]. Tell Brak höyüğünün güneyindeki alanda yer alan söz konusu tapınak, Mallowan tarafından Uruk Dönemi'nden Jemdet Nasr döneminin sonlarına kadar dört evreli yeniden bir inşa sürecinden geçtiği belirtilmiştir[105]. Mallowan'a göre bu dört evreden en erken olanı ve Uruk Dönemine tarihlendirilen, kırmızı renkte kerpiç bloklarla inşa edilmiş 'Kırmızı Tapınak''tır. Bu yapının hemen üzerine inşa edilmiş, Jemdet Nasr Dönemi'nin erken safhalarına tarihlendirilen, göz idolleri dışında çok sayıda taştan hayvan figürü, amulet, mühür, boncuk ve kalsit, alabaster gibi taşlardan yontulan insan başlarının bulunduğu 'Gri Tapınak' yer almaktadır. Gri Tapınak'ın üzerinde, zemini beyaz sıvalı olan 'Beyaz Tapınak' ve onun da üzerinde son evre olarak 'Son Jemdet Nasr Tapınağı' olarak adlandırılan yapı yer almaktadır. Bunlar arasında altın ve gümüş süslemeli podyum, topuz başları, kil konik çivilerin ve rozetlerle süslenmiş duvarların olduğu son evre tapınağının tamamen kazıldığı, diğer evre tapınaklarının ise tüneller açılarak tahrip edildiği belirtilmektedir[106]. Mezopotamya tapınak geleneğine uygun olarak, kentin en yüksek noktasında yer alan ve üç bölümlü (*tripartite*) plana sahip 'Son Jemdet Nasr Tapınağı'nın' merkezinde haç biçimli bir salon (*cella*) bulunmaktadır. Bu salonun sonunda, kuzey duvarına karşı bir altar olduğu ve bunun üç tarafının altın, beyaz kireçtaşı ve gri şist ile süslü bir friz ile kaplandığı belirtilmiştir[107]. Kazıma tekniği ile işlenmiş göz motiflerinin olduğu bir bakır panel ise salonun bir başka duvarını süslemektedir. Salonun her iki kanadında ise depolama işlevi için kullanıldığı düşünülen odalar yer almaktadır. Tapınağın

[103]McMahon ve diğerleri., s. 154.
[104] Mallowan, s. 32.
[105]Mallowan, ss. 32, 56.
[106] Mallowan, s. 38.
[107]Mallowan, s. 32.; Geoff Emberling, "Political Control in An Early State: The Eye Temple And The Uruk Expansion in Northern Mesopotamia", **Of Pots and Plans. Papers on The Archaeology And History of Mesopotamia and Syria Presented to David Oates in Honour of His 75th Birthday**, (Ed. Lamia Al-Gailani ve diğerleri), Nabu Publications, 2002, s. 85.

payandalı dış duvarları, Güney Mezopotamya tapınak mimarisinde gördüğümüz örnekler gibi olarak kil mozaikler ve sekiz yapraklı taş rozetler ile süslenmiştir. Mallowan tarafından ayrıntılı bir şekilde kazılan 'Son Jemdet Nasr Tapınağı' dışında erken evre tapınaklarının antik dönemde defineciler tarafından yağmalandığı ve özellikle 'Gri Tapınağın' yarısının bu tünellerle tahrip edildiği belirtilmiştir[108]. Yine de, bu evrede bulunan binlerce küçük buluntu sıralanmış ve bu eserlerin başında göz idolleri, damga mühürler, hayvan figürleri, ayı, maymun, aslan, koyun, inek gibi çeşitli hayvan formlarında olan amulet mühürler gelmektedir. Bunlara ek olarak, alabasterden şekillendirilmiş dört insan başı 'Gri Tapınak'ta' bulunmuştur[109]. Kırık parçalarla birlikte yirmi binin üzerinde 'Göz ve Gözlüklü İdoller' bulunmuştur. Yukarıda açıklanan buluntular, tapınağın gözün ön planda olduğu bir inanca adanmış mekan olduğu yönündeki görüşleri desteklemektedir. Gri Göz Tapınağı'nda bulunan çeşitli buluntular, yerli bir geleneğin maddi kültür kalıntıları olarak yorumlanmaktadır. Bu da, yeni bir merkezileşmenin ve olasılıkla seçkin sınıfla ilişkilendirilen yoğunlaştırılmış kamusal ritüelin göstergeleri olarak değerlendirilebilir.

Son zamanlardaki kazılar ile birlikte Göz Tapınağı'nın olduğu alanlar tekrar değerlendirilmiş ve tapınağın erken evresinin M.Ö. 4. binyılın ilk yarısına(Orta Uruk- yak. MÖ. 3700-3500) tarihlendiği belirtilmiştir[110]. Özellikle damga mühürlerdeki stilistik özelliklerin ve son kazılarda bulunan göz idollernini MÖ. 4. binyılın ortalarına işaret ettiği belirtilmektedir[111].Mallowan tarafından 'Son Jemdet Nasr Tapınağı' olarak adlandırılan tapınağın son evresi ise buluntuların stilistik özelliklerinden ve Uruk ile Tell Uqair'deki tapınaklarla benzerliklerinden dolayı Geç Uruk Dönemi'nde inşa edildiği önerilmektedir[112].

Mallowan'ın ve diğer araştırmacıların göz idollerine yönelik tipolojik ayrımları ve idollerin kullanımlarına ilişkin farklı görüşler ilerleyen bölümlerde ele alınacaktır.

[108] Emberling, s. 86.
[109] Mallowan, Fig. 1-2.
[110] Oates ve Oates, Stratigraphic, s. 170.; Emberling, s. 88.
[111]Emberling,s. 87.
[112] Emberling, s. 87.

2.1.2.3. Tell Abu Hafur

Kuzeydoğu Suriye'de Habur Bölgesi'nde Tell Brak'ın güneybatısında yer alan Tell Abu Hafur'da Hasake Barajı Kurtarma Programı dahilinde 1988-1995 yılları arasında Piotr Bielinski başkanlığında Polonyalı bir ekip tarafından arkeolojik kazılar gerçekleştirilmiştir[113]. Tell Abu Hafur, biri yaklaşık 3 hektarlık bir alanı kaplayan ve yaklaşık 16 metre yüksekliğinde, diğeri 1 hektardan küçük (Tell Abu Hafur Doğu diye adlandırılmaktadır) yaklaşık 5 metre yüksekliğinde iki tepeden oluşmaktadır[114]. Büyük olan tepedeki en erken dönem Ubaid seramikleri ile temsil edilirken, üst katmanlarda Uruk Dönemi, Erken Cezire II ve III dönemlerine tarihlendirilen altı tabaka daha yer almaktadır[115]. Küçük olan tepede ise ilk yerleşim Mitanni Dönemi'nde kurulmuş, uzun bir boşluktan sonra Yeni Asur Dönemi'nde sur duvarı ile çevrelenen bir yerleşim halini almıştır[116].

Tell Abu Hafur'un kuzeyinde yer alan ve Sektör B olarak adlandırılan alanın kuzeyindeki test açmasının en altında (toprak kayması sonucu höyüğün en altında yer alan toprak), Uruk Dönemi'nin sonlarına tarihlendirilen iki seramik parçasıyla birlikte pişmiş topraktan yapılma bir adet göz idolü**(Kat. no: 70)**bulunmuştur[117]. Yaklaşık 15 cm. uzunluğunda, iki delikten birinin kırık olduğu bu idol M.Ö. 4. binyılın ikinci yarısına (Geç Kalkolitik 4-5) tarihlendirilmektedir[118].

2.1.2.4. Tell Umm Qseir

Kuzey Suriye'de Cezire Bölgesi'nde Hasseke kentinin güneyinde,Tell Brak yerleşiminin güneybatısında yer alan ve iki alçak tepeden (doğu tepesi, batı tepesi) oluşan Tell Umm Qseir'deki kazı çalışmaları 1986 yılında Frank Hole ve Gregory A. Johnson başkanlığında bir ekip tarafından yürütülmüştür[119]. Umm Qseir'de gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sırasında Halaf'tan Roma Dönemi'ne kadar bir

[113] Andrzej Reiche, "Polish Archaeological Research in North-Eastern Syria", **Bulletin du Musêe National de Varsovie**, Cilt:42, 2001, s. 95.
[114] Piotr Bielinski, "Polish Excavations In Northeastern Syria 1988-1989", **PAM I Reports,** 1990, s. 21.
[115] Reiche, s. 99.
[116] Reiche, s. 100.
[117]Dorota Bielinska, "A Spectacle Idol from Tell Abu Hafur (North Syria) and Its Possible Function", **Etudes et Travaux**, Cilt:29, 2016, s. 33, fig. 1.
[118]Bielinska, ss.33-34.
[119]Frank Hole ve Gregory A. Johnson, "Umm Qseir on The Khabur: Preliminary Report on the 1986 Excavations", **AAAS**, Cilt:36-37, 1986/1987, s. 172.

kronolojik dizilim oluşturulmuşsa da, kazılar sırasında höyükte Halaf, Uruk ve Erken Tunç Çağı'na ilişkin verilerin varlığı tespit edilebilmiştir[120].

Batı Tepesi'nde A plankaresinin Geç Uruk Dönemi'ne tarihlendirilen II. tabakasında, Post-Halaf tabakasını kesen bir çukur içerisinde, gövdesinin alt kısmı kırık bir adet alçıtaşından göz idolü**(Kat. no: 71)** bulunmuştur[121]. Çukur içerisinde Uruk dönemiyle çağdaş olduğu belirtilen fakat Uruk seramiklerinden farklı, yerel üretim çanak çömlekler, alçıtaşından minyatür bir kap ve küçük konik kurşun kapla birlikte bulunmuştur[122]. Gövdesi kırık halde 3.1 cm uzunluğunda olan bu idol, iki göz deliğinin yer aldığı bir baş ve düz dipli, şişkin gövdeli örneklere oldukça benzemektedir.

2.1.2.5. Tell Sheikh Hassan

Kuzey Suriye'de Rakka ketinin batısında Tabqa Barajı'nın yakınında, Fırat Nehri'nin doğusunda yer alan TellSheikhHassan'daki kazı çalışmaları Johannes Boese ve ekibi tarafından 1984-1994 yılları arasında gerçekleşmiştir ve bu çalışmalar sonucunda Neolitik Çağ'dan Hellenistik ve İslami Dönemlere kadar yerleşim tabakaları tespit edilmiştir[123].

1986 yılında gerçekleştirilen kazılar esnasında, yerleşimin 6. tabakasında kutsal bir mekan olarak değerlendirilen bir yapı merkezi salonunun olduğu yere denk gelen alanda kil konik duvar çivileriyle birlikte kireçtaşından bir göz idolü bulunmuştur **(Kat. no: 72)**[124]. Yapının molozları arasında bulunan göz idolü, dikdörtgen prizma şeklinde gövde ve göz olarak betimlenmiş düzgün iki daire biçiminde, delinmemiş iki oyuktan oluşan bir baş kısmından oluşmakta ve göz kısımlarında siyah boya kalıntılarının olduğu belirtilmektedir[125].

1993 yılındaki kazılarda, Geç Uruk Dönemi'ne tarihlendirilen 6 ve 7. tabakalarda kullanıldığı düşünülen iki yapının arasında yer alan dar bir alanda, taş disk, kil ağırşak, bakırdan konik başlı bir iğne ile birlikte alabasterden bir göz

[120]Hole veJohnson,s. 173.
[121] Hole ve Johnson, s. 207, fig. 16.a.
[122] Hole ve Johnson, s. 175.
[123] Johannes Boese, **Ausgrabungen in Tell Sheikh Hassan I**, Druckereiund Verlag, Saarbrücken, 1995, ss. 7-8.
[124] Boese, s. 58, 60, fig. 11.a.
[125] Boese, s. 60.

idolü**(Kat. no: 73)** bulunmuştur[126].Düz tabanlı oval bir gövde ve iki delikli baş kısmından oluşmaktadır.

2.1.2.6. Hama

Kuzey Suriye'de Rakka kentinin güneybatısında yer alan Hama'daki arkeolojik kazılar 1931-1938 yılları arasında Harald Ingholt başkanlığında Danimarkalı ekip tarafından yürütülmüştür. 215 metre genişliğinde, 310 metre uzunluğunda ve 46 metre yüksekliğindeki höyükte, M.Ö. 5. binyıldan yaklaşık olarak M.S. 1400'lü yıllara dek toplamda 12 tabakalı bir yerleşimin varlığı tespit edilmiştir[127].

Yerleşimin K tabakasında bir grup göz idolü tespit edilmiştir. Diğer yerleşimlerdeki göz idollerinin aksine Hama'da bulunan pişmiş topraktan yapılma ve içi boş olan örneğin baş kısmında üç delik yer almaktadır (**Kat. no: 74)**[128]. K8 tabakasında bulunan bu idole oldukça benzer pişmiş topraktan bir başka örnek ise K6 tabasında bulunmuştur[129]. H. Frankfort, bu örnekleri bir idol olarak yorumlamamakta ve içi boş olan örneklerin birer kapak olduğunu belirtmektedir[130]. Farklı tipteki başka bir göz idolü ise K10 tabasında tespit edilmiştir[131]. Siyah bir taştan yapılan idolün, baş kısmında yer alan iki göz çukurunun kapalı bir şekilde oyulduğu görülmektedir**(Kat. no: 75)**[132].

2.1.2.7. El-Kowm

Suriye'de Bişri Dağlarının güneyinde, Palmira antik kentinin kuzey-kuzeydoğusunda bulunan El-Kowm iki tepeden oluşmaktadır. El-Kowm 2-Caracol olarak bilinen ve diğer tepeye göre daha küçük olan höyükteki kazı çalışmaları

[126] Boese, s. 207, fig. 10.e.
[127] Harald Ingholt, "Danish Excavations at Hama on the Orontes", **AJA**, Cilt:46, Sayı:4, 1942, (Orontes), s. 469.
[128] Frankfort, Ishtar, s.197, fig. 2.20.; Ejnar Fugmann,**Hama. Foullies et Recherches de la Fondation Carlsberg 1931-1938 L'Architecture Des Periodes Prê-Hellênistiques,** Bianco Luno, Copenhague, 1958, fig. 37.4B 603.
[129] Fugmann, fig. 46.4C 623.
[130] Frankfort, Ishtar, s.198.
[131] Fugman, s. 28.
[132] Harald Ingholt, **Rapport Prêliminaire Sur la Premiêre Campagne Des Fouilles De Hama**, Bianco Luno, Copenhague, 1934, (Hama), fig. VII.3.

sırasında Akeramik Neolitik Çağ'dan İslami Dönemlere kadar iskan izlerine rastlanılmıştır[133].

El- Kowm 2-Caracol'un doğu alanında Uruk Dönemi'ne tarihlendirilen alanlar kısıtlı bir alanda tespit edilmiştir. Bu alanda hakkında oldukça kısıtlı bir bilgi verilen, şişkin gövdeli, bir göz çerçevesinin kırık olduğu taş idol bulunmuştur **(Kat. no: 76)**[134].

2.1.2.8. Tell el-Hajj

Kuzey Suriye'de Menbiç kentinin güneyinde Fırat Nehri'nin batısında yer alan Tell el-Hajj yerleşiminde MÖ. 5. Binyılın sonlarından Roma Dönemi'ne kadar yerleşim izlerine rastlanılmıştır[135].

Saklı astar bezemeli kaplar, devrik ağızlı kaseler, akıtacaklı kapların bulunduğu Uruk tabakasından kırık halde bir göz idolü bulunmuştur[136]. Göz kısımlarından birinin kırık olduğu örnekte göz çukurları kapalı bir oyuk şeklindedir (**Kat. no: 77)**.Seramik buluntularından hareketle, bu tabakanın Uruk yerleşiminin VI-IV. tabakalarıyla çağdaş olduğu yani Orta Uruk Dönemi'nden Geç Uruk Dönemi arasına tarihlendirilmesi gerektiği belirtilmektedir[137].

[133] Jacques Cauvin ve Danielle Stordeur, "Une Occupation D'Epoque Uruk En Palmyrene: Le Niveau Superieur D'el Kowm 2-Caracol", **Cahiers De L'Euphrate 4**, Centre de Recherches Archeologiques, Paris, 1985, s. 191.
[134] Cauvin ve Stordeur, s. 195, fig. 8.1.
[135] Clemens Krause ve diğerleri, **Tell el-Hajj in Syrien Erster Vorläeufiger Bericht Grabungskampagne 1971**, University of Bern Press, Bern, 1974, s. 94.
[136] Philippe Bridel ve diğerleri, **Tell el-Hajj in Syrien Zweiter Vorläeufiger Bericht Grabungskampagne 1972**, University of Bern Press, Bern, 1974, fig. 8.c.
[137] Bridel ve diğerleri, s. 46.

2.1.3. IRAK YERLEŞİMLERİ

Irak sınırları içerisinde kalan yerleşimlerde çok sayıda göz idolü tespit edilmiştir. Bu yerleşimlerde, örneğin Tepe Gawra'da M.Ö. 4. binyılın ilk yarısı gibi oldukça erken döneme tarihlendirilen göz idollerinin yanı sıra M.Ö. 3. binyılın sonlarına tarihlendirilen geç örnekler de yer almaktadır. Yerleşim yerleri kabaca Kuzey Irak, Diyala Bölgesi ve Güney Irak olmak üzere üç bölgede karşımıza çıkmaktadır.

2.1.3.1. Tepe Gawra

Tepe Gawra, Kuzey Irak'ta Musul kentinin kuzeydoğusunda, Maqlub Dağı'nın batısında ve Büyük Zap Nehri'nin kuzeyinde yer almaktadır. Tepe Gawra'daki kazı çalışmaları Ephraim A. Speiser başkanlığındaki bir ekip tarafından1927-1938 yılları arasında yürütülmüştür[138].Tepe Gawra'daki kazılar sonucunda, M.Ö. 6. binyıldan M.Ö. 2. binyıla kadar 21 tabakanın varlığı tespit edilmiştir[139].

Tepe Gawra'da 1930'lu yıllardan beri farklı dönemlerde gerçekleştirilen kazılardabulunan pişmiş toprak ve çeşitli taşlardan idollerin net bir sayısı verilmese de, çizim ve fotoğraflardan hareketle yayınlanan idoller aşağıda sıralanmıştır. Tepe Gawra'daki bu idollerin IX-XII. tabakalar boyunca tespit edildiği, bu durum idollerin yaklaşık olarak Geç Kalkolitik 1 döneminden (yaklaşık olarak MÖ.4400) Geç Kalkolitik 2 dönemin sonuna kadar (yaklaşık olarak M.Ö. 3850)[140] geniş bir zaman diliminde kullanıldığını göstermektedir.

Tepe Gawra'da farlı tabakalarda bulunan göz idollerini kabaca üç ana grupta inceleyebiliriz. İlk grupta mermerden yapılan, iki göz çukurunun yer aldığı bir baş

[138]Ephraim A. Speiser, "Preliminary Excavations at Tepe Gawra", **ASOR**, Cilt: 9, 1928, (Asor).; Arthur J. Tobler, **Excavations at Tepe Gawra Volume II**, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1950, ss. 1-2.; Mitchell S. Rothman, **Tepe Gawra:The Evolution of A Small, Prehistoric Center In Northern Iraq**, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2002, ss. 20-24.; 1932-1935 yılları arasında Charles Bache arazi başkanlığını devralmıştır. Bu süre zarfında Tepe Gawra'daki arazi çalışmaları hakkındaki raporları yayınlamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Charles Bache, "From Mr. Bache's First Report on the Joint Excavations at Tepe Gawra and Tell Billah 1932-33", **BASOR**, Cilt:49, 1933, (Tell Billah)..; Charles Bache, "A Report From Mr. Bache on The Tepe Gawra Expedition", **BASOR**, Cilt:57, 1935, (Expedition).; Charles Bache, "Tepe Gawra 1934-1935", **AJA**, Cilt:39, Sayı:2, 1935, (Bache).

[139] Brian Peasnall ve Mitchell S. Rothman, "One of Iraq's Earliest Towns.Excavating Tepe Gawra In The Archieves of The University of The Pennsylvania Museum", **Expedition Magazine**, Cilt:45, Sayı:3, 2002, ss. 35, 37, tab. 1.

[140] Tepe Gawra stratigrafisi için bkz. Rothmann, s. 56, tab.3.3.

kısmı ve şişkin çan biçimli gövdeden oluşan örnekler yer almaktadır**(Kat. no: 78, 79 ve 80)**.Yaklaşık 15 cm. yüksekliğinde ve 9 cm dip çapı olan ve mermerden yapılan örneğin(Kat. no: 78),olasılıkla M.Ö. 4. binyılın ortalarına tarihlendirilen IX. tabakada bulunduğu ve bu örneğin herhangi bir aşınma izi olmamasından ve özenle şekillendirilmesinden ötürü fonksiyonel bir objeden ziyade ritüel amaçlı bir nesne olabileceği belirtilmiştir[141]. Diğer iki örnek ise (Kat. no: 79 ve 80), 31 nolu mezar olarak adlandırılan bir yetişkin erkek mezarında, fildişi taraklar, taş kaplar,altın ve çeşitli taşlardan boncuklarla birlikte bulunmuştur[142].

İkinci grup, pişmiş topraktan şekillendirilmiş, genellikle uzunca gövde ve iki göz çukurunun yer aldığı bir baş kısmına sahip örneklerden oluşmaktadır **(Kat. no: 81-84)**. Genellikle Tepe Gawra'nın XI. tabakasında tespit edilmiş bu örneklerden bazılarının gövde içinin boş olduğu görülmektedir (Kat. no: 83-84).Söz konusu idollerin, ağırlık veya ayaklık olarak kullanılmış olabileceğinin yanında kült veya kulübe sembolü olabileceği de vurgulamıştır[143].Önceki örneklere göre daha basit formda, pişmiş topraktan şekillendirilmiş örnekler ise son grubu oluşturmaktadır **(Kat. no: 85-87)**. Bunların bir kısmı (Kat. no: 85) örneğinde olduğu gibi yarım daire formunda iki delikli basit formdadırlar. Diğer örnekler ise (Kat no: 86 ve 87), Tell Brak (Kat. no: 66), Türbe Höyük (Kat. no: 10) ve Pirot Höyük (Kat. no: 13) örneklerinde gördüğümüz gibi iki deliğin yer aldığı yassı bir baş kısmı ve silindirik bir boyun kısmından oluşmaktadır.

2.1.3.1. Grai Resh

Kuzey Irak'ta Şengal Dağı'nın doğusunda, Dicle Vadisi ile Habur Vadisi arasında yer alan Grai Resh yerleşimindeki arkeolojik kazı çalışmaları 1939 yılında Seton Llyod tarafından gerçekleştirilen sondaj çalışmaları ile başlamıştır[144]. Daha sonra höyükte, 2001 ve 2002 yıllarında yüzey araştırmaları ve kazı çalışmaları

[141]Ephraim A. Speiser, **Excavations at Tepe Gawra Volume I,** The University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1935, (Gawra), s. 100, fig..XLIV.c.

[142] 31 nolu mezardaki (VIII-C veya IX. tabaka) iskeletin baş ve el kısımlarına yakın yerlerde tespit edilen bu idollerin, baş kısımlarında sığ, diyagonal çizgilerden oluşan kazımalar mevcuttur. A. Tobler bu kazıma çizgilerini, çukurlardan geçirilerek baş kısmına bağlanan ipin izleri olduğunu, böylelikle dokumacılıkta kullanılan ağırlık olarak kullanılmış olduklarını önermektedir. Bkz. Tobler, s. 172, fig. LII.b.

[143] Bache, Tell Billah, s. 10.

[144] Seton Llyod, "Iraq Goverment Soundings at Sinjar", **Iraq**, Cilt:7, 1940,s. 13.

gerçekleştirilmiş ve kazının ilk zamanlarında 6 hektarlık bir alanı kapladığı düşünülen yerleşimin, daha sonraki çalışmalarla birlikte 30 hektarlık bir alana yayıldığı belirtilmektedir[145]. M.Ö. 5. binyıldan (Ubaid Dönemi) M.Ö. 2. binyıla kadar yerleşim gördüğü tespit edilmiştir[146].

Pişmiş topraktan iki adet göz idolü bulunmuştur[147]. Bunlardan ilkinin gövdesinin yarısına kadar içi boş olduğu, baş kısmının ise iki ayrık göz çerçevesinden oluştuğu görülmektedir **(Kat. no: 88)**[148]. 'Protoliterate Dönem' (M.Ö. 4. binin ikinci yarısı) seramikleri ile birlikte bulunan ve içi boş olan idolün kapak olarak kullanıldığı önerilmektedir[149]. İki göz deliğinden birinin kırık olduğu diğer örneğin baş kısmının üst tarafı dış bükey bir kavisle şekillendirilmiştir **(Kat. no: 89)**. Bu örneğin, IIA tabakasında B7 plankaresindeki bir çukurda,çok sayıda çanak çömlek parçası ile birlikte bulunduğu belirtilmiştir[150]. Söz konusu tabaka için M.Ö. 3850-3650 (Geç Kalkolitik 1-2) gibi bir tarih aralığı önerilmekte ve idolün kırıldıktan sonra manevi öneminden dolayı bitümenle onarıldığı belirtilmektedir[151]. Grai Reş'teki iki örnekten ilki (Kat. no: 88), özellikle Tepe Gawra'daki içi boş olan örneklere benzerken (Kat. no: 83 ve 84), ikinci örnek (Kat. no: 88) yayvan, yarım ay şeklinde baş kısmından dolayı Grai Resh'e özgü olduğu söylenebilir.

2.1.3.3. Tell al-Hawa

Kuzey Cezire bölgesinde, Musul'un kuzeybatısında Dicle Nehri'nin batı tarafında yer alanTell al-Hawa yerleşiminde 1985-1990 yıllarında İngiliz ekip tarafından yüzey araştırması ve kazı çalışmaları yürütülmüştür[152]. Tell al-Hawa yerleşiminde herhangi bir göz idolü tespit edilmemiştir fakathöyüğün doğu ve güneydoğusundagerçekleştirilen yüzey araştırmaları sırasında tespit edilen iki yerleşim yerlerindegöz idolleri bulunmuştur[153].

---

[145] Christine Kepinski, "New Evidence From Grai Resh, Northern Iraq The 2001 and 2002 Seasons. A Pre Uruk Expansion Site From The Late Chalcolithic Period", **ZOrA**, Cilt:4, 2011, s. 26.
[146]Kepinski, ss. 26-29.
[147] Frankfort, Ishtar, fig. 2.19.; Lloyd, s. 19, fig. 7.1; Kepinski, s. 56, fig. 14.
[148] Llyod, fig. III, fig. 7.1.
[149]Frankfort, Ishtar, s. 198.
[150] Kepinski, s.56.
[151] Kepinski, s. 56.
[152] Warwick Ball ve diğerleri, "Tell al-Hawa Project: Archaeological Investigations in the North Jazira 1986-87", **Iraq**, Cilt:51, 1989, s. 1.
[153] Tony J. Wilkinson ve diğerleri, "Khanijdal East: A Small Ubaid Site in NorthernIraq", **Iraq**, Sayı 58, 1996, ss.21, 43.

Site 118 (Khirbet al-Akhwayn) olarak adlandırılan yerleşimde yüzey araştırmaları sırasında Erken Uruk seramikleri ile birlikte bulunan bir göz idolünün, Geç Ubaid-Erken Uruk dönemine tarihlendirildiği ve Gawra XI, XIA ve XII tabakalarındaki örneklere benzediği belirtilse de buna dair herhangi bir görsel paylaşılmamıştır[154].

Tell al-Hawa'nın doğusunda yer alan ve 'Site 41' olarak adlandırılan diğer yerleşimde ise, siyah taştan şekillendirilen bir idol bulunmuştur[155]. 3.3 cm. uzunluğundaki T biçimindeki bu idol, iki göz açıklığının yer aldığı bir baş ve uzun bir gövde kısmından oluşmaktadır **(Kat. no: 90)**. Araştırmacılar, form olarak yakın bir benzerinin olmadığını, fakat Tepe Gawra'daki bazı 'kulübe sembolü' olarak adlandırılan örneklere benzediğini ve olasılıkla bir pendant, göz idolünün bir çeşidi veya 'kulübe sembolü' olabileceğini düşünmektedirler[156].

2.1.3.4. Tell Qalinj Agha

Kuzey Irak'ta Erbil kenti yakınlarında yer alan 3.3 hektarlık alan kaplayan QalinjAgha yerleşimindeki kazı çalışmaları, Behnam Abu Al-Soof başkanlığındaki bir ekip tarafından 1966-68 yılları arasında yürütülmüştür[157]. Yapılan sondaj çalışmaları sonucunda Ubaid Dönemi'nden M.Ö. 3. binyıla kadar 16 yerleşim katına ulaşılmıştır.

Qalinj Agha'da bulunan pişmiş topraktan yapılma göz idolleri, ağırlıklı olarak Uruk ve Ninive 5 boyalı seramiklerinin bulunduğu, fakat tipik Uruk seramiklerinden devrik ağızlı kaseler ile akıtacaklı kapların yer almadığı üç tabakada tespit edilmiştir[158]. Bu da söz konusu idolleri yaklaşık olarak MÖ. 3500-3000 yılları arasına tarihlendirmemizi sağlamaktadır.

III. tabakanın doğu tarafında yer alan bir yapının 26. nolu odasının güney duvarı dışında, pişmiş topraktan çift boynuzlu objelerin yanında bulunan göz

[154] Wilkinson ve diğerleri, s.21.
[155] Wilkinson ve diğerleri, s. 43, fig. 13.12.
[156] Wilkinson ve diğerleri, ss. 43, 48.
[157] Behnam Abu Al-Soof, "Short Soundings At Tell Qalinj Agha (Erbil)", **Sumer**, Cilt:22, 1966, (Tell Qalinj Agha), s. 77. ; Behnam Abu Al-Soof ve Shah Es-Siwwani, "More Soundings at Tell Qalinj Agha (Erbil)", **Sumer,** Cilt:23, 1967, s. 69.
[158] Behnam Abu Al-Soof, "Excavations At Tell Qalinj Agha (Erbil)", **Sumer**, Cilt:25, 1969,(Sumer), s. 8.

idolleribulunmuştur[159].Hepsi kırık halde bulunan bu idoller arasında, çan biçimli içi boş gövdeye sahip bir örnek dışında **(Kat. no: 91)**, sadece baş kısmının korunduğu örnekler ile baş ve gövdenin korunduğu örnekler deyer almaktadır[160].

I. tabakaya ait bir yapının2 nolu odasında tabanda hayvan başı ve çift boynuzlu kil objelerin bulunduğu alandan kilden şekillendirilmiş göz idolü bulunmuştur **(Kat. no: 92)**[161]. Bu idol dışında, hayvan başları, çift boynuzlu kil objeler ve kırık halde diğer kil göz idollerinin aynı alandan bulunmasından hareketle söz konusu yapının bir mabet olabileceği belirtilmektedir[162].

III. tabakaya ait, 21, 28, 31 nolu odalarda kırık parçalar halinde bulunduğu belirtilen idollerdışında höyüğün batısında yer alan platformda, 59 nolu odanın dışında kalan alanda biri içi boş, bir gözü eksik, kırmızımsı kilden; diğeri 17 cm. uzunluğunda, bir gözü eksik iki örnekbulunmuştur[163]. Bunların Ninive 5 boyalı seramikleri ile aynı alanda bulunduğu belirtilse de görsel veri paylaşılmamıştır[164]. Bunların yanı sıra, Qalinj Agha yerleşiminde söz konusu tabakalarda görsel verinin paylaşılmadığı kilden şekillendirilmiş göz idol parçalarının bulunduğu belirtilmektedir[165].

2.1.3.5. Tepe Chenchi

Kuzey Irak'ta Musul kentinin kuzeydoğusunda, Tepe Gawra ile Korsabad yerleşimleri arasında yer alan Tepe Chenchi'deki kazı çalışmaları P. Delougaz, H. Hill ve C. McEwan başkanlığındaki bir ekiple 1933 yılında başlatılmıştır[166]. 2 hektardan daha küçük bir alan kaplayan Tepe Chenchi'deki çalışmalar sadece bir ay sürmüş ve Guillermo Algaze tarafından derlenen kazı rapor defterleri 1989 yılında yayınlanmıştır[167].Höyükteki en erken buluntular olan taş pendantlar Halaf Dönemi'ne ait olup, M.Ö. 3. binyılın orta/geç evrelerine ait bir yapı kompleksi ve

[159]Al-Soof, Sumer, s. 7.
[160] Al-Soof, Sumer, fig. XI.1-3
[161] Al-Soof, Sumer,s. 4.
[162] Al-Soof, Sumer, s. 4.
[163]Al-Soof, Sumer, s. 33.
[164]Al-Soof, Sumer, s. 33.
[165]Al-Soof, Sumer, s. 5.
[166] Henry Frankfort, **Iraq Excavations Of Oriental Institute 1932/33.Third Preliminary Report Of The Iraq Expedition**, University of Chicago Press, Chicago, 1934, (Iraq), s. 89.
[167] Guillermo Algaze, "Tepe Chenchi An Important Settlemen Near Khorsabad", **Essays In Ancient Civizlization Presented To Helene J. Kantor**, Ed. Albert Jr. Leonard ve Bruce B. Williams, Oriental Institute of University Of Chicago Press, 1989, s. 1.

Ninive 5 seramikleri dışında M.Ö. 2. ve 1. binyıllarına a2it çanak çömleklerin varlığı tespit edilmiştir[168].

Yerleşimdeki bir test açmasının en alt tabakasına yakın bir alanda (Locus 15:1) metal aletler, bir kemik damga mühür ve birkaç boncuk ile birlikte bulunan ve 'Kulübe Sembolü' olarak yorumlanan 8 cm yüksekliğinde pişmiş topraktan bir adet göz idolü **(Kat. no: 93)**, Geç Kalkolitik Dönem'e tarihlendirilmiştir[169]. İki kapalı göz oyuğunun yer aldığı baş kısmı ve hafif iç bükey, bodur bir gövdeden oluşan bu örnek diğer yerleşimlerdeki örneklerden form bakımından oldukça farklıdır. Ayrıca, idolün üzerinde bitümen veya boya kalıntılarına dair izlerin olduğu belirtilmiştir[170].

2.1.3.6. Tell Musharifa

Kuzey Irak'ta Tepe Gawra yerleşiminin batısında, Dicle Nehri'nin doğusunda yer alan ve 200x300 metre boyutlarında olan Tell Musharifa yerleşimindeki kazılar 1983-84 yıllarında Saddam Barajı Kurtarma Projesi kapsamında Hideo Fujii ve Hiromichi Oguchi başkanlığındaki bir ekip tarafından yürütülmüştür[171]. Höyüğün kuzeydoğusunda A Alanında ve güneybatısındaki B Alanında kazı çalışmaları sürdürülmüştür. A Alanındaki kazılar sonucunda 3 kültür tabakası (I-III) tespit edilmiştir ve burada tespit edilen çanak çömlek buluntularının Tepe Gawra XI-IX tabakalarıyla benzer olduğu, Güney Mezopotamya'nın Uruk Dönemi ile çağdaş olduğu belirtilmiştir[172].

20x40 metre boyutlarındaki A Alanında, kazılar sırasında pişmiş toprak bir göz idolü **(Kat. no: 94)** bulunmuştur[173]. İki geniş delik ve bunları çevreleyen çerçeveden oluşan baş kısmı doğrudan alt kısma doğru hafif genişleyen gövde üzerine oturmaktadır. Bu haliyle Tepe Gawra örneklerine oldukça benzemektedir. Buluntunun yeri ve tabakası ile ilgili bilgi verilmemiştir[174].

---

[168] Algaze, ss.10, 21.
[169] Algaze, s. 10, fig. 4.e..
[170] Algaze, s. 21.
[171] Hirotoshi Numoto, "Tell Musharifa", **Researches On The Antiquities Of Saddam Dam Basin Salvage And Other Researches**, State Organisation of Antiquities and Heritage, Baghdad, 1987, ss. 49-54.
[172] Numoto, s. 49.
[173] Numoto, s. 52, fig. 1.4.
[174] Japonya'da Kokushian Üniversitesi, Japon arkeologların Irak'ta yürüttükleri kazılarda buldukları nesnelerin fotoğraf ve belgeleme çalışmalarını kayıt altına alan bir veri tabanı oluşturmuşlardır. Buna göre, Tell Musharifa'da bulunan pişmiş toprak göz idolü için yaklaşık olarak M.Ö. 4000-3800 yılları

2.1.3.7. Khafajah

Bağdat kentinin doğusunda, Diyala Nehri'nin doğu kıyısında yer alan Khafajah yerleşimindeki kazılar, 1930-1938 yılları arasında, ilk sezon Conrad Preusser sonraki yıllarda Henry Frankfort başkanlığında bir ekip tarafından yürütülmüştür. Çalışmalar A,B,C,D olmak üzere dört tepe üzerinde yürütülse de, A ve B Tepeleri'nde yoğunlaşmıştır[175].

Khafajah'ta A Tepesi'nde yer alan ve on evreli (I-V Protoliterate Dönem; VI-X Erken Hanedalık Dönemi) olduğu tespit edilen Sin Tapınağı'nın IV. evresinde iki adet göz idolü bulunmuş ve Jemdet Nasr dönemine tarihlendirilmiştir[176]. Yapay bir teras üzerine inşa edilen Sin Tapınağı IV, önceki evrelerdeki (I-III) tapınağın üzerine inşa edilmiştir[177]. Biri küçük **(Kat. no: 95)** diğeri daha büyük olan**(Kat. no: 96)** bu idoller birbirlerine oldukça benzemektedirler. Gözü temsil eden iki deliğin yer aldığı baş kısmı ve şişkin gövdeli olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadırlar. Küçük olanın göz deliklerini çevreleyen çerçeve kırıktır.

2.1.3.8. Tell Asmar

Diyala Bölgesi yerleşimlerinden biri olan Tell Asmar, Diyala Nehri'nin doğusunda, Bağdat kentinin kuzeydoğusunda yer almaktadır. 1930-1936 yılları arasında Henri Frankfort başkanlığındaki bir ekip tarafından kazı çalışmaları yürütülmüş ve buranın antik Eshnunna kenti olduğu anlaşılmıştır.

Jemdet Nasr Dönemi'ne tarihlendirilen ve 2 cm uzunluğunda oldukça küçük boyutlarda olan ve amulet olarak kullanıldığı düşünülen bir adet fayans göz idolü bulunmuştur[178]. İki göz çukurunun olduğu bir baş kısmı ve şişkin bir gövdeden oluşmaktadır**(Kat. no: 97)**.

önerilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kokushikan Archaeological Mission to Iraq, "Tell Musharifa", www.kokushikan.ac.jp/iraq_database/file/Tell_Musharifa.pdf , (27.05.2017), s 9.

[175] Pinhas Delougaz, **Old Babylonian Public Buildings In The Diyala Region Part II. Khafajah Mounds B,C and D**, Oriental Institute Publication 98, Chicago, 1990, s. 207.

[176] PinhasDelougaz ve Seton Lloyd.**Pre-Sargonid Temples in TheDiyala Region**, TheUniversity of Chicago Press, Chicago, 1942, s. 28-29, fig. 24. ; Beatrice Laura Goff, **Symbols of Prehistoric Mesopotamia**, Yale University Press, New Haven, 1963, fig. 441.

[177] Delougaz ve Llyod, s. 21.

[178] Frankfort, Ishtar, s. 198, fig. 1.7.; E. Douglas Van Buren, "Amulets, Symbols or Idols", **Iraq**, Cilt:12, Sayı:2, 1950, s. 139.

2.1.3.9. Tell Billa

Kuzey Irak'ta Tepe Gawra'nın güneydoğusunda, Musul kentinin kuzeydoğusunda yer alan Tell Billa'daki arkeolojik kazılar, E. Speiser başkanlığında bir ekip tarafından 1930-1934 yılları arasında yürütülmüş ve çalışmalar neticesinde höyükte 7 tabakalı iskanın, M.Ö. 4. binyılın son çeyreğinde başladığı ve kesintilerle birlikte Akamenid Dönemi'ne kadar sürdüğü tespit edilmiştir[179].

15 cm. yüksekliğinde gri mermerden yapılma, şişkin çan biçimli bir gövde, uzun bir boyun ve düzgün biçimlendirilmiş yuvarlak çerçeveli iki delikli bir baş kısmından oluşmaktadır **(Kat. no: 98)**[180].Walter Andrea, bu örneğin Berlin Müzesi'nde bulunan steatit 'Kulube Sembolü'ne' şekil olarak oldukça benzediğini belirtmektedir[181].

2.1.3.10. Lagash-Tello

Güneydoğu Irak'ta modern Shatra kentinin doğusunda yer alan ve 500 hektarlık bir alanı kapladığı düşünülen Tell al-Hiba'daki (antik Lagash/Tello) kazılar ilk kez Robert Koldewey tarafından 1877 yılında başlatılmış, 1968-1972 yılları arasında Donald Hansen başkanlığında[182] bir ekip tarafından sürdürülmüştür. Bu çalışmalar sonucunda Ubaid'ten Eski Babil Dönemine kadar yerleşildiği tespit edilmiştir.

Lagash-Tello yerleşiminden uzunlukları 5 ila 2 cm. arasında olan, ikisi alabasterden biri kireçtaşından olmak üzere üç göz idolü bulunmuştur **(Kat. No: 99, 100 ve 101)**[183]. Sağlam olan alabasterden yapılma örnek yassı bir gövde ve iki delikli bir baş kısmından oluşur (Kat. no: 99). Çan biçimli bir gövdeye sahip alabasterden ikinci örneğin baş kısmı kırık haldedir (Kat. no: 100). Kireçtaşından şekillendirilmiş daha küçük örnek ise şişkin, çan biçimli bir gövde ve iki delikli bir baştan oluşmaktadır (Kat. no: 101).

---

[179]EphraimA. Speiser, "Reports From Proffessor Speiser On The Tell Billah and Tepe Gawra Excavations", **BASOR**, Cilt:46, 1932, (Tepe Gawra), ss. 2-5.
[180]Andrae, s. 33, fig. 45.1073.
[181] Andrea, s. 32.
[182] Donald P. Hansen, "Al-Hiba 1968-1969, A Preliminary Report", **Artibus Asiae**, Cilt:32, Sayı:4, 1970, ss. 243-244.;
[183] Andrea, ss. 33-34, fig. 45.4207, 4792, 5150.

2.1.3.11. Uruk

Güney Irak'taFırat Nehri'nin hemen doğusunda yer alan Uruk yerleşimi, M.Ö. 4. binyılın ikinci yarısında dünyanın en büyük kentlerinden biri olarak ün salmıştır. Uzun bir kazı araştırma geçmişine sahip Uruk yerleşimindeki ilk kazılar William Kenneth Loftus tarafından 1850'li yıllarda başlatılmıştır[184]. Daha sonraki araştırmalar Alman Şark Cemiyeti tarafından yürütülmüş ve kesintilerle birlikte 1912-1989 yılları arasında 35 sezon devam ettirilmiştir[185].

Yerleşimin Eanna Kutsal Alanında bulunan ve yeşilimsi bir taştan şekillendirildiği belirtilen bir adet idolJemdet Nasr Dönemi'ne (MÖ. 3100-2900) tarihlendirilmiştir **(Kat. no: 102)**[186]. İki göz çukurunun yer aldığı baş kısmı sağlam olarak korunsa da, boynun alt kısmının kırık olmasından ötürü gövde hakkında yorum yapılamamaktadır.

2.1.3.12. Kish

Babil'in doğusunda bulunan ve Fırat Nehri kenarında yer alan modern Hillah kentinin kuzeydoğusundaki Kish yerleşimindeki arkeolojik araştırmalar, 1910'lu yıllarda Henri de Genouillac'ın kısa süreli kazılarını takiben[187], 1923-1933 yılları arasında Stephan Langdon, Ernest Mackay ve Louis Charles Watelin başkanlığındaki bir ekip tarafından yürütülmüştür[188]. Bu çalışmalar sırasında yerleşimde, Ubaid ve Uruk dönemlerine ait çanak çömlek parçaları ile M.Ö. 3. binyılın başlarından M.S. 7. yüzyıllara kadar süren tabakaların varlığı tespit edilmiştir[189].

Jemdet Nasr dönemine tarihlendirilen alabasterden yapılma bir göz idolü bulunmuştur[190]. İki göz çukurunun yer aldığı baş kısmının üst tarafı kırık olan bu örneğin gövdesi hafif şişkin çan biçimli ve düz diplidir **(Kat. no: 103)**[191].

---

[184] Eva Strommenger, "The Chronological Division of The Archaic Levels of Uruk-Eanna VI to III/I: Past and Present", **AJA**, Cilt:84, Sayı:4, 1980, ss. 480. 479-487.
[185] Mario Liverani, **Uruk The First City**, Equinox Publishing, London, 1998,s. viii.
[186]Ernst Heinrich, **Kleinfunde Aus Den Archaischten in Uruk**, Harrassowitz Verlag, Leipzig, 1936, s. 43, fig. 33.q.; Van Buren, s. 139.
[187] Henri de Genouillac, **Premieres Recherches Archeologiques a Kich Tome I**, Librairie Ancienne Edouard Champion, Paris, 1924, (Kich I).; Henri de Genouillac, **Premieres Recherches Archeologiques a Kich Tome II**, Librairie Ancienne Edouard Champion, Paris, 1925, (Kich II).
[188] Peter R. S. Moorey, **Kish Excavations 1923-1933**, Clarendon Press, Oxford, 1978, (Kish), ss. 14-15.
[189] Peter R. S. Moorey, "The City of Kish in Iraq: Archaeology and History ca. 3500 B.C to 600 A.D.", **AJA**, Cilt:80, Sayı:1, 1976, (Iraq), ss. 65-66.; McGuire Gibson, **The City and Area of Kish**, Field Research Projects Publish, Florida, 1972, ss. 2-3.
[190] Van Buren, s. 139.

2.1.3.13. Ur

Ur yerleşimi, Modern Bağdat kentinin güneyinde yer alan ve 1200x800 metre boyutlarında, 20 metre yüksekliğinde Ubaid Dönemi'nden (yak. 5900-4300) başlayarak yerleşim kalıntılarının M.Ö. 4. yüzyıla kadar uzandığı tespit edilen bir höyüktür[192]. Höyükteki ilk kazılar 1853-54 yıllarında Basra'daki İngiliz konsolosluğunda görevli J.E. Taylor tarafından başlatılmış, daha sonra 1918 yılında R. Campbell-Thompson ve H.R. Hall kısa süreliğine devam ettirmişse de, asıl kazılar 1922-1934 yılları arasında Leonard Woolley başkanlığındaki bir ekip tarafından yürütülmüştür[193].

Ur Ziguratı terasının kuzeybatı alanına gömülü bir vazonun içinde çok sayıda figürün ile birlikte bulunan göz idolü, Erken Hanedanlar I dönemine tarihlendirilmiştir**(Kat. no: 104)**[194]. İki göz çukurunun olduğu bir baş ve şişkin gövdeli olan idol, 6.7 cm. yüksekliğinde vealabasterden şekillendirilmiştir[195].

[191] Andrea, s. 33, fig. 45.1847.
[192] Richard L. Zettler, "Ur of the Chaldees", **Treasures From Royal Tombs of Ur**, (Ed. Richard L. Zettler ve Lee Horne), University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1998, s. 10.
[193]Zettler, ss. 10-12.
[194]LeonardWoolley, **Ur Excavations Volume IV.The Early Periods**, Lane Scott Publication, Philadelphia, 1955, s. 43, fig. 15.U17836.
[195] Andrea, s. 33, fig. 45.17836.

2.1.4. İRAN YERLEŞİMLERİ

Zagros dağlarının eteğinde, Mezopotamya kültürleri ile etkileşim coğrafyasında yer alan Susa, Farukhabad ve Chogha Mish yerleşimlerinde bir grup göz idolü tespit edilmiştir.

2.1.4.1. Susa

İran'ın güneybatısında Khuzistan bölgesinin kuzeybatısında Shaur Nehri kenarına konumlanan Susa, Mezopotamya düzlükleri ile Zagros dağları arasında yer almaktadır. Yerleşimdeki kazılar Kennett Loftus tarafından 1850'li yıllar gibi erken bir tarihte başlatılmıştır. Daha sonra 1897-1908 yılları arasında Jacques de Morgan başkanlığında Fransız bir ekip tarafından sürdürülen çalışmalar, 1946'ya kadar Roland de Mecquenem, 1946-1967 yıllarında Roman Ghirsman ve son olarak 1968-1979 yılları arasında Jean Perrot başkanlığında devam etmiştir[196]. Uzun yıllar süren kazı çalışmaları sonucunda, Susa'da M.Ö. 4. binyıl başlarından M.S. 13. yüzyıla kadar süren kültürel tabakalanma tespit edilmiştir[197].

Susa'da bulunduğu belirtilen ve Louvre Müzesi'nde bulunan iki adet fayans göz idolü M.Ö. 4. binyılın sonlarına tarihlendirilmektedir **(Kat. no: 105 ve 106)**[198]. Susa C'de bulunan bu idoller, iki göz çukurunun olduğu bir baş ve şişkin gövdeli olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Bu idollerden 1.7 cm. boyutlarında küçük olan örneğin (Kat. no: 105) gövdesinin yanlarında delik; 2.3 cm. yüksekliğindeki daha büyük olan örneğin gövdesinde (Kat. no: 106) ise kazıma çizgileri bulunmaktadır. Silindir mühür baskıları ve tabletlerin Susa'da ilk kez açığa çıkarıldığı dönem olarak bilinen Susa C, Mezopotamya kentlerinin arkaik bir versiyonu olarak değerlendirilmektedir[199].

---

[196] Prudence O. Harper ve diğerleri. (Ed.).**The Royal City of Susa Ancient Near Eastern Treasures in the Louvre**, The Metropolitan Museum of Art, New York, 1992, ss. 20-24.
[197]Prudence O. Harper ve diğerleri. (Ed.), s. xiv.
[198]Annie Caubet, "Des Yeux Et Des Lunettes", **Syria**, Cilt:83, 2006, s.177, fig. 1. ; Bu idollerden biri kazılar sırasında bulunmuş ve Susa C tabakasına tarihlendirilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Louis Le Breton, "The Early Periods at Susa, Mesopotamian Relations", **Iraq**, 1957, Cilt:19, Sayı:2, s. 113, fig. 34.
[199] Le Breton, s. 112.

2.1.4.2. Farukhabad

İran'ın Deh Luran Vadisi'nde Mehmeh Nehri yanındayer alan Farukhabad'taki kazı çalışmaları Henry Wright başkanlığındaki bir ekip tarafından 1968'te başlatılmış ve bu çalışmalar sonucunda MÖ. 5. binyıldan Sasani Dönemi'ne kadar yerleşim izlerine rastlanılmıştır[200].

B22-23 tabakalarında X 173 alanında Jemdet Nasr Dönemi'nin geç evrelerine tarihlendirilen 2.05 cm. uzunluğunda amulet olarak kullanıldığı düşünülen kalsitten bir göz idolü bulunmuştur **(Kat. no: 107)**[201]. Taş ile parlatıldığı belirtilen bu idolün bir gözün etrafı kırıktır[202].

2.1.4.3. Chogha Mish

İran'ın Khuzistan bölgesinde, Dez Nehri'nin doğusunda yer alan ChoghaMish'teki kazılar 1961-1978 yılları arasında Helene J. Kantor ve Pinhas Delougaz başkanlığında yürütülmüştür. Kuzeydeki yüksek tepe ve güneydeki uzun ve daha alçak iki kısımdan oluşan yerleşimdeki çalışmalar, M.Ö. 7. binyıldan (Arkaik Susiana 1) Part dönemine kadar yer yer kesintilerin olduğu tabakalaşmayı ortaya koymuştur[203].

Kazılar sırasında bir grup göz idolü bulunmuştur. Bu idollerbüyüklükleri ve üretildikleri malzeme yönünden iki gruba ayrılmıştır **(Kat. no: 108-111)**[204]. Bunlardan ilk grup, daha büyük boyutlarda pişmiş topraktan yapılan örneklerden oluşmaktadır. Pişmiş topraktan yapılan bu idollerin, baş kısımlarında kilden bir sap olduğu ve baştan ayrı olarak şekillendirilen gövdeye geçirildiği belirtilmektedir[205]. J15 alanında kutsal bir mekan olabileceği düşünülen basamaklı bir yapının alt tabakalarında (Kat. no: 108) iki deliğin bulunduğu baş kısmının korunduğu pişmiş toprak bir örnek bulunmuştur[206].

---

[200]Henry T. Wright (Ed.), **An Early Town on The Deh Luran Plain Excavations at Tepe Farukhabad**. The University of Michigan Press, Ann Arbor, 1981, s. 1-10.
[201]Wright (Ed.),s. 159.
[202] Wright, fig. 18.B, fig. 77.O.
[203] Abbas Alizadeh, **Chogha Mish II. The Development of A Prehistoric Regional Center In Lowland Susiana Southwestern Iran**, Oriental Institute Publication 130, Chicago, 2008, ss. 6-30, 32, tab. 2.
[204]Pinhas Delougaz ve Helene J. Kantor, **Chogha Mish I The First Five Seasons of Excavations 1961-1971**, Oriental Intitute Publication, Chicago, 1996, s. 113.
[205]Delougaz ve Kantor, s. 113.
[206] Delougaz ve Kantor, s. 33-34, fig. 31.Q.

İkinci grupta ise taştan yapılmış ve yükseklikleri 2-5 cm. arasında olan boyutları dolayısıyla amulet olarak değerlendirilen örnekler yer almaktadır. Kırık örneklerle birlikte çoğunluğu alabasterden ve kireçtaşından şekillendirilmiştir. Bunlardan tam veya tama yakın olan üç örnekten[207] alabasterden yapılma ilki ChoghaMish'in batısında H14 olarak adlandırılan alanda,Uruk Dönemi seramiklerinden devrik ağızlı kaselerin olduğu bir çukurda bulunmuştur (Kat. no: 109)[208]. İkinci örneğin ise turuncumsu beyaz kristalize bir taştan yapıldığı ve S17 alanının doğusundaki bir çöp çukurunda bulunduğu belirtilmektedir (Kat. no: 110)[209]. Kireçtaşından son örneğin ise (Kat. no: 111) R17 alanında bulunmuştur.

Chogha Mish'te yukarıdaki örnekler dışında kırık halde olan veya görseli paylaşılmayan pişmiş toprak ve taştan yapılma göz idolleri de bulunmuştur. Bunlar arasında devrik ağızlı kase parçaları ve piramidal bir tokenin bulunduğu P17:402 locusunda, pişmiş topraktan göz idolünün üst kısmı yer almaktadır[210].Pişmiş topraktan bir örnek ise, yerleşimin Batı Alanı'nda, kutsal olduğu düşünülen küçük ölçekli bir yapının güney sınırları dışında tespit edilmiştir[211].Yüksek tepenin güneybatısında küçük bir test açmasında ise N9 olarak adlandırılan alandan taştan yapılma amulet olarak kullanıldığı belirtilen kırık bir başka idol bulunmuştur (III 602)[212].Protoliterate döneme tarihlendirilen bir yapının odasında (N9:302) Uruk dönemine ait çok sayıda çanak çömlek, mühür ve mühür baskıları ile birlikte taştan biçimlendirilmiş bir göz idolü bulunmuştur (III 601)[213].

Delougaz ve Kantor, bu göz idollerinin İnanna'nın sembolü olan 'Kulübe Sembolü' olarak değerlendirilebileceğini ve böylelikle küçük boyutlu idollerin Tanrıça İnanna'nın bereketini temsil eden bir amulet; büyük boyutlu idollerin ise kamusal alandaki tapınımdan ziyade, ev içinde gerçekleştirilen seremonilere hizmet eden sabit bir kült objesi olarak kullanım görmüş olabileceğini belirtmektedirler[214].

[207]Delougaz ve Kantor, fig. 31.AA, BB, GG.
[208] Delougaz ve Kantor, s. 336.
[209] Delougaz ve Kantor, s.
[210] Delougaz ve Kantor, s. 396.
[211] Delougaz ve Kantor, s. 34.
[212] Delougaz ve Kantor, s. 377.
[213] Delougaz ve Kantor, s. 378.
[214] Delougaz ve Kantor, s. 114.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GÖZ İDOLLERİN YORUMLANMASI

3.1. GÖZ İDOLLERİNKULLANIM AMACINA YÖNELİK ÇEŞİTLİ GÖRÜŞLER

İlk kez Geç Kalkolitik Dönem'de karşımıza çıkan göz idollerinin uzun yıllar boyunca kullanım görmüş olması ve Mezopotamya'da çok sayıda yerleşimde farklı bağlamlarda yer alması, bu idollerin işlevlerine yönelik farklı görüşlerin öne sürülmesine neden olmuştur.

Bu görüşlerin başında Walter Andrae tarafından ortaya atılan ve tezimizde Tip 2 olarak tanımlanan idollerin, İnanna tapınaklarının ön yüzünü temsil eden küçük modeller olduğunu, dolayısıyla bunların 'Kutsal Kamış Kulübesi Sembolü' olarak değerlendirmesi gelmektedir. W. Andrae'ya göre, Tip 2 Göz İdolleri'nin, Uruk ve Jemdet Nasr Dönemleri'ndeki mühür, taş kap ve mimari yapılarda görülen kamış sembollerine benzediğini dolayısyla Tanrıça İnanna tapınaklarının sembolleştirilmiş modelleri olduğunu iddia etmektedir[215]. Gövde kısımlarının, tapınağı temsil ettiğini, çift gözün ise kamıştan yapılma volütleri çağrıştırdığını, buradan hareketle klasik dönem Yunan İon sütunlarındaki başlığın, İnanna'nın kutsal sembolünden türediğini de iddia etmektedir[216]. Daha sonra çeşitli yayınlarda Andrea'nın görüşünü destekleyen araştırmacılar, kazılar sırasında bulunan düz dipli, şişkin gövdeli, iki delikli baş kısmından oluşan göz idollerine 'Kulübe Sembolü (*hut symbols*)' terimini kullanmayı tercih etmişlerdir.

Max Mallowan ise, W. Andrea tarafından ortaya atılan görüşe katılmamakla birlikte, Göz Tapınağı platformunda binlercesinin bulunduğu bu idolleri inanca dair bir ritüelle ilişkilendirmektedir. Buna göre, bu idoller Tell Brak veya çevre bölgelerden gelen halkların kişisel adakları, komşu bölgelerden gelen seyyahların kaderlerini tayin eden tanrılarına sunduğu adak nesneleri olabilir[217]. Mallowan, Bu yolla, tapınağın işliklerinde üretilen idollerin satışından din adamlarının ve tapınak ekonomisinin gelirlerine katkı sağladığı, böylelikle Tell Brak rahip ve yönetici sınıfının, erken tapınım formunu tapınağına zenginlik sağlayacak bir şekilde

[215] Andrae, s. 32-33.
[216] Andrae, s. 33-34.
[217] Mallowan, s. 154.

dönüştürmüş olduğunu düşünmektedir[218]. Göz Tapınağı'nın platformunda ve daha da altında bulunan göz idollerin Gri Göz Tapınağı'nın yıkılmasından sonra yerine yapılan yeni tapınağın platformunu oluşturduğu ve dolayısıyla idol, boncuk ve amuletler gibi nesnelerin temel adağı olarak kullanıldığına inanmaktadır[219]. Mallowan 'Gözlüklü İdoller' olarak adlandırdığı bu tipteki idolleri Tip 1'deki idollerin prototipi ve geniş bir alana yayılan kültün yerelleşmiş uyarlaması olabileceğini düşünmektedir[220]. Mallowan ayrıca, göz hastalıklarını iyileştiren veya iyi şans getirdiğine inanılan bir tanrı/tanrıçaya adanan adaklar olabileceği düşünülmektedir[221]. Göz idollerini, Ana Tanrıça olmasa da benzer üretken güçlere sahip bazı tanrının/tanrıçanın soyut sembolleri olabileceğini düşünmektedir.

Henry Frankfort ise, gözlüklü olarak adlandırılan idollerin, özellikle gövde kısmı boş olanlarının seramik kaplarının kapağı veya birer ağırlık olabileceğini düşünmektedir[222]. Benzer şekilde Arthur Tobler'da Tepe Gawra'daki örneklerden hareketle, bu idollerin dokumacılıkta kullanılan ağırlık olduklarını önermektedir[223]. Charlotte Ziegler, Kültepe'de bulunan idollerle benzerliklerinden ötürü göz idollerini Ana Tanrıçayı sembolize eden bir nesne olarak tanımlamaktadır.

Son zamanlarda, Catherine Breniquet tarafından ortaya atılan bir görüş idollerin farklı bir amaca hizmet ettiğinden söz etmektedir. C. Breniquet, göz idollerini tipolojik olarak üç başlık altında incelemektedir[224]: Bunlardan ilki Tip 1 olarak adlandırdıkları Tell Brak 'Göz Tapınağı'nda' bulunan kazımalı göz idolleridir. Tip 2 ise, 7-27 cm. arasında bir uzunluğa sahip, çan biçimli gövde ve iki delikten oluşan bir baş kısmından oluşan idollerdir. Tip 3 ise, Tip 2'dekilerin daha küçük boyutlu olanlarıdır (2-7 cm arasında). Breniquet, Tip 1'deki örneklerin gerçekten göz idolü olabileceğini, Tip 2 ve 3'tekilerin kutsal bir amaçla kullanılmadıklarını, fonksiyonel olarak kullanışlı birer araç olarak yün eğirmede kullanılan bir alet olabileceğini düşünmektedir[225]. Bunların ipliğin dokuma aşamasında ipliklerin birbirine karışmasını önlediği ve germe işlevi gördüğü düşünülmektedir. Bu görüşü

[218] Mallowan, s. 156.
[219] Mallowan, s. 37.
[220] Mallowan, ss. 34-35.
[221] Mallowan, s.151.
[222] Frankfort, Ishtar, s. 198.
[223] Tobler, s. 172.
[224] Breniquet, ss. 34-36.
[225] Breniquet, ss. 39-40.

destekleyecek nitelikte, mikroskobik araştırmalar yapılmış ve idollerin çukur kısmında hem oluk hem de boya kalıntıları tespit edilmiştir[226]. Ayrıca Uruk Dönemindeki silindir mühür baskıları üzerindeki betimlemelerde, göz idolüne benzer bir nesne önünde oturan insanların yün eğirme işi yaptığını belirterek hipotezine dayanak oluşturmuştur. Breniquet'e göre, bu idollerin hem fonksiyonel bir alet olduğu hem de büyüsel bir anlamı olduğu görüşlerini uzlaştırmak en iyi çözüm gibi görünmektedir.

3.1.1. Tanrı/Tanrıça ya da İktidarın Gözü

Geç Kalkolitik Dönem boyunca karşımıza çıkan göz idollerinin neden ve hangi amaçla üretilip kullanıldığına dair kapsamlı bir kavrayış girişiminde bulunmak amacıyla söz konusu dönemde Mezopotamya'da yaşanan sosyo-politik gelişmelere kısaca değinmekte fayda vardır. Geç Kalkolitik Dönem uzmanlaşmanın artması, toplumsal işbölümünün kurumsallaşması, iktidarın merkezileşmesi, toplumsal tabakalaşmanın belirginleşmesi gibi büyük değişimleri ifade eden bir dönem olarak araştırmacılar tarafından kabul edilmektedir. Arslantepe kazı başkanı Marcella Frangipane, MÖ. 4. binyılın başlarından itibaren, Büyük Mezopotamya'yı oluşturan bölgelerin ortak özelliğini, ibadeti yönlendiren, malların dağıtımını ellerinde bulunduran siyasi ve dinsel bir seçkinler sınıfı tarafından gerçekleştirilen merkezileşmenin ve bununla paralel bir gelişme olankentsel nitelikli yerleşimlerin ortaya çıktığı bir dönem olarak tanımlamaktadır[227]. Özellikle Uruk, Susa, Tepe Gawra, Tell Brak, Tell Hamoukar, Arslantepe gibi kentsel nitelikli yerleşimlerin bu dönemde karmaşık sosyo-politik bir yapılanma ile örgütlendikleri araştırmacılar tarafından öne sürülmektedir. Fiziksel boyutları bakımından oldukça genişleyen bu gibi yerleşimlerde, büyük boyutlu ve çok odalı kamusal yapıların açığa çıkarılması, metal kullanımının ve seçkinler sınıfına ait olduğu düşünülen prestij nesnelerinin artışı, zengin gömü hediyelerine sahip mezarların ortaya çıkması gibi yenilikler önceki dönemlerde görülmeyen gelişmeleri ifade etmektedir. Bununla birlikte, büyüyen kentsel nitelikli yerleşimler ve artan nüfusa paralel olarak, toplumsal gruplar kendilerini etnik ve kültürel kimliklerinden daha çok onları temsil etmeye başlayan politik ya da dinsel politik kurumlar ile özdeşleştirmeye başladığı

[226] Breniquet, s. 39.
[227] Marcella Frangipane, "Son Kalkolitik Çağ Doğu Anadolu", **ArkeoAtlas**, 2011, (Kalkolitik), s. 127.

düşünülmektedir[228]. Toplumu oluşturan halklar tarafından iktidardakilerin kabullenilmesinin hala önemli ölçüde düşünsel/dinsel düzlemde olduğu öne sürülmektedir[229].

Yukarıdaki gelişmelere ek olarak, ritüellerin daha sistemli ve örgütlü hale gelişine, daha sonra yoğun olarak Er Hanedanlar Dönemi'nde göreceğimiz, tapınakların denetiminde yeniden kurgulanmasının[230] temelleri de bu dönemde atılmıştır diyebiliriz. Tapınakları Mezopotamya'da ritüel, siyaset, ideoloji ve dinsel manipülasyonları birleştiren örgütlü bir merkez olarak değerlendirebiliriz[231].

Yukarıdaki açıklamalara ek olarak, göz idollerinin açığa çıkarıldıkları bağlam, ortaya çıktıkları ve yaygınlaştıkları dönem gibi özellikler göz önünde bulundurularak, idollerin kullanımına dair alternatif bir yorum öne sürülebilir. 'Göz Tapınağı'nın' Tell Brak'taki en yüksek noktaya inşa edilmesi ve payandalı dış duvarlarla birlikte kil koniler ve taş rozetlerle süslenmesi, tapınağın görünürlüğünün herkes tarafından algılanmasını sağlamaya yönelik olmalıdır. Ayrıca, altın, gümüş, bronz gibi değerli madenler ve renkli taşlarla süslenen bir salona sahip 'Göz Tapınağı', bu haliyle, Er Hanedanlar Dönemi'ndeki tapınakların erken dönem özelliklerine sahiptir. Görünürlüğün merkezi bir rol oynadığı tapınak, toplumsal kimliğin mekansal bir yapı tarafından tanımlandığı ideolojik bir aygıt olarak da tanımlanabilir. İktidar mekanizmasının bir şeması olarak Göz Tapınağı, iktidar, tanrısallık, güç gösterme ihtiyacına cevap vermiş mimari bir yapı olarak değerlendirmek mümkündür. 'Göz Tapınağı'nın' cazibe merkezi haline getirildiğini ve böylelikle hem yerel halkları çeken hem de komşu bölgelerden gelenler için toplayıcı bir rol oynadığını söyleyebiliriz. Göz idolleri de, Tell Brak özelinde popülerlik yakalamış bir inanç sistemine ait ritüel bir nesne olarak kullanım görmüş olmalıdır. 'Her şeyi gören, her şeyi bilen ve her yerde olan bir Tanrı/Tanrıça' algısının yaratılmasına hizmet eden bu idolleri, tinsel bir gözetleme aracı olarak düşünebiliriz.

---

[228] Frangipane, Kalkolitik, s. 127.
[229] Marcella Frangipane, **Yakındoğu'da Devletin Doğuşu**, Arkeoloji ve sanat Yayınları, 2002, Çev: Zühre İlkgelen, İstanbul, (Devlet), s. 297.
[230] Kürşat Demirci, **Eski Mezopotamya Dinlerine Giriş**, Ayışığı Kitabevi, 2013, İstanbul, s. 79.
[231] Demirci, s. 79.

Bu hipotez, günümüz toplumlarıyla[232] Geç Kalkolitik Dönem toplulukları arasında doğrudan bir ilişki olduğu veya farklı dönemlere ilişkin benzerlikleri yakalama iddiasında değildir. Değil modern toplumlarla, Geç Kalkolitik Dönem boyunca farklı zamanlarda farklı coğrafyalardaki topluluklarla dahi böyle bir benzeşmenin mümkün olamayacağını varsayabiliriz. Burada öne sürülmek istenen, iktidarın merkezileştiği, toplumsal sınıfların belirginleştiği bir dönemde, modern iktidar mekanizma yöntemleriyle örtüşen bir yöntemin benimsenmiş olabileceği kurgusu üzerinedir. Bu bağlamda, Göz Tapınağı'nı ve özelde Göz İdolleri'ni Geç Kalkolitik Dönem'deki iktidarın bir dispozitifi olarak ele alabiliriz. Göz idolleri, kitlelerin sürekli olarak gözetlendiklerini hissetmesi algısı yaratmak amacıyla kullanılan kutsallık atfedilmiş bir nesne olarak da düşünebiliriz.

[232] Günümüzde birçok düşünür, modern toplumlarda iktidar mekanizmasını ellerinde bulunduran sınıfların, hastalıklı bir biçimde bireylerin günlük hayatlarının kontrolüyle yakından ilgilenmeye başlaması fikri üzerine yoğunlaşmışlardır. Ayrıntılı bilgi için bkz: George Orwell, Michel Foucault, Zygmunt Bauman

SONUÇ

Göz idolleri ile ilgili olarak tez kapsamında Mezopotamya yerleşimlerinde tespit edilen idoller incelenmiş ve bu yerleşimlerde bulunan toplam 111 adet göz idolü kataloglanmıştır. Tipolojik farklılıklardan ötürü bu idoller Tip 1 ve Tip 2 olmak üzere iki ana tip altında incelenmiştir. Tip 1 göz idollerinin sadece iki yerleşimde (Tell Brak ve Hamoukar) karşımıza çıkmasına karşın Tip 2 idollerinin geniş bir coğrafyaya yayılmıştır (Anadolu, İran, Irak, Suriye). Tip 2 idolleri ayrıca hem çeşitlilik bakımından hem de geniş bir tarih aralığında karşımıza çıkması açısından (MÖ. 4200-3000) Tip 1'deki örneklerden ayrılmaktadır. Tell Hamuokar ve Tell Brak görünen Tip 1 idollerini buluntu yerlerinin kutsal mekan ve gömü hediyelerinin olduğu mezarlarda bulunması bu idol grubunun dinsel bir ritüel nesnesi olduğu görünüşünü desteklemektedir. Tip 2 göz idollerinin kutsal alan ve gömü hediyelerinin bulunduğu mezarlar dışında evsel mekanlarda çöp çukurları gibi kutsal olmayan alanlarda da görülmektedir. Tip 2 içinde tüm alt tipler için söylenemese de, bu tipteki idollerin de Tell Brak'taki Göz tapınağında Tip 1 idolleriyle birarada bulunmuş olması, bunların da inanç sistemiyle ilişkili bir nesne grubu olmasını düşündürtmektedir. Mekansal buluntu yerlerindeki farklılık, yapı malzemesindeki çeşitliğin yanında Tip 1 örneklerinin aksine çoğunluğu pişmiş topraktan olması, form açısında çeşitliğin fazla olması, çoğu yerleşimde tek tük bulunması bu idol grubunun kullanım amacı üzerine soru işaretleri uyandırmaktadır.

Tip 2 idolleri için dinsel bir obje olduğu konusunda netlik olduğunu söyleyemeyiz. Bu idollerin bazı örnekleri; Güney Mezopotamya yerleşimlerinden Uruk'ta Eanna Kutsal Alanı'nda yeşilimsi bir taştan olan Tip 2.A.II göz idolü, Ur kentinde ise, ziguratın terasına gömülü bir vazonun içinde çok sayıda figürinle birlikte bulunan tip 2.D. göz idolü, Tepe Gawra Geç Kalkolitik Çağ'a ait bir yetişkin mezarında, fildişinden yapılmış taraklar ile birlikte mermerden tip 2.A.I göz idolleri bulunmuştur. Ayrıca Khafajah'te Sin Tapınağı'da Tip 2.A.II göz idolleri ve Tell Brak'ta göz Tapınağı'da Tip 1 idolleriyle birlikte aynı tabakada tip 2.A.II göz idollerinin bulunması özellikle düzgün göz halkalarının olduğu malzemesinin taştan (mermer, alabaster, yeşil taş) olan Tip 2.A örneklerinin dinsel mekanlar ve mezarlarda bulunması Tip 2 idol grubunundaki özellikle bu tipin dinsel bir ritüel nesnesi olarak tanımlanması diğer kullanım tanımlamalarından daha güçlü bir

olasılık olarak görünmektedir.

Göz idollerinin koruyucu olduğuna dair bir inanışın da göz önünde bulundurmak gerekir. Göz hastalıklarını iyileştiren veya iyi şans getirdiğine inanılan bir tanrı/tanrıçaya adanan adaklar olabileceği düşünülmektedir. Göz idollerinin Mezopotamya'nın geneline yayılması ve özellikle Tell Brak'ta çok çeşitli olmasından hareketle, bu idollerin ayrıca, tanrı veya tanrıçayı değil de bireyleri temsil ediyor olabileceği de düşünülebilir. Kişi kendini temsili olan idolü tapınağa bırakması, tanrı/tanrıçaya bağlılığını buna bağlı olarak da onlardan kendisini kötü gözlerden korumasını veya göz hastalığını iyileştirmesi için yapılan bir ritüel olabilir. Bu durumda Mallowan'ın da üzerinde durduğu gibi, Tell Brak'taki çeşitliliği de bunların farklı sosyal tabakadan kişileri temsil ettiği olarak yorumlanabilir. Bu noktada göz idollerin de herhangi bir cinsiyet belirtisinin olmadığı göz önünde bulundurulmalıdır. Kimi ve neyi temsil ettiği kesin olarak bilinmese de, dönemin yerel toplumu için güçlü bir sembol olduğunu görmekteyiz. Orta Uruk dönemine tarihlenen Göz Tapınağında bulunan binlerce göz idolün daha öncesi veya sonrasında sayıca bu denli yoğun karşımıza çıkmaması göz idollerin ve dolayısıyla bu inancın en popüler olduğu zaman ve mekanın MÖ. 3500'lü yıllarda Kuzey Mezopotamya'da Tell Brak yerleşimi olduğunu söyleyebiliriz. Arslantepe ve Hacınebi'de bulunan göz idollerinin Uruk etkileşiminden önce erken döneme tarihlenen örnekler olduğunu belirten Gill Stein, idollerin Güney Mezopotamya'dan ithal edilen ürünler olmasından ziyade Kuzeyli bir fenomen olarak değerlendirmenin mümkün olduğunu ve bu yorumun doğru olması durumunda Yerel Geç Kalkolitik Dönem Kültürü'ne ait olan göz idollerinin Mezopotamyalılar tarafından benimsendiğini iddia etmektedir[233].

[233] Stein, Hacınebi, s. 120.

KAYNAKÇA

Andrea, Walter. **Die Ionische Saule Baumform oder Symbol?**, Verlag für Kunstwissenschaft, Berlin, 1933.

Akdeniz, Engin ve Karaca, Özgen, "Elazığ-Malatya Yöresi Duvar Resmi Geleneği ve Pirot Höyük Duvar Resmi", **TÜBA-AR**, Cilt:6, 2003, ss. 117-124.

Algaze, Guillermo, "Tepe Chenchi An Important Settlemen Near Khorsabad", **Essays In Ancient Civizlization Presented To Helene J. Kantor**, Ed. Albert Jr. Leonard ve Bruce B. Williams, Oriental Institute of University Of Chicago Press, 1989, ss. 1-30.

Alizadeh, Abbas. **Chogha Mish II. The Development of A Prehistoric Regional Center In Lowland Susiana Southwestern Iran**, Oriental Institute Publication 130, Chicago, 2008.

Al-Soof, Behnam Abu, "Short Soundings At Tell Qalinj Agha (Erbil)", **Sumer**, Cilt:22, 1966, (Tell Qalinj Agha), ss. 77-90.

Al-Soof, Behnam Abu, "Excavations At Tell Qalinj Agha (Erbil)", **Sumer**, Cilt:25, 1969, (Sumer), ss. 3-42.

Al-Soof, Behnam Abu ve Shah Es-Siwwani, "More Soundings at Tell Qalinj Agha (Erbil)", **Sumer**, Cilt:23, 1967, (Erbil), ss. 69-75.

Al-Quntar, Salam, Lamya Khalidi and Jason A. Ur, "Proto-Urbanism in The Late 5th Millennium BC: Survey and Excavations at Khirbat al-Fakhar (Hamoukar), Northeast Syria", **Paleorient**, Cilt:37, Sayı:2, 2011, ss. 151-175.

Bache, Charles, "From Mr. Bache's First Report on the Joint Excavations at Tepe Gawra and Tell Billah 1932-33", **BASOR**, Cilt:49, 1933, ss. 8-14.

Bache, Charles, "A Report From Mr. Bache on The Tepe Gawra Expedition", **BASOR**, Cilt:57, 1935, ss. 12-18.

Bache, Charles, "Tepe Gawra 1934-1935", **AJA**, Cilt:39, Sayı:2, 1935, ss. 185-188.

Bahrani, Zainab. **The Administrative Building At Tell Al-Hiba, Lagash**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), New York University, New York, 1989.

Ball, Warwick, David Tucker ve T. J. Wilkinson, "Tell al-Hawa Project: Archaeological Investigations in the North Jazira 1986-87", **Iraq**, Cilt:51, 1989, ss. 1-66.

Behm-Blancke, Manfred R., "Hassek Höyük 1980 Kazı Dönemi", **KST**, Cilt:3, 1981, ss. 103-108.

Behm-Blancke, Manfred R. , "Hassek Höyük", **IstMitt**, Cilt:31, 1982, ss. 11-90.

Bielinska, Dorota, "A Spectacle Idol from Tell Abu Hafur (North Syria) and Its Possible Function", **Etudes et Travaux**, Cilt:29, 2016, ss. 33-41.

Bielinski, Piotr, "Polish Excavations In Northeastern Syria 1988-1989", **PAM I,** 1990, ss. 17-25.

Boese, Johannes. **Ausgrabungen in Tell Sheikh Hassan I**, Druckereiund Verlag, Saarbrücken, 1995.

Braidwood, Robert J. and Linda S**.** Braidwood. **Excavatons on The Plain of Antioch I. Phases A-J**. The University of Chicago Press, Chicago, 1960.

Le Breton, Louis, "The Early Periods at Susa, Mesopotamian Relations", **Iraq**, Cilt:19, Sayı:2, 1957, ss. 79-124.

Breniquet, Catherine. "Du fil a Retordre: Reflexions Sur Les 'Idoles Aux Yeux' Et Les Fileuses De l'epoque d'Uruk", **Collectanea Orientalia**, Cilt:3, 1996, ss. 31-53.

Caubet, Annie, "Des Yeux Et Des Lunettes", **Syria**, Cilt:83, 2006, ss. 177-181.

Jacques Cauvin ve Danielle Stordeur, "Une Occupation D'Epoque Uruk En Palmyrene: Le Niveau Superieur D'el Kowm 2-Caracol", **Cahiers De L'Euphrate 4**, Centre de Recherches Archeologiques, Paris, 1985, ss. 191-206.

Delougaz, Pinhas ve Seton Lloyd. **Pre-Sargonid Temples in The Diyala Region**, The University of Chicago Press, Chicago, 1942.

Delougaz, Pinhas. **Old Babylonian Public Buildings In The Diyala Region Part II. Khafajah Mounds B, C and D**, Oriental Institute Publication 98, Chicago, 1990.

Delougaz, Pinhas ve Helene J. Kantor, **Chogha Mish I The First Five Seasons of Excavations 1961-1971**, Oriental Intitute Publication, Chicago, 1996.

Delaporte, Louis. **Malatya Arslantepe I. La Porte Des Lions**, E. de Boccard Editeur, Paris, 1940.

Emberling, Geoff, "Political Control in An Early State: The Eye Temple And The Uruk Expansion in Northern Mesopotamia", **Of Pots and Plans. Papers on The Archaeology And History of Mesopotamia and Syria Presented to David Oates in Honour of His 75th Birthday**, (Ed. Lamia Al-Gailani, John Curtis, Harriet Martin, Augusta McMahon, Joan Oates ve Julian Reade), Nabu Publications, 2002, ss. 82-90.

Emberling, Geoff ve Helen McDonald, "Excavations at Tell Brak 2001-2002: Preliminary Report", **Iraq**, Cilt:65, 2003, ss. 1-75.

Frangipane, Marcella, "The 1990 Excavations at Arslantepe, Malatya", **KST**, Cilt:13, Sayı:1, Ankara, 1992, ss. 177-196.

Frangipane, Marcella, "Local Components In The Development Of Centralized Societies In Syro-Anatolian Regions", **Between The Rivers And Over The Mountains,** Ed. M. Frangipane ve diğerleri, 1993, ss. 133-162.

Frangipane, Marcella. “Establishment of a Middle/Upper Euphrates Early Bronze I Culture FromThe Frangmentation of The Uruk World. New Data From Zeytinli Bahçe Höyük (Urfa,Turkey)”, **Levant Supplementary Series Vol:5. Euphrates River Valley Settlement The Carchemish Sector In The Third Millennium BC.,** Ed. Edgar Peltenburg, Oxbow Books, Oxford, 2007, ss. 122-141.

Frangipane, Marcella, “Late Chalcolithic Developments and The Transition To EB I inThe Turkish Middle Euphrates Valley, As Seen From The Recent Excavations At Zeytinli Bahçe Höyük (Urfa)”, **Proceedings of the 6th International Congress on The Archaeology of The Ancient Near East Vol:2**, Ed. Paolo Matthiae, Frances Pinnock, Lorenzo Nigro ve Nicolo Marchetti, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, 2010, ss. 185-203.

Frangipane, Marcella and di Nocera, Gian Maria, “Discontinuous Developments in Settlement Patterns And Socio-Economic/Political Relations on The Malatya Plain in the 4th and 3th Millennia BC”, **Broadening Horizons 3. Conference of Young Researchers Working in The Ancient Near East**, Ed. Ferran Borrell Tena ve diğerleri, Servei de Publicacion, Bellaterra, 2012, ss. 289-304.

Frangipane, Marcella, “Transitions As An Archaeolological Concept. Interpreting The Fınal Ubaid-Late ChalcolithicTransition In The Northern Periphery of Mesopotamia”, **Varia Anatolica**, Cilt:27, 2012, ss. 39-62.

Frankfort, Henry. ”Ishtar at Troy”, **JNES**, Cilt:8, Sayı:3, 1949, ss. 194-200.

Frankfort, Henry. **Iraq Excavations Of Oriental Institute 1932/33. Third Preliminary Report Of The Iraq Expedition**, University of Chicago Press, Chicago, 1934.

de Genouillac, Henri. **Premieres Recherches Archeologiques a Kich Tome I**, Librairie Ancienne Edouard Champion, Paris, 1924, (Kich I).

de Genouillac, Henri. **Premieres Recherches Archeologiques a Kich Tome II**, Librairie Ancienne Edouard Champion, Paris, 1925, (Kich II)

Gibson, McGuire. **The City and Area of Kish**, Field Research Projects Publish, Florida, 1972.

Gibson, McGuire, Muhammad Maktash, Judith A. Franke, Amr Al-Azm, John C. Sanders, Tony Wilkinson, Clemens Reichel, Jason Ur, Peggy Sanders, Abdullah Salameh, Carrie Hritz, Brigitte Watkins and Mahmoud Kattab, “First Season of Syrian-American Investigations at Hamoukar, Hasakeh Province”, **Iraq**, Cilt:64, 2002, ss. 45-68.

Goff, Beatrice Laura. **Symbols of Prehistoric Mesopotamia**, Yale University Press, New Haven, 1963.

Hansen, Donald P., “Al-Hiba 1968-1969, A Preliminary Report”, **Artibus Asiae**, Cilt:32, Sayı:4, 1970, ss. 243-258.

Harper, Predunce O., Joan Aruz ve Françoise Tallon (Ed.), **The Royal City of Susa. Ancient Neasr Eastern Treasures in the Louvre**, The Metropolitan Museum of Art, New York, 1992.

Helwing, Barbara, "Cultural Interaction At Hassek Höyük, Turkey. New Evidence From Pottery", **Paleorient**, Cilt:25, Sayı:1, 1999, ss. 91-99.

Heinrich, Ernst. **Kleinfunde Aus Den Archaischten in Uruk**, Harrassowitz Verlag, Leipzig, 1936.

Hole, Frank ve Gregory A. Johnson, "Umm Qseir on The Khabur: Preliminary Report on the 1986 Excavations", **AAAS**, Cilt:36-37, 1986/1987, (Umm Qseir), ss. 172-220.

Ingholt, Harald, "Danish Excavations at Hama on the Orontes", **AJA**, Cilt:46, Sayı:4, 1942, ss. 469-476.

Karaca, Özgen, "Pirot Höyük 1980 Çalışmaları", **KST**, Cilt:3, Ankara, 1981, ss. 109-114.
.
Kokushikan Archaeological Mission to Iraq, "Tell Musharifa", www.kokushikan.ac.jp/iraq_database/file/Tell_Musharifa.pdf , (27.05.2017), s 9.

Kepinski, Christine, "New Evidence From Grai Resh, Northern Iraq The 2001 and 2002 Seasons. A Pre Uruk Expansion Site From The Late Chalcolithic Period", **ZOrA**, Cilt:4, 2011, ss. 26-81.

Liverani, Mario. **Uruk The First City**, Equinox Publishing, London, 1998.

Llyod, Seton, "Iraq Goverment Soundings at Sinjar", **Iraq**, Cilt:7, 1940, ss. 13-21.

Mallowan, Max E. L., "Excavations at Brak and Chagar Bazar", **Iraq**, Cilt:9, 1947, ss. 1-259.

McMahon, Augusta, J. Oates, S. Al-Quntar, M. Charles, C. Colantoni, M. M. Hald, P. Karsgaard, L. Khalidi, A. Soltysiak, A. Stone ve J. Weber, "Excavations at Tell Brak 2006-2007", **Iraq**, Cilt:69, 2007, ss. 145-171.

McMahon, Augusta, "Tell Brak. Early Northern Mesopotamian Urbanism, Economic Complexity and Social Stress, Fifth-Fourth Millenia BC.", **100 Jahre Archaeologische Feldforshungen in Nordost-Syrien- eine Bilanz**, (Ed. Dominik Bonatz ve Lutz Martin), Harrassowitz Verlag, Weisbaden, 2013, ss. 65-80.

Moorey, Peter R. S., "The City of Kish in Iraq:Archaeology and History ca. 3500 B.C to 600 A.D.", **AJA**, Cilt:80, Sayı:1, 1976, ss. 65-66.

Moorey, Peter R. S. **Kish Excavations 1923-1933**, Clarendon Press, Oxford, 1978.

Numoto, Hirotoshi, "Tell Musharifa", **Researches On The Antiquities Of Saddam Dam Basin Salvage And Other Researches**, State Organisation of Antiquities and Heritage, Baghdad, 1987, ss. 49-54.

Oates, David, "Excavations at Tell Brak, 1983-84", **Iraq**, Cilt:47, 1985, ss. 159-173.

Oates, Joan ve David Oates, "Tell Brak: A Stratigraphic Summary, 1976-1993", **Iraq**, Cilt:56, 1994, ss. 167-176.

Oates, David, Joan Oates and Helen McDonald, **Excavations at Tell Brak Vol. 1: The Mitanni and Old Babylonian Periods**, McDonald Institute for Archaeological Research, Cambridge, 1997.

Oates, Joan, Augusta McMahon, Philip Karsgaard, Salam Al-Quntar ve Jason Ur, "Early Mesopotamian Urbanism: A New View From The North", **Antiquity**, Cilt: 81, Sayı:313, 2007, ss. 585-600.

Ökse, Tuba, "Salat Tepe Kalkolitik Dönem Yerleşimi", **Karadeniz'den Fırat'a Bilgi Üretimleri Önder Bilgi'ye Armağan Yazılar**, Ankara, 2011, ss. 269-298.

Özdoğan, Mehmet. **Aşağı Fırat Havzası 1977 Yüzey Araştırmaları**, ODTÜ Aşağı Fırat Projesi Yayınları, İstanbul, 1977.

Özgüç, Nimet. **Samsat, Sümeysat, Samosata, Kumaha, Hahha, Hahhum**, TTKY, Ankara, 2009.

Özkan, Süleyman ve Öztan, Aliye, "Samsat Höyük Kalkolitik ve Eski Tunç Çağı Mühürleri", **Altan Çilingiroğlu'na Armağan. Yukarı Denizin Kıyısında Urartu Krallığı'na Adanmış Bir Hayat**, (Ed. Haluk Sağlamtimur ve diğerleri), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2009, ss. 479-488.

Peasnall, Brian ve Mitchell S. Rothman, "One of Iraq's Earliest Towns Excavating Tepe Gawra In The Archieves of The University of The Pennsylvania Museum", **Expedition Magazine**, Cilt:45, Sayı:3, 2002, ss. 34-39

Reiche, Andrzej, "Polish Archaeological Research in North-Eastern Syria", **Bulletin du Musêe National de Varsovie**, Cilt:42, 2001, ss. 95-106.

Reichel, Clemens, "Hamoukar", **Oriental Institute Annual Report 2008-2009**, 2009, ss. 77-87.

Rothman, Mitchell S. **Tepe Gawra: The Evolution of A Small, Prehistoric Center In Northern Iraq**, The University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2002.

Sağlamtimur, Haluk, "Siirt-Başur Höyük 2011 Yılı Çalışmaları", **KST**, Cilt:34, Sayı:1, Ankara, 2013.

Sağlamtimur, Haluk, "Siirt Türbe Höyük", **Ege Üniversitesi Arkeoloji Kazıları**, Ed. Altan Çilingiroğlu, İzmir, 2012, ss. 137-156.

Sağlamtimur, Haluk, "Siirt-Başur Höyük Erken Tunç Çağı I Mezarları: Ön Rapor", **Arkeoloji Dergisi**, Cilt:22, 2017, ss. 1-19.

Sağlamtimur, Haluk ve Ozan, Ali, "Siirt-Türbe Höyük Kazısı Ön Rapor", **Arkeoloji Dergisi**, Cilt:10, Sayı 2, 2007, ss. 1-31.

Serdaroğlu, Ümit. **Aşağı Fırat Havzasında Araştırmalar 1975**, ODTÜ Aşağı Fırat Projesi Yayınları, Ankara, 1977.

Speiser, Ephraim A., "Preliminary Excavations at Tepe Gawra", **ASOR**, Cilt: 9, 1927-1928, ss. 17-94.

Speiser, Ephraim A., "Reports From Proffessor Speiser On The Tell Billah and Tepe Gawra Excavations", **BASOR**, Cilt:46, 1932, ss. 1-9.

Speiser, Ephraim A. **Excavations at Tepe Gawra Volume I,** The University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1935.

Speiser, Epraihm A., "On Some Recent Finds From Tepe Gawra", **BASOR**, Cilt:62, 1936, ss. 1-14.

Stein, Gill. "1996 Excavations at Hacınebi Tepe", **KST**, Cilt:19, Sayı:1, Ankara, 1998, ss. 179-208.

Stein, Gill. "The Development of Indigenous Social Complexity in Late Chalcolithic Upper Mesopotamia In The 5th-4th Millennia BC-An Initial Assessment", **Origini**, Cilt:34, 2012, ss. 125-151.

Stein, Gil, Reinhard Bernbeck, Cheryl Coursey, Augusta McMahon, Naomi Miller, Adnan Mısır, Jeffrey Nicola, Holly Pittman, Susan Pollock and Henry Wright, "Uruk Colonies and Anatolian Communities: An Interim Report on the 1992-1993 Excavations at Hacınebi", **AJA**, Cilt:100, Sayı:2, 1996, ss. 205-260.

Stein, Gill, Kenneth Boden, Christopher Edens, Julie Pearce Edens, Kathryn Keith, Augusta McMahon and Hadi Özbal, "Excavations At Hacınebi, Turkey 1996 Preliminary Report", **Anatolica**, Cilt:23, 1997, ss. 111-171.

Strommenger, Eva, "The Chronological Division of The Archaic Levels of Uruk-Eanna VI to III/I: Past and Present", **AJA**, Cilt:84, Sayı:4, 1980, ss. 479-487.

Tobler, Arthur J. **Excavations at Tepe Gawra Volume II**, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1950.

Ur, Jason A., "Surface Collection And Offsite Studies at Tell Hamoukar 1999", **Iraq**, Cilt:64, 2002, ss. 15-43.

Ur, Jason A. **Tell Hamoukar Volume I. Urbanism and Cultural Landscapes In Northeastern Syria, Tell Hamoukar Survey 1999-2001**, Chicago University Oriental Institute Publication, Chicago, 2010.

Van Buren, E. Douglas, "Amulets, Symbols or Idols", **Iraq**, Cilt:12, Sayı:2, 1950, ss. 139-146.

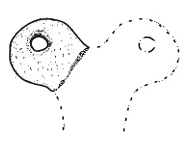
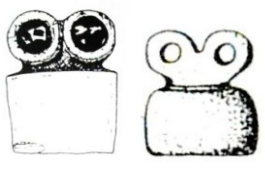
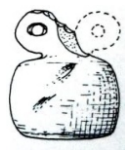
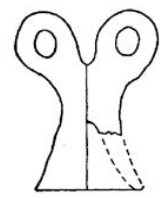
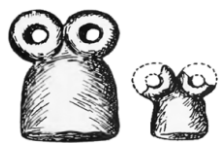
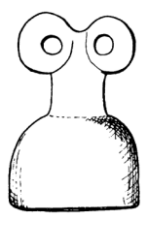
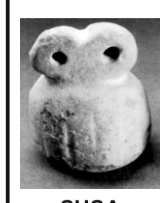
Yaylalı, Serap, "Göz idolleri ve Pirot Höyük Örneği", **Cedrus Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Dergisi**, Cilt:2, 2014, ss. 1-26.

Zettler, Richard L. "Ur of the Chaldees", **Treasures From Royal Tombs of Ur**, (Ed. Richard L. Zettler ve Lee Horne), University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1998, ss. 9-19.

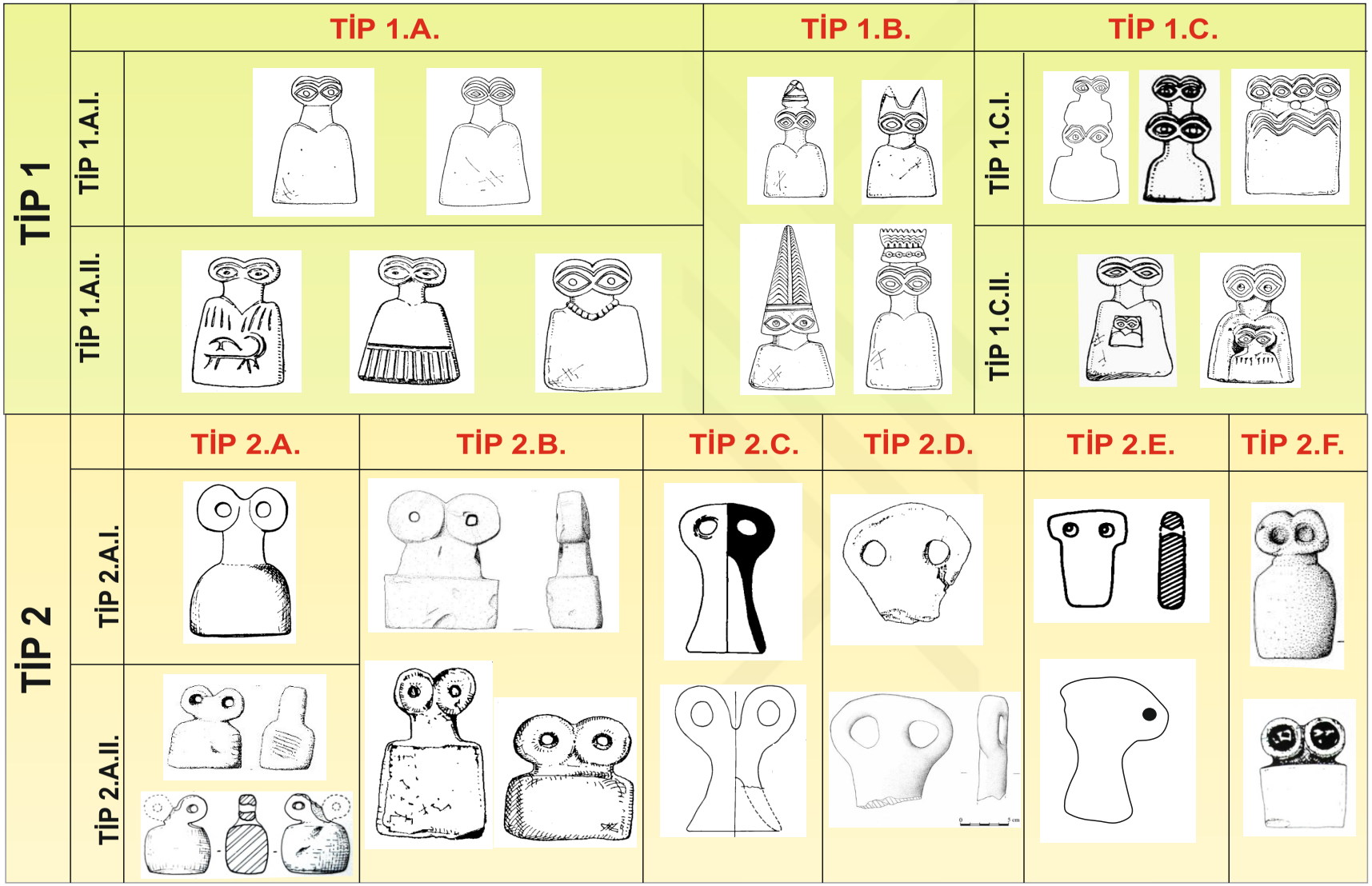
Wilkinson, Tony J., B. H. Monahan ve D. J. Tucker, "Khanijdal East: A Small Ubaid Site in Northern Iraq", **Iraq**, Cilt:58, 1996, ss. 17-50.

Henry T. Wright (Ed.), **An Early Town on The Deh Luran Plain Excavations at Tepe Farukhabad**. The University of Michigan Press, Ann Arbor, 1981, s. 159.

Woolley, Leonard. **Ur Excavations Volume IV. The Early Periods**, Lane Scott Publication, Philadelphia, 1955.

	ANADOLU	SURİYE	IRAK	İRAN
4300 Geç Kalkolitik Dönem 1 Geç Kalkolitik Dönem 2 3700 Geç Kalkolitik Dönem 3 3500 Geç Kalkolitik Dönem 4 3200 Geç Kalkolitik Dönem 5 3000 2900	 SALAT TEPE HACINEBİ ARSLANTEPE ZEYTİNLİBAHÇE HASSEK HÖYÜK PİROT HÖYÜK TÜRBE HÖYÜK SAMSAT BAŞUR HÖYÜK CÜDEYDE	 TELL HAMOUKAR TELL BRAK TELL HAMOUKAR TELL ABU HAFUR SHEİKH HASSAN EL KOWM UMM QSEİR	 TEPE GAWRA MUSHARİFA AL HAWA ? GRAİ RESH TEPE GAWRA GRAİ RESH TEPE CHENCHİ ? LAGASH QALİNJ AGHA URUK KHAFAJE KİSH ASMAR BİLLA UR	 CHOGA MİSH SUSA FARUKHABAD

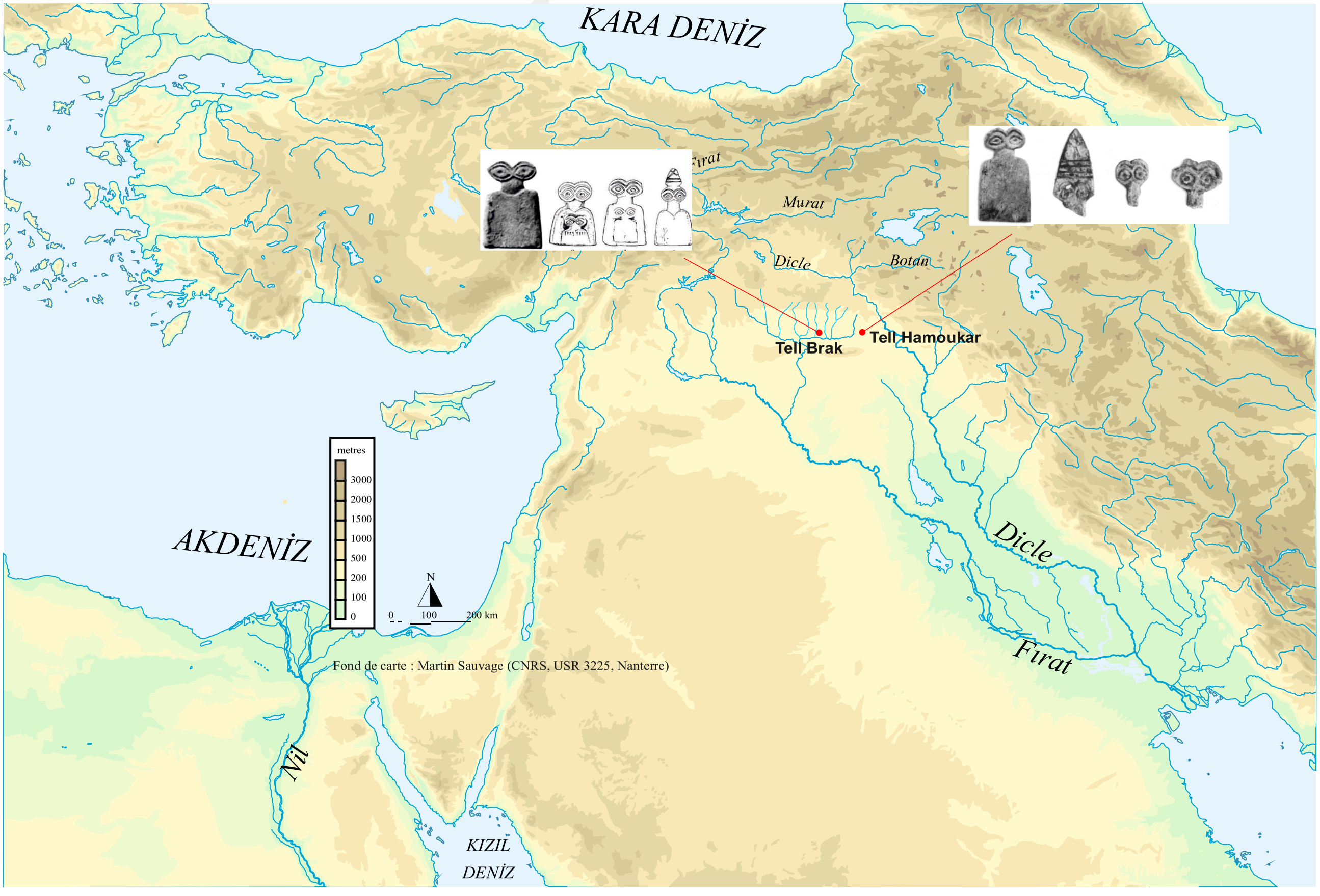
Tablo.1. Göz İdolleri Kronoloji Tablosu (idollerin boyutları dikkate alınmamıştır).

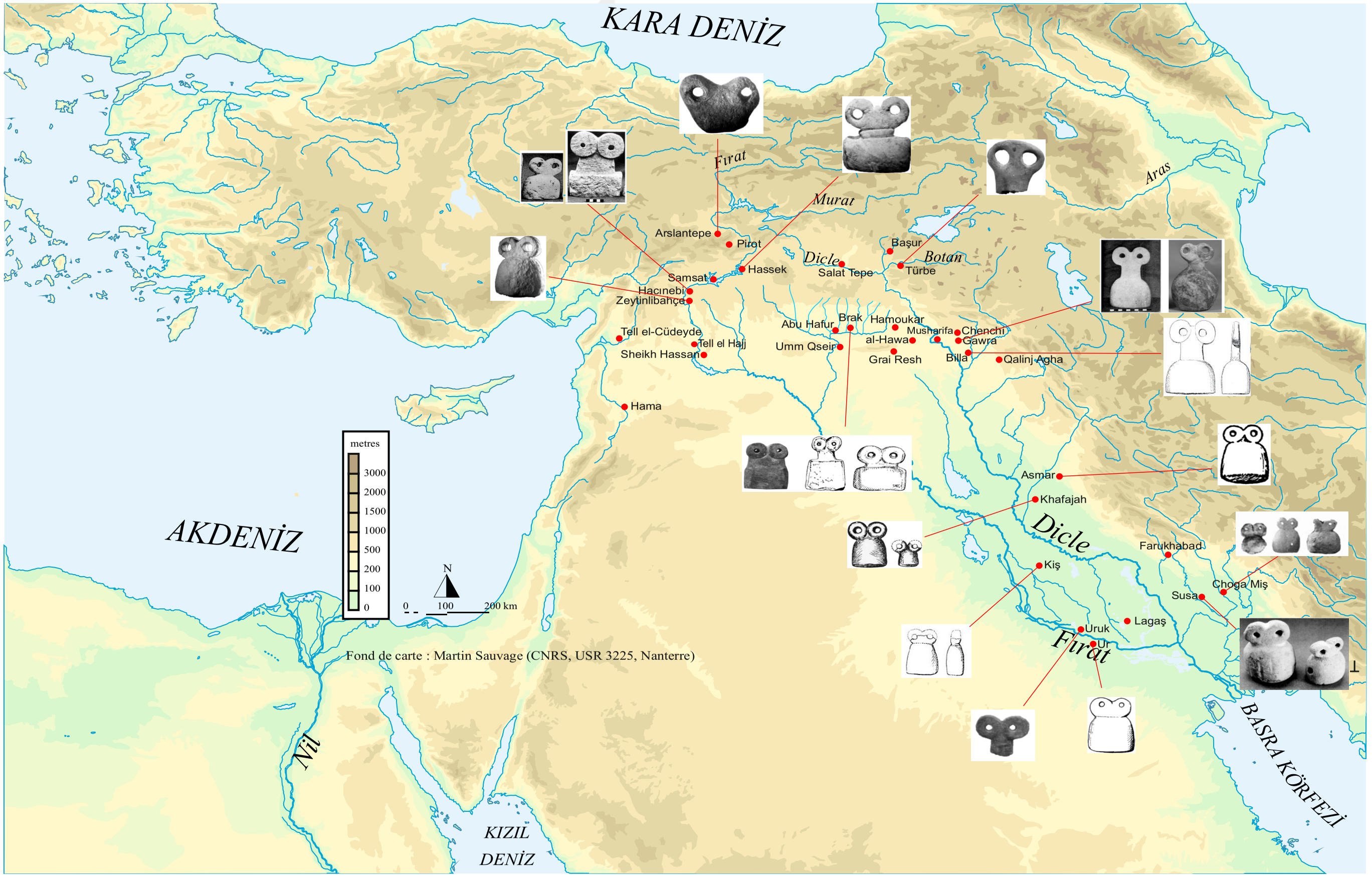
Tablo 2. Göz İdolleri Tipoloji Tablosu

Şekil 1. Göz İdollerinin Bulunduğu Yerler

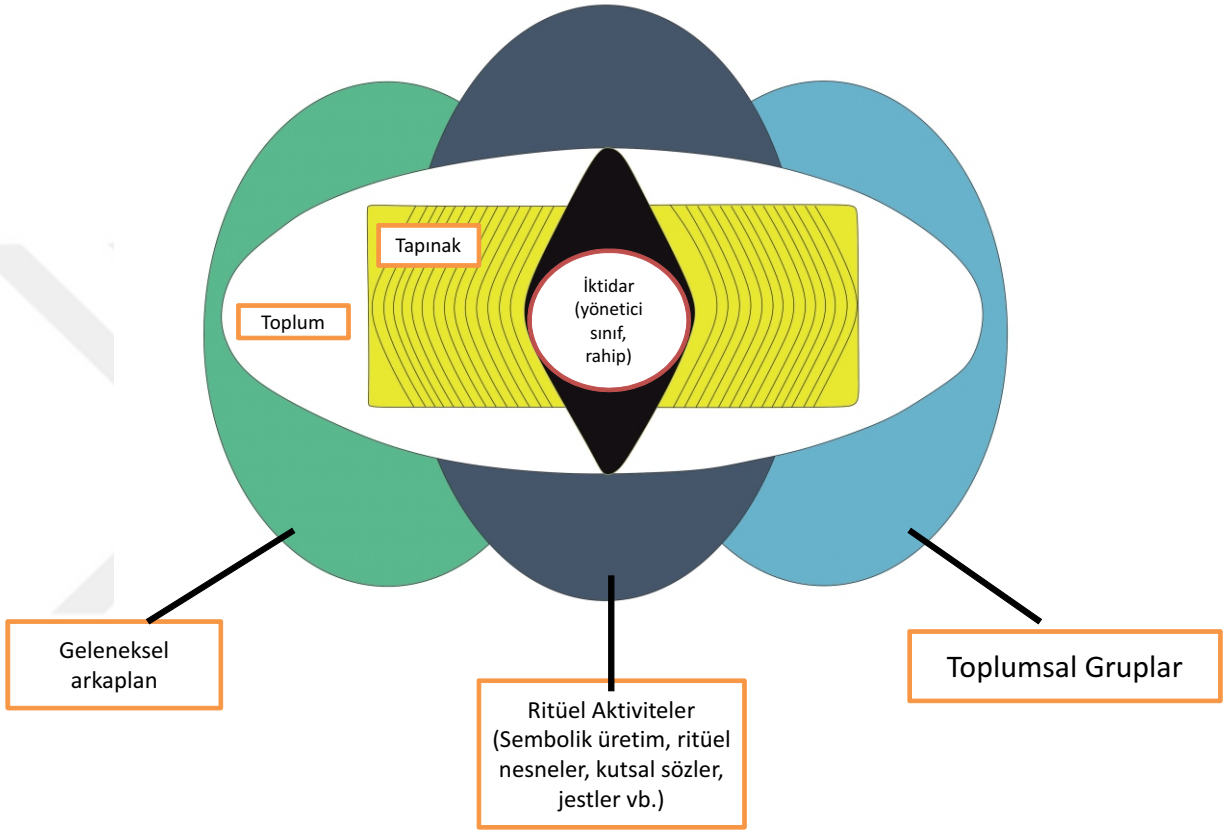

Şekil 2. Tip 1 Göz İdollerinin Bulunduğu Yerler

Şekil 3. Tip 2 Göz İdollerinin Bulunduğu Yerler

Şekil 4. İktidarın Gözü

EK

Ek 1: Göz İdolleri Kataloğu

Kat. No : 1

Tipi : 2.F

Bul. Yeri : Hacınebi

Dönemi: B1 Evresi (yak. MÖ. 3850-3700)

Malzeme : Kireçtaşı

Ölçüleri : Yük: 3 cm, gen.: 2.2 cm, kal.: 1 cm.

Yay. Yer : Stein ve diğerleri. 1997, fig. 4.C., fig. 12.

Tanımı : Yassı, dikdörtgen formdaki idolün baş ile gövde kısımları bir kazıma çizgisi ile ayrılmıştır. Baş kısmında kapalı oyuk şeklinde iki göz çukuru yer almaktadır.

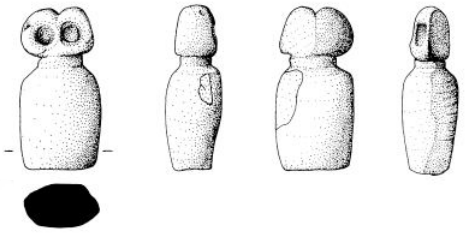
Kat. No : 2

Tipi : 2.F

Bul. Yeri : Hacınebi

Dönemi : B1 Evresi (yak. MÖ. 3850-3700)

Malzeme : Kireçtaşı

Ölçüleri : Yük.: 6 cm., gen.: 3 cm., kal. 2 cm.

Yay. Yer : Stein vd. 1996, fig. 8.A.

Tanımı : Kapalı oyuk şeklinde iki göz çukurunun yer aldığı ve alın kısmına doğru girintisi olan iki yuvarlak dilim formunda bir baş, kısa bir boyun ve düz dipli, uzun dikdörtgen bir gövdeden oluşmaktadır. Başın arka tarafında hafif bir girinti yer almaktadır. Gövde kesiti silindir forma yakındır.

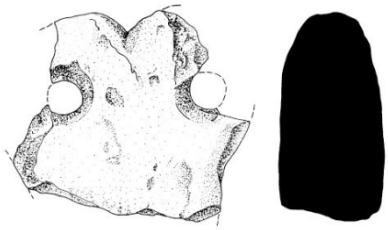
Kat. No : 3

Tipi : 2.D

Bul. Yeri : Hacınebi

Dönemi : B1 Evresi (yak. MÖ. 3850-3700)

Malzeme : Kireçtaşı

Ölçüleri : Yük.: 9 cm., gen.: 11 cm., kal.: 5 cm.

Yay. Yer : Stein vd. 1996, fig. 10.

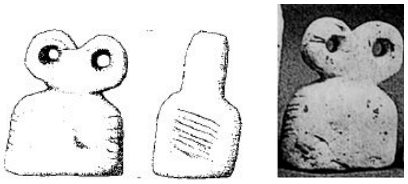
Tanımı : Başın üst kısmından alna doğru girinitisi olan göz idolü iki göz deliğine sahiptir. İki göz deliğinin çerçevesi ve başın alt kısmı kırıktır.

Kat. No : 4

Tipi : 2.A.II.

Bul. Yeri : Hacınebi

Dönemi : B2 Evresi (yak. M.Ö. 3700-3300)

Malzeme : Kireçtaşı

Ölçüleri : Yük.: 7.5 cm., gen.: 6 cm., kal.: 4 cm.

Yay. Yer : Stein vd. 1997, fig. 4.E., fig. 12.

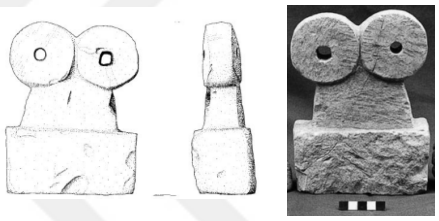
Tanımı : İki göz açıklığının yer aldığı, alın kısmına doğru girintisi olan iki yassı yuvarlak dilimden oluşan bir baş ve hafif şişkin bir dörtgen gövdeden oluşmaktadır. Her iki göz açıklığının üst kısmında kazıma tekniğiyle kaş çizgileri betimlenmiştir. Gövdenin her iki yanında kolların betimlendiği kesik çizgiler yer almaktadır. Gövdenin kesiti oval formludur.

Kat. No : 5

Tipi : 2.B.

Bul. Yeri : Hacınebi (Yüzey Buluntusu)

Dönemi : MÖ. 3800-3700 ?

Malzeme : Kireçtaşı

Ölçüleri : Yük.: 21 cm., gen.: 16 cm., kal.: 7.5 cm.

Yay. Yer : Stein vd. 1997, fig. 4.A., fig. 12.

Tanımı : İki küçük göz açıklığının bulunduğu, yassı iki dairenin birleşiminden oluşan bir baş kısmı alta doğru genişleyen uzun bir boyun ve düz dipli dikdörtgen prizma şeklinde bir gövdeden oluşmaktadır.

Kat. No : 6

Tipi : 2.D

Bul. Yeri : Arslantepe

Dönemi : VII. tabaka (M.Ö. 3900-3400)

Malzeme : Pişmiş Toprak

Ölçüleri : Yük.: 4 cm., gen.: 5 cm.

Yay. Yer : Frangipane 1992, fig. 10.e.

Tanımı : İki göz açıklığının bulunduğu alın kısmına doğru girinti yapan şematik bir baş kısmından oluşmaktadır. İki taraftan daralan bir kavisle belirtilen boynun alt tarafı kırıktır.

Kat. No : 7

Tipi : 2.E

Bul. Yeri : Salat Tepe

Dönemi : Yak. M.Ö. 4500-4000

Malzeme : Pişmiş Toprak

Ölçüleri : Yük: yak. 15 cm., gen: yak. 13 cm.

Yay. Yer : Ökse 2011, fig. 17.H12/0065.

Tanımı : Dairesel iki şematik gözü simgeleyen ikiz halkanın bulunduğu bir baş kısmı ve iki yanda daralarak dibe doğru genişleyen bir gövde veya boyundan oluşmaktadır. Göz açıklıklarının üst çerçeve kısımları kırıktır. Düz taban idolün ayakta durmasını sağlamaktadır .

Kat. No : 8

Tipi : 2.A.II.

Bul. Yeri : Zeytinli Bahçe

Dönemi : Orta Uruk (yak. MÖ. 3600-3200)

Malzeme : Kireçtaşı

Ölçüleri : Yük.: 4 cm., gen.: 5 cm.

Yay. Yer : Frangipane 2007, fig. 8.6-2.

Tanımı : İki yuvarlak göz açıklığının yer aldığı, alna doğru girintisi bulunan yassı iki dairenin birleşiminden oluşan bir baş ve şişkin çan biçimli bir gövdeden oluşmaktadır.

Kat. No : 9

Tipi : 2.B.

Bul. Yeri : Hassek Höyük

Dönemi : 5. tabaka (yak. MÖ. 3300-3100)

Malzeme : Alabaster

Ölçüleri : Yük.: 2,2 cm., Gen.: 1,9 cm, kal: 0,85 cm.

Yay. Yer : Behm-Blancke vd. 1982, taf. 12.5.

Tanımı : Başın üst kısmı alına doğru içeri girintili olan göz idolü, iki delikli bir baş ve dikdörtgen bir prizma biçiminde gövdeden oluşmaktadır. Baş ile gövde arasında yatay iki çizgi ile belirtilmiş kısa bir boyun yer almaktadır.

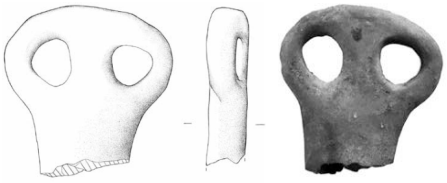
Kat. No : 10

Tipi : 2.D.

Bul. Yeri : Türbe Höyük

Dönemi : yak. MÖ. 3300-3100

Malzeme : Pişmiş Toprak

Ölçüleri : Yük: 11 cm., Gen.: baş kısmı 12 cm., boyun 7 cm.

Yay. Yer : Sağlamtimur 2012, res. 8.
Sağlamtimur ve Ozan 2007, çiz.4.a.

Tanımı : İki orantısız göz çukurunun yer aldığı baş kısmı yassı formda olup boyun kısmına doğru daralmaktadır. Boyun kısmının alt tarafı kırıktır.

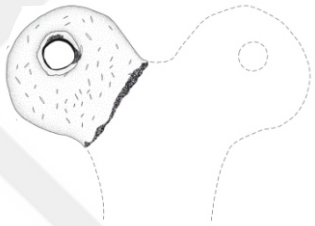
Kat. No : 11

Tipi : 2.D.

Bul. Yeri : Başur Höyük

Dönemi : yak. MÖ. 3300-3100

Malzeme : Pişmiş Toprak

Ölçüleri :

Yay. Yer : -

Tanımı : Büyük bir göz açıklığının yer aldığı tek daire biçimindeki göz idolü olasılıkla iki dairenin birleşiminden oluşmaktaydı. Alın ortasına girintisi belli olan idol saman katkılı, kaba bir bir hamurdan şekillendirilmiştir.

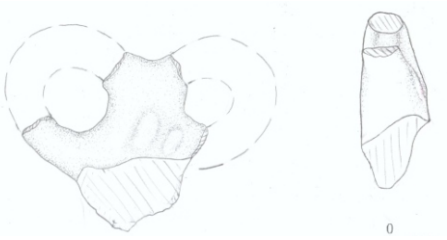
Kat. No : 12

Tipi : 2.D.

Bul. Yeri : Başur Höyük

Dönemi : yak. MÖ. 3300-3100

Malzeme : Pişmiş Toprak

Ölçüleri :

Yay. Yer : -

Tanımı : İki göz açıklığının ve alın kısmına doğru girintinin belli olduğu göz idolü parçası kırık haldedir. İki göz açıklığının yer aldığı yassı iki dairenin birleşiminden oluşan bir baş ve dar bir boyun kısmından oluşmaktadır. İki göz açıklığının arasındaki yerde (burun kısmı?) hafif bir şekilde bastırılmış parmak izleri tespit edilmiştir.

Kat. No : 13

Tipi : 2.D.

Bul. Yeri : Pirot Höyük

Dönemi : Geç Kalkolitik Dönem (M.Ö. 3900-3400)

Malzeme : Pişmiş Toprak

Ölçüleri : Yük: 11.5 cm, Gen: 13.2 cm, Kal.: 3.8 cm.

Yay. Yer : Yaylalı 2014, fig. 1.

Tanımı : İki küçük göz çukurunun yer aldığı baş kısmı, alın kısmına doğru girintili iki dairenin birleşiminden oluşmaktadır. Baş kısmı alta doğru iç bükey kavisle daralarak boyun kısmına bağlanmaktadır. Boynun alt kısmı kırıktır.

Kat. No : 14

Tipi : 2.E.

Bul. Yeri : Tell Cüdeyde

Dönemi : yak. MÖ. 3300-3100

Malzeme : Yeşil taş

Ölçüleri :

Yay. Yer : Braidwood ve Braidwood 1960, fig. 252.35

Tanımı : Başın üst kısmı alna doğru girintili olup iki yuvarlak göz açıklığının yer aldığı bir baş ve boyun veya gövde olarak tanımlanan alt kısımdan oluşmaktadır. Göz idolü düz tabanlı bir kum saati biçimindedir..

Kat. No : 15

Tipi : 2.E.

Bul. Yeri : Samsat

Dönemi : MÖ. 4. binyılın son çeyreği

Malzeme : Steatit

Ölçüleri : Yük: 7,5 cm, gen: 4,8 cm

Yay. Yer : Özgüç, N. 2009, Res. 412.

Tanımı : İki göz açıklığı bulunan üst kısmı dışbükey yassı bir daireden olaşn bir baş ve alta doğru genişleyen bir gövdeden oluşmaktadır. Kum saati görünümündeki idolün gövdesinde bir sığ bir oyuk yer almaktadır.

Kat. No : 16

Tipi : 2.E.

Bul. Yeri : Tell Hamoukar

Dönemi : Geç Kalkolitik 1-2 (MÖ. 4400-3800)

Malzeme : Pişmiş toprak

Ölçüleri : Yük: yak. 12 cm, gen: yak. 10 cm

Yay. Yer : Al Quntar vd. 2011, fig. 3.

Tanımı : İki geniş göz açıklığının yer aldığı alın kısmına doğru derin bir girintisi olan baş kısmı ve düz tabanlı, alta doğru genişleyen içbükey, konik bir boyundan/gövdeden oluşmaktadır. Baş kısmında bir göz açıklığının bulunduğu yer kırıktır.

Kat. No : 17

Tipi : 2.E.

Bul. Yeri : Tell Hamoukar

Dönemi : Geç Kalkolitik 1-2 (MÖ. 4400-3800)

Malzeme : Pişmiş toprak

Ölçüleri : Yük: yak. 11 cm, gen: yak. 9 cm

Yay. Yer : Al Quntar vd. 2011, fig. 3.

Tanımı : İki yuvarlak göz açıklığının yer aldığı üst kısmı dışbükey bir baş kısmı ve düz tabanlı, uzun, içbükey bir boyundan/gövdeden oluşmaktadır.

Kat. No : 18

Tipi : 1.B.

Bul. Yeri : Tell Hamoukar

Dönemi : Orta Uruk

Malzeme : Kemik

Ölçüleri : Yük: yak. 3 cm, Gen: yak. 1 cm

Yay. Yer : Gibson vd. 2002, fig. 17/HM 57.

Tanımı : Sivri başlıklı göz idolünün başlığında dört sıra kazıma çizgi bulunmaktadır. Kazıma tekniğiyle belirtilmiş göz, göz bebeği ve ortada birleştirilmiş kaş yapılmıştır. İdolün baş kısmında boynuna geçişte keskin bir daralma vardır. Boynun alt kısımı kırıktır.

Kat. No : 19

Tipi : 1.A.I.

Bul. Yeri : Tell Hamoukar

Dönemi : Orta Uruk

Malzeme : Kemik

Ölçüleri : Yük: yak. 1.5 cm, Gen: yak. 1.5 cm

Yay. Yer : Gibson vd. 2002, fig. 17/HM 59.

Tanımı : Kazıma tekniği ile iki yuvarlak göz ve kaşın belirtildiği, alna doğru girintisi olan yassı kalp şeklinde bir baş ve dar bir boyundan oluşmaktadır.

Kat. No : 20

Tipi : 1.A.I.

Bul. Yeri : Tell Hamoukar

Dönemi : Orta Uruk

Malzeme : Kemik

Ölçüleri : Yük: yak. 3.5 cm, Gen: yak. 2 cm

Yay. Yer : Gibson vd. 2002, fig. 17/HM 105.

Tanımı : Kazıma tekniği ile badem şeklinde iki göz ve kaşın betimlendiği, üstten alna doğru alttan ağız kısmına doğru girintisi olan badem şeklinde iki düzlemin birleştirilmesinden oluşan bir baş kısmı, kısa bir boyun ve yuvarlatılmış omuzlara sahip yassı dikdörtgen bir gövdeden oluşmaktadır.

Kat. No : 21

Tipi : 2.A.II.

Bul. Yeri : Tell Hamoukar

Dönemi : Orta Uruk

Malzeme : Bazalt

Ölçüleri : Yük: yak. 1 cm, Gen: yak. 2 cm

Yay. Yer : Gibson vd. 2002, fig. 17/HM 183.

Tanımı : Birinin kırık olduğu, iki göz açıklığının yer aldığı yassı iki dairenin birleşiminden oluşan bir baş kısmı ve alta doğru genişleyen yassı dörtgen bir gövdeden oluşmaktadır.

Kat. No : 22

Tipi : 2.D.

Bul. Yeri : Tell Hamoukar

Dönemi : yak. MÖ. 3500

Malzeme : Pişmiş toprak

Ölçüleri : Yük: yak. 15 cm, Gen: yak. 16 cm

Yay. Yer : Reichel 2009, fig. 6.

Tanımı : İki göz açıklığının yer aldığı, alın kısmına doğru geniş ve derin bir girintinin olduğu dörtgen bir baş kısmı ve alt kısmı kırık geniş bir dikdörtgen boyundan oluşmaktadır.

Kat. No : 23

Tipi : 1.A.I.

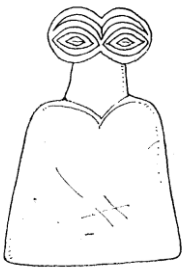
Bul. Yeri : Tell Brak

Dönemi : yak. MÖ. 3500

Malzeme : Alabaster

Ölçüleri : Yük: yak. 7 cm., gen: yak. 5 cm.

Yay. Yer : Mallowan 1947, fig. LI.25.

Tanımı : Kazıma tekniği ile badem şeklinde iki göz ve kaşın betimlendiği, üstten alna doğru alttan ağız kısmına doğru girintisi olan badem şeklinde iki düzlemin birleştirilmesinden oluşan bir baş kısmı, kısa bir boyun ve yuvarlatılmış omuzlara sahip yassı dikdörtgen bir gövdeden oluşmaktadır. Boyun ile gövde arasında V şeklinde bir yaka kazıma çizgilerle belirtilmiştir.

Kat. No : 24

Tipi : 1.A.I.

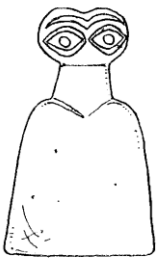
Bul. Yeri : Tell Brak

Dönemi : yak. MÖ. 3500

Malzeme : Alabaster

Ölçüleri : Yük: yak. 6 cm., Gen: yak. 4 cm.

Yay. Yer : Mallowan 1947, fig. LI..

Tanımı : Kazıma tekniği ile badem şeklinde iki göz ve kaşın betimlendiği, üstten alna doğru girintisi olan daire şeklinde iki düzlemin birleştirilmesinden oluşan bir baş kısmı, kısa bir boyun ve yuvarlatılmış omuzlara sahip yassı dikdörtgen bir gövdeden oluşmaktadır. Baş ile boyun arası düz bir çizgi, boyun ile gövde arası yaka şeklinde çizgilerle belirtilmiştir.

Kat. No : 25

Tipi : 1.A.I.

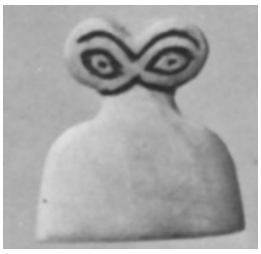
Bul. Yeri : Tell Brak

Dönemi : yak. MÖ. 3500

Malzeme : Alabaster

Ölçüleri : Yük: 3.2 cm., gen: 1.7 cm.

Yay. Yer : Mallowan 1947, fig. XXV.2

Tanımı : Kazıma tekniği ile badem şeklinde iki göz ve kaşın betimlendiği, üstten alna doğru alttan ağız kısmına doğru girintisi olan badem şeklinde iki düzlemin birleştirilmesinden oluşan bir baş kısmı, kısa bir boyun ve yuvarlatılmış omuzlara sahip yassı çan biçimli bir gövdeden oluşmaktadır. Göz ve kaşlarda siyah boya izleri bulunmaktadır.

Kat. No : 26

Tipi : 1.A.II.

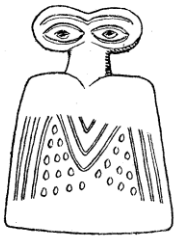
Bul. Yeri : Tell Brak

Dönemi : yak. MÖ. 3500

Malzeme : Alabaster

Ölçüleri : -

Yay. Yer : Mallowan 1947, s. 34, fig. 2.

Tanımı : Kazıma tekniği ile badem şeklinde iki göz ve kaşın betimlendiği, üstten alın kısmına alttan ağız kısmına doğru girintili badem şeklinde iki düzlemin birleşmesinden oluşan bir baş kısmı, ince ve kısa bir boyun hafif keskin omuzlu alta doğru genişleyen yassı dörtgen gövdeden oluşmaktadır. Gövde üzerinde diyagonal ve V şeklinde çizgiler ile noktalamalardan oluşan süsleme yer almaktadır.

Kat. No : 27

Tipi : 1.A.II.

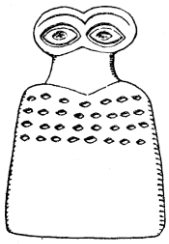
Bul. Yeri : Tell Brak

Dönemi : yak. MÖ. 3500

Malzeme : Alabaster

Ölçüleri : -

Yay. Yer : Mallowan 1947, s. 34, fig. 3.

Tanımı : Kazıma tekniği ile badem şeklinde iki göz ve kaşın betimlendiği, üstten alın alttan ağız kısmına doğru girintili badem şeklinde iki düzlemin birleşmesinden oluşan bir baş kısmı, ince ve kısa bir boyun hafif keskin omuzlu alta doğru genişleyen yassı dörtgen gövdeden oluşmaktadır. Gövdenin üst yarısı noktalamalarla süslenmiştir.

Kat. No : 28

Tipi : 1.A.II.

Bul. Yeri : Tell Brak

Dönemi : yak. MÖ. 3500

Malzeme : Alabaster

Ölçüleri : -

Yay. Yer : Mallowan 1947, s. 34, fig. 4.

Tanımı : Kazıma tekniği ile badem şeklinde iki göz ve kaşın betimlendiği, üstten alın alttan ağız kısmına doğru girintili badem şeklinde iki düzlemin birleşmesinden oluşan bir baş kısmı, ince ve kısa bir boyun hafif keskin omuzlu alta doğru genişleyen yassı dörtgen gövdeden oluşmaktadır. Gövdenin alt yarısı yatay bir çizgi ile üst yarıdan ayrılmış ve dikey çizgilerden oluşan etek benzeri bir giysiyi andırır şekilde süsleme yapılmıştır.

Kat. No : 29

Tipi : 1.A.II.

Bul. Yeri : Tell Brak

Dönemi : yak. MÖ. 3500

Malzeme : Alabaster

Ölçüleri : -

Yay. Yer : Mallowan 1947, s. 34, fig. 5..

Tanımı : Kazıma tekniği ile badem şeklinde iki göz ve kaşın betimlendiği, üstten alın alttan ağız kısmına doğru girintili badem şeklinde iki düzlemin birleşmesinden oluşan bir baş kısmı, kalın ve kısa bir boyun hafif keskin omuzlu alta doğru genişleyen yassı dörtgen gövdeden oluşmaktadır. Gövdenin üst yarısında dikey çizgilerden oluşan bir bezeme yer alırken, gövdenin ortasında boynuzlu, dört ayaklı (keçi?) bir hayvan ve hemen üzerinde kuşa benzer başka bir motif yer almaktadır.

Kat. No : 30

Tipi : 1.A.II.

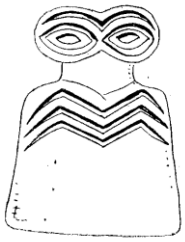
Bul. Yeri : Tell Brak

Dönemi : yak. MÖ. 3500

Malzeme : Alabaster

Ölçüleri : Yük: yak. 5 cm., gen: 4 cm.

Yay. Yer : Mallowan 1947, fig. LI.13.

Tanımı : Kazıma tekniği ile badem şeklinde iki göz ve kaşın betimlendiği, üstten alın alttan ağız kısmına doğru girintili badem şeklinde iki düzlemin birleşmesinden oluşan bir baş kısmı, kalın ve kısa bir boyun hafif keskin omuzlu alta doğru genişleyen yassı dörtgen gövdeden oluşmaktadır. Gövdenin üst yarısında üç sıra zikzak çizgilerden oluşan bir bezeme yer almaktadır.

Kat. No : 31

Tipi : 1.A.II.

Bul. Yeri : Tell Brak

Dönemi : yak. MÖ. 3500

Malzeme : Alabaster

Ölçüleri : Yük: yak. 6 cm, gen: yak. 4 cm.

Yay. Yer : Mallowan 1947, fig. LI.23.

Tanımı : Kazıma tekniği ile badem şeklinde iki göz ve kaşın betimlendiği, üstten alın alttan ağız kısmına doğru girintili badem şeklinde iki düzlemin birleşmesinden oluşan bir baş kısmı, kalın ve kısa bir boyun hafif keskin omuzlu alta doğru genişleyen yassı dörtgen gövdeden oluşmaktadır. Boyun ile gövde arasında yaka kısmına denk gelen yerde kolyeye benzer şekilde yuvarlak dizilerden oluşan bir bezeme uygulanmıştır.

Kat. No : 32

Tipi : 1.B.

Bul. Yeri : Tell Brak

Dönemi : yak. MÖ. 3500

Malzeme : Kemik

Ölçüleri : -

Yay. Yer : Emberling and McDonald 2003, Fig. 17.

Tanımı : Kazıma tekniği ile yuvarlak biçimde iki göz ve kaşın betimlendiği, sivri uçlu ve uzun bir başlığın yer aldığı bir baş ve alt tarafı kırık dar bir boyundan oluşmaktadır.

Kat. No : 33

Tipi : 1.B.

Bul. Yeri : Tell Brak

Dönemi : yak. MÖ. 3500

Malzeme : Alabaster

Ölçüleri : Yük: yak. 8 cm., gen: yak. 4 cm.

Yay. Yer : Mallowan 1947, fig. LI.35.

Tanımı : Kazıma tekniği ile badem şeklinde iki göz ve kaşın betimlendiği, üstten alın alttan ağız kısmına doğru girintili badem şeklinde iki düzlemin birleşmesinden oluşan ve düzlemin üzerinde hafif sivri uçlu bir başlığın yer aldığı baş kısmı, kalın ve kısa bir boyun hafif keskin omuzlu alta doğru genişleyen yassı dörtgen gövdeden oluşmaktadır.
Boyun ile gövde arasında yaka çizgisi belirtilmiştir.

Kat. No : 34

Tipi : 1.B.

Bul. Yeri : Tell Brak

Dönemi : yak. MÖ. 3500

Malzeme : Alabaster

Ölçüleri : Yük: yak. 7 cm., gen.: yak. 4 cm.

Yay. Yer : Mallowan 1947, fig. LI.37.

Tanımı : Kazıma tekniği ile badem şeklinde iki göz ve kaşın betimlendiği, alttan ağız kısmına doğru girintili badem şeklinde iki düzlemin birleşmesinden oluşan ve düzlemin üzerinde hafif sivri uçlu bir başlığın yer aldığı baş kısmı, uzun bir boyun yuvarlatılmış omuzlu alta doğru genişleyen yassı dörtgen gövdeden oluşmaktadır. Başlık çizgilerle süslenmiştir. Boyun ile gövde arasında yaka çizgisi belirtilmiştir.

Kat. No : 35

Tipi : 1.B.

Bul. Yeri : Tell Brak

Dönemi : yak. MÖ. 3500

Malzeme : Alabaster

Ölçüleri : Yük: 4 cm., Gen.: 2 cm.

Yay. Yer : Mallowan 1947, fig. XXVI.10.

Tanımı : Kazıma tekniği ile yuvarlak biçimde iki göz ve kaşın betimlendiği, hafif sivri uçlu ve uzun bir başlığın yer aldığı bir baş, kısa bir boyun ve yassı, çan biçimli bir gövdeden oluşmaktadır.

Kat. No : 36

Tipi : 1.B.

Bul. Yeri : Tell Brak

Dönemi : yak. MÖ. 3500

Malzeme : Alabaster

Ölçüleri : -

Yay. Yer : Mallowan 1947, fig. LXIV.

Tanımı : Kazıma tekniği ile badem biçimde iki göz ve kaşın betimlendiği, hafif sivri uçlu ve uzun bir başlığın yer aldığı bir baş, kısa bir boyun ve yassı, dörtgen bir gövdeden oluşmaktadır. Sivri başlığın ortasında yatay çizgilerden oluşan bezeme yer almaktadır.

Kat. No : 37

Tipi : 1.B.

Bul. Yeri : Tell Brak

Dönemi : yak. MÖ. 3500

Malzeme : Alabaster

Ölçüleri : Yük: yak. 4 cm., gen.: yak. 3 cm.

Yay. Yer : Mallowan 1947, fig. LI.38.

Tanımı : Kazıma tekniği ile badem biçimde iki göz ve kaşın betimlendiği, uçlara doğru sivriltilmiş çift konikten oluşan bir başlığın yer aldığı baş kısmı, kısa bir boyun ve yassı, dörtgen bir gövdeden oluşmaktadır.

Kat. No : 38

Tipi : 1.B.

Bul. Yeri : Tell Brak

Dönemi : yak. MÖ. 3500

Malzeme : Alabaster

Ölçüleri : Yük: yak. 12 cm., gen: yak. 7 cm.

Yay. Yer : Mallowan 1947, fig. LI.43.

Tanımı : Kazıma tekniği ile badem biçimde iki gözün betimlendiği, sivri uçlu bir başlığın yer aldığı baş kısmı, kısa bir boyun ve basık, yassı dikdörtgen bir gövdeden oluşmaktadır. Sivri başlık gözün hemen üzerinden yatay bir çizgi ile ayrıldıktan sonra dikey bir çizgi ile ortadan ikiye bölünmüş ve kaş betimi gibi zikzak bezemelerde oluşan bir süsleme yapılmıştır.

Kat. No : 39

Tipi : 1.B.

Bul. Yeri : Tell Brak

Dönemi : yak. MÖ. 3500

Malzeme : Alabaster

Ölçüleri : Yük: yak. 11 cm., gen.: 5 cm.

Yay. Yer : Mallowan 1947, fig. LI.44.

Tanımı : Kazıma tekniği ile badem biçimde iki gözün betimlendiği, sivri uçlu bir başlığın yer aldığı baş kısmı, kısa bir boyun ve basık, yassı dikdörtgen bir gövdeden oluşmaktadır. Gözün hemen üzerinde üst üste betimlenen kaş dizileri sivri başlığın tepesine kadar işlenmiştir.

Kat. No : 40

Tipi : 1.B.

Bul. Yeri : Tell Brak

Dönemi : yak. MÖ. 3500

Malzeme : Alabaster

Ölçüleri : Yük: yak. 10 cm., Gen: yak. 5 cm.

Yay. Yer : Mallowan 1947, fig. LI.45.

Tanımı : Kazıma tekniği ile badem biçimde iki gözün betimlendiği, taç şeklinde bir başlığın yer aldığı baş kısmı, kısa bir boyun ve hafif keskin omuzlu, yassı dörtgen bir gövdeden oluşmaktadır. Tacın üzerinde üst üste üç dizi halinde küçük üçgenlerden oluşan bir süsleme bulunmaktadır.

Kat. No : 41

Tipi : 1.B.

Bul. Yeri : Tell Brak

Dönemi : yak. MÖ. 3500

Malzeme : Alabaster

Ölçüleri : Yük: yak. 7 cm., gen.: 4 cm.

Yay. Yer : Mallowan 1947, fig. LI.47.

Tanımı : Kazıma tekniği ile badem biçimde iki göz ve kaşın betimlendiği, taç şeklinde bir başlığın yer aldığı baş kısmı, kısa bir boyun ve hafif keskin omuzlu, yassı dikdörtgen bir gövdeden oluşmaktadır. Tacın üzeri üst üste üç dizi halinde kaşa benzer dalga motifleri ile süslenmiştir.

Kat. No : 42

Tipi : 1.B.

Bul. Yeri : Tell Brak

Dönemi : yak. MÖ. 3500

Malzeme : Alabaster

Ölçüleri : Yük: yak.8 cm., gen: yak. 4 cm.

Yay. Yer : Mallowan 1947, fig. LI.46.

Tanımı : Kazıma tekniği ile badem biçimde iki göz ve kaşın betimlendiği, üstte alna doğru altta ağza doğru bir girintinin olduğu badem biçimli iki düzlemin birleşmesinden oluşan bir baş,iki bölümlü taç şeklinde bir başlık, uzun içbükey bir boyun ve yuvarlatılmış omuzlu, yassı dikdörtgen bir gövdeden oluşmaktadır. İki bölümlü tacın üzeri girintili çıkıntılı olup, dalga motifleri ve ortasında nokta bulunan daire dizisiyle süslenmiştir.

Kat. No : 43

Tipi : 1.B.

Bul. Yeri : Tell Brak

Dönemi : yak. MÖ. 3500

Malzeme : Alabaster

Ölçüleri : -

Yay. Yer : Mallowan 1947, fig. LXIV.

Tanımı : Kazıma tekniği ile badem biçimde iki gözün betimlendiği, taç şeklinde bir başlığın yer aldığı baş kısmı, kısa bir boyun ve hafif keskin omuzlu, yassı dörtgen bir gövdeden oluşmaktadır. Tacın üzerinde üst üste üç dizi halinde küçük üçgenlerden oluşan bir süsleme bulunmaktadır.

Kat. No : 44

Tipi : 1.C.II.

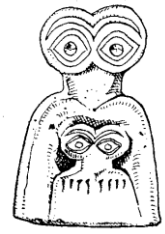
Bul. Yeri : Tell Brak

Dönemi : yak. MÖ. 3500

Malzeme : Alabaster

Ölçüleri : Yük: 5 cm., gen.: 3 cm.

Yay. Yer : Mallowan 1947, Pl. LI.40

Tanımı : Kazıma tekniği ile badem biçimde iki göz ve kaşın betimlendiği, üstte alna doğru altta ağza doğru bir girintinin olduğu badem biçimli iki düzlemin birleşmesinden oluşan bir baş, kısa boyun, yuvarlatılmış omuzlu, yassı dikdörtgen bir gövdeden oluşmaktadır. Gövdenin üzerinde benzer şekilde işlenmiş daha küçük bir idol yer almaktadır. Küçük idolün gövdesinin üst kısmında dikey çizgilerden oluşan bir süsleme bulunmaktadır.

Kat. No : 45

Tipi : 1.C.II.

Bul. Yeri : Tell Brak

Dönemi : yak. MÖ. 3500

Malzeme : Alabaster

Ölçüleri : -

Yay. Yer : Mallowan 1947, Pl.LXIV.

Tanımı : Kazıma tekniği ile badem biçimde iki göz ve kaşın betimlendiği, üstte alna doğru altta ağza doğru bir girintinin olduğu badem biçimli iki düzlemin birleşmesinden oluşan bir baş, içbükey bir boyun ve hafif keskin omuzlu, yassı alta doğru genişleyen dikdörtgen bir gövdeden oluşmaktadır. Gövdenin üst yarısında bir çerçeve içinde daha küçük boyutlu bir idol kazıma tekniği ile betimlenmiştir.

Kat. No : 46

Tipi : 1.C.I.

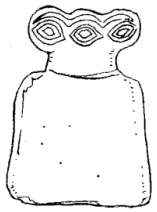
Bul. Yeri : Tell Brak

Dönemi : yak. MÖ. 3500

Malzeme : Alabaster

Ölçüleri : Yük: yak. 4 cm., gen.: yak. 3 cm.

Yay. Yer : Mallowan 1947, fig. LI.22.

Tanımı : Kazıma tekniği ile badem biçimde üç göz ve kaşın betimlendiği, üstte alna doğru iki girintinin olduğu bir baş, kısa ve geniş bir boyun, omuzları hafif yuvarlatılmış yassı dörtgen bir gövdeden oluşmaktadır.

Kat. No : 47

Tipi : 1.C.I.

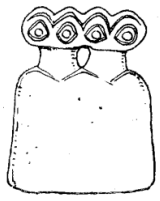
Bul. Yeri : Tell Brak

Dönemi : yak. MÖ. 3500

Malzeme : Alabaster

Ölçüleri : Yük: yak. 4 cm., gen: yak. 3 cm.

Yay. Yer : Mallowan 1947, fig. LI.21..

Tanımı : Kazıma tekniği ile badem biçimde dört göz ve kaşların betimlendiği, üstte alna doğru üç girintinin olduğu birleşik iki baş, kısa içbükey iki boyun, omuzları hafif yuvarlatılmış yassı dörtgen bir gövdeden oluşmaktadır.

Kat. No : 48

Tipi : 1.C.I.

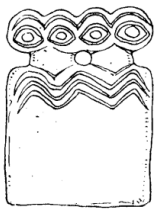
Bul. Yeri : Tell Brak

Dönemi : yak. MÖ. 3500

Malzeme : Alabaster

Ölçüleri : Yük: 6cm., gen.: 4 cm.

Yay. Yer : Mallowan 1947, fig. LI.19

Tanımı : Kazıma tekniği ile badem biçimde dört göz ve kaşların betimlendiği, üstte alna doğru üç girintinin olduğu birleşik iki baş, kısa iki boyun, omuzları hafif keskin, yassı dörtgen bir gövdeden oluşmaktadır. Gövdenin üst yarısında zikzak çizgilerden oluşan üç sıra dörtgen bir gövdeden oluşmaktadır.

Kat. No : 49

Tipi : 1.C.I.

Bul. Yeri : Tell Brak

Dönemi : yak. MÖ. 3500

Malzeme : Alabaster

Ölçüleri : Yük:

Yay. Yer : Mallowan 1947, Pl. LI.48

Tanımı : Kazıma tekniği ile badem biçimde iki gözün betimlendiği idolün kafasının üstünde daha küçük boyutlu başka bir göz idolü yer almaktadır.

Kat. No : 50

Tipi : 1.C.I.

Bul. Yeri : Tell Brak

Dönemi : yak. MÖ. 3500

Malzeme : Alabaster

Ölçüleri : -

Yay. Yer : Mallowan 1947, fig.LXIV.

Tanımı : Kazıma tekniği ile badem biçimde iki gözün betimlendiği örnekte baş kısmının hemen üzerinde küçük boyutlu, baş ve boyun kısmından oluşan yeni daha küçük boyutlu başka bir göz idolü yer almaktadır.

Kat. No : 51

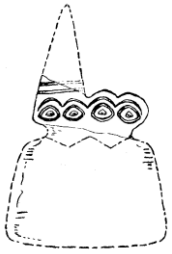
Tipoloji : 1.C.I.

Bul. Yeri : Tell Brak

Dönemi : yak. MÖ. 3500

Malzeme : Alabaster

Ölçüleri : Yük: yak. 8 cm., gen: 5 cm

Yay. Yer : Mallowan.

Tanımı : Birinin sivri başlıklı diğerinin başlıksız betimlendiği iki bitişik baş ve geniş dörtgen bir gövdeden oluşmaktadır. Üzerinde iki sıra şeridi olan başlığın üst kısmı kırıktır.

.

Kat. No : 52

Tipi : 1.A.I.

Bul. Yeri : Tell Brak

Dönemi : yak. MÖ. 3800-3600

Malzeme : Gri taş

Ölçüleri : Yük.: 4.3 cm, gen.: 8.6 cm.

Yay. Yer : Oates ve diğerleri 1997, fig. 231.126

Tanımı : Badem şeklinde bir göz ve kaştan oluşan, yassı iki badem biçimli düzlemin oluşturduğu bir baş kısmı ve kısa boyundan oluşmaktadır. Gözbebeğinde fildişi veya kemik kakmalar bulunmaktaydı.

Kat. No : 53

Tipi : 2.A.II.

Bul. Yeri : Tell Brak

Dönemi : yak. MÖ. 3500

Malzeme : Taş

Ölçüleri : Yük: yak. 1 cm., gen.: yak. 1 cm.

Yay. Yer : Mallowan 1947, fig. LI.I

Tanımı : İki deliğin yer aldığı bir baş ve dikdörtgen fomda bir gövdeden oluşmaktadır..

Kat. No : 54

Tipi : 2.A.II.

Bul. Yeri : Tell Brak

Dönemi : Jemdet Nasr (MÖ. 3100-2900)

Malzeme : Kireçtaşı

Ölçüleri : Yük: 4.5 cm., gen.: 3 cm.

Yay. Yer : Oates 1985, fig. XXV.e.

Tanımı : İki geniş deliğin yer aldığı bir baş ve şişkin çan biçimli bir gövdeden oluşmktadır.

.

Kat. No : 55

Tipi : 2.A.II.

Bul. Yeri : Tell Brak

Dönemi : yak. Mö. 3500

Malzeme : Taş

Ölçüleri : Yük.: 5 cm., gen.: 4 cm.

Yay. Yer : Mallowan 1947, fig. LI.34

Tanımı :İki küçük deliğin yer aldığı, alna doğru girintili bir baş ve şişkin çan biçimli düz dipli bir gövdeden oluşmaktadır.

Kat. No : 56

Tipi : 2.B.

Bul. Yeri : Tell Brak

Dönemi : yak. MÖ. 3500

Malzeme : Siyah şist

Ölçüleri : Yük.: yak. 2.2 cm, gen.: yak. 2 cm

Yay. Yer : Mallowan 1947, fig. XXVI.4

Tanımı :İki deliğin yer aldığı, alın kısmında V şeklinde bir girintisi olan baş kısmı ve düşük omuzlu dörtgen bir gövdeden oluşmaktadır. Gövde üzerinde dört adet çukur yer almaktadır.

Kat. No : 57

Tipi : 2.B.

Bul. Yeri : Tell Brak

Dönemi : yak. MÖ. 3500

Malzeme : Kireçtaşı

Ölçüleri : Yük.: 3.4 cm., gen.: 2 cm.

Yay. Yer : Mallowan 1947, fig. XXVI.9

Tanımı : İki deliğin yer aldığı, alın kısmına doğru girintisi bulunan bir baş kısmı, içbükey bir boyun ve keskin omuzlu, yassı dikdörtgen formda bir gövdeden oluşmaktadır.

Kat. No : 58

Tipi : 2.B.

Bul. Yeri : Tell Brak

Dönemi : yak. MÖ. 3500

Malzeme : Taş

Ölçüleri : Yük.: yak. 4 cm., gen.: 2 cm.

Yay. Yer : Mallowan 1947, fig. LI.29

Tanımı : İki göz açığının yer aldığı, yassı iki dairenin birleşmesiyle oluşan bir baş, yassı bir boyun ve yassı dikdörtgen prizma şeklinde bir gövdeden oluşmaktadır.

Kat. No : 59

Tipi : 2.B.

Bul. Yeri : Tell Brak

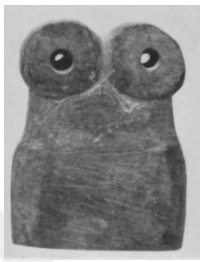
Dönemi : yak. MÖ. 3500

Malzeme : Şist

Ölçüleri : Yük.: 3.4 cm., gen.: yak. 2.5 cm.

Yay. Yer : Mallowan 1947, fig. XXVI.12

Tanımı :İki yuvarlak göz açıklığının yer aldığı, yassı iki daire düzlemin birleşmesinden oluşan bir baş, içbükey bir boyun ve dikdörtgen prizması şeklinde gövdeden oluşmaktadır.

Kat. No : 60

Tipi : 2.B.

Bul. Yeri : Tell Brak

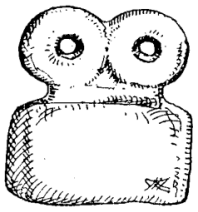
Dönemi : yak. MÖ. 3500

Malzeme : Taş

Ölçüleri : Yük.: yak. 4 cm, gen.: yak. 4 cm.

Yay. Yer : Mallowan 1947, fig. LI.26

Tanımı : İki yuvarlak göz açıklığın yer aldığı, yassı iki daire düzlemin birleşmesinden oluşan bir baş kısmı, kısa bir boyun ve dikdörtgen prizma şeklinde gövdeden oluşmaktadır.

Kat. No : 61

Tipi : 2.B.

Bul. Yeri : Tell Brak

Dönemi : yak. MÖ. 4200-3900

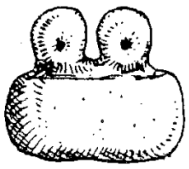
Malzeme : Taş

Ölçüleri : Yük.: 21.4 cm., gen.: yak. 12 cm.

Yay. Yer : McMahon ve diğerleri 2007, fig. 8.

Tanımı : Yuvarlak iki büyük göz açıklığının yer aldığı, alın kısmına doğru girintili yassı iki daire düzlemin birleşiminden oluşan bir baş kısmı, uzun ve geniş bir boyun ve omuz kısmı aşağı doğru eğimli, düz tabanlı basık dikdörtgen prizma şeklinde gövdeden oluşmaktadır.

Kat. No : 62

Tipi : 2.F

Bul. Yeri : Tell Brak

Dönemi : yak. MÖ. 3500

Malzeme : Taş

Ölçüleri : Yük.: 4 cm., gen.: 5 cm.

Yay. Yer : Mallowan 1947, fig. LI.31

Tanımı : Küçük iki göz çukurunun yer aldığı, alın kısmına doğru derin bir girintisi olan. iki daire düzlemden oluşan bir baş ve dikdörtgen prizma şeklinde bir gövdeden oluşmaktadır.

Kat. No : 63

Tipi : 2.E

Bul. Yeri : Tell Brak

Dönemi : yak. MÖ. 3500

Malzeme : Taş

Ölçüleri : Yük.: yak. 4 cm, gen.: yak. 2 cm

Yay. Yer : Mallowan 1947, fig. LI.30

Tanımı : İki deliğin yer aldığı, alın kısmına doğru derin bir girintinin olduğu baş kısmı ve dibe doğru genişleyen çan biçimli bir gövdeden oluşmaktadır.

ek s. 21

Kat. No : 64

Tipi : 2.B.

Bul. Yeri : Tell Brak

Dönemi : yak. MÖ. 3500

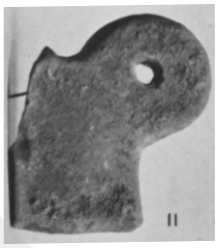
Malzeme : Serpantin

Ölçüleri : Yük.: 2.1 cm, gen: yak. 2 cm.

Yay. Yer : Mallowan 1947, fig. XXVI.2

Tanımı : İki deliğin yer aldığı iki düzgün dairenin birleşiminden oluşan bir baş kısmı, alta doğru genişleyen bir boyun ve dikdörtgen prizma şeklinde bir gövdeden oluşmaktadır. Boyun ve gövde kısımlarının üzerinde kabartma şeklinde dikey şeritler yer almaktadır.

Kat. No : 65

Tipi : 2.D.

Bul. Yeri : Tell Brak

Dönemi : yak. MÖ. 3500

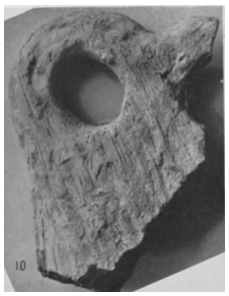
Malzeme : Pişmiş toprak

Ölçüleri : Yük.: 6 cm, gen.: yak. 5 cm

Yay. Yer : Mallowan 1947, fig. XXV.11

Tanımı : Sol tarafı kırık olan göz idolünün başın üstünde alna doğru girintisi vardır. Küçük bir deliğin yer aldığı, yassı daire düzlemden oluşan baş kısmı ve alt kısmı kırık olan kalın bir boyundan oluşmaktadır.

Kat. No : 66

Tipi : 2.D.

Bul. Yeri : Tell Brak

Dönemi : yak. MÖ. 3500

Malzeme : Pişmiş toprak

Ölçüleri : Yük.: 10.2 cm., gen.: yak. 5 cm.

Yay. Yer : Mallowan 1947, fig. XXV.10

Tanımı : İki büyük deliğin yer aldığı, alın kısmına doğru girintisi bulunan yassı bir baş kısmından oluşan idolün alt kısmı ve bir göz çerçevesi kırıktır.

ek s. 22

Kat. No : 67

Tipi : 2.F.

Bul. Yeri : Tell Brak

Dönemi : yak. MÖ. 3500

Malzeme : Kireçtaşı

Ölçüleri : Yük.: 3.2 cm., gen.: 3 cm.

Yay. Yer : Mallowan 1947, fig. XXVI. 3.

Tanımı : İki göz çukurunun yer aldığı, alna doğru girintili yassı iki daire düzlemin birleşiminden oluşan bir baş, eğimli bir omuza sahip çan biçimli gövdeden oluşmaktadır. Baş kısmının ortasında kazınarak betimlenmiş bir üçgen yer almaktadır.

Kat. No : 68

Tipi : 2.F.

Bul. Yeri : Tell Brak

Dönemi : yak. MÖ. 3500

Malzeme : Alabaster

Ölçüleri : Yük.: 4.8 cm., gen.: yak. 2.5 cm.

Yay. Yer : Mallowan 1947, Pl. XXVI. 11.

Tanımı : İki kapalı göz çukurunun yer aldığı, alna doğru girintili bir yassı bir baş, derin girinti ile betimlenmiş kısa bir boyun ve düşük omuzlu, düz dipli yassı dörtgen bir gövdeden oluşmaktadır.

Kat. No : 69

Tipi : 2.F.

Bul. Yeri : Tell Brak

Dönemi : yak. MÖ. 3500

Malzeme : Taş

Ölçüleri : -

Yay. Yer : Mallowan 1947, Fig. 6.

Tanımı : Başın üzerinde içeri doğru girintisi olan göz idolünün gözleri basamaklı olarak çukurlardan oluşmaktadır. Dar boynu gövdeye geçişte genişlemektedir. Dikdörtgen gövdenin üzerinde göz çukurları gibi iki tane basamaklı çukur vardır.

ek s. 23

Kat. No : 70

Tipi : 2.E

Bul. Yeri : Tell Abu Hafur

Dönemi : Geç Kalkolitik 4-5 (MÖ. 4. binyılın ikinci yarısı)

Malzeme : Pişmiş Toprak

Ölçüleri : Yük.: yak. 14 cm., gen: yak. 10 cm.

Yay. Yer : Bielinska 2016, Fig. 1

Tanımı : Sol gözünün üst kısmı kırık olan göz idolünün başın üst kısmından alna doğru girintilidir. Baş kısmında sadece göz delikleri vardır. Gözlerin hemen altında kum saati görünüme sahip idol düz tabanlıdır.

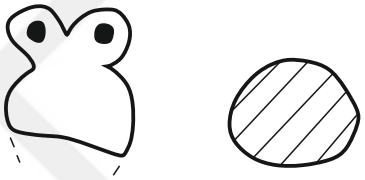
Kat. No : 71

Tipi : 2.A.II.

Bul. Yeri : Tell Umm Qseir

Dönemi : Geç Uruk

Malzeme : Alçıtaşı

Ölçüleri : Yük.: 3 cm., gen.: yak. 3 cm.

Yay. Yer : Hole and Johnson 1986/1987, Fig. 16.a.

Tanımı : İki göz açıklığının yer aldığı, alın kısmına doğru girintili iki daire düzleminin birleşiminden oluşan bir baş ve alt kısmı kırık olan şişkin çan biçimli bir gövdeden oluşur.

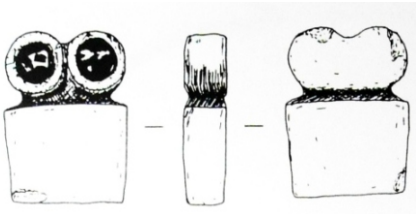
Kat. No : 72

Tipi : 2.F.

Bul. Yeri : Tell Sheikh Hassan

Dönemi : Geç Uruk

Malzeme : Kireçtaşı

Ölçüleri : Yük: yak. cm, Gen: yak. cm

Yay. Yer : Boese 1995, fig. 11.a.

Tanımı : İki göz çukurunun yer aldığı düzgün, yassı iki dairenin birleşiminden oluşan bir baş kısmı ve yassı, dörtgen prizma şeklinde gövdeden oluşmaktadır. Göz çukurlarının içinde bitümen izlerine rastlanılmıştır.

ek s. 24

Kat. No : 73

Tipi : 2.A.II.

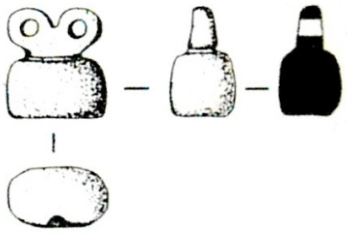
Bul. Yeri : Tell Sheikh Hassan

Dönemi : Geç Uruk

Malzeme : Alabaster

Ölçüleri : Yük: yak. cm, Gen: yak. cm

Yay. Yer : Boese 1995, fig.10.e.

Tanımı : İki yuvarlak göz açığının yer aldığı, alın kısmına doğru girintisi olan, yassı iki daire düzlemin birleşiminden oluşan bir baş ve yatay bir çizgi ile belirtilmiş bir boyun ve oval kesitli, basık şişkin bir gövdeden oluşmaktadır.

Kat. No : 74

Tipi : 2.E

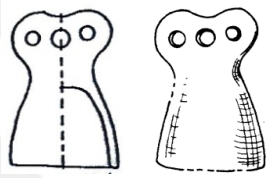
Bul. Yeri : Hama

Dönemi : yak. MÖ. 3000

Malzeme : Pişmiş Toprak

Ölçüleri : Yük: yak. 18 cm

Yay. Yer : Frankfort 1949, Fig.2.20; Fugmann 1958, fig. 37.4B 603.

Tanımı : Üç deliğin yer aldığı, alna doğru girintisi olan yassı bir baş ve içi boş, çan biçimli bir gövdeden oluşmaktadır.

Kat. No : 75

Tipi : 2.F.

Bul. Yeri : Hama

Dönemi : yak. MÖ. 3000 **(**K10 tabakası)

Malzeme : Siyah Taş

Ölçüleri : Yük.: yak. 7 cm., gen.: 4 cm.

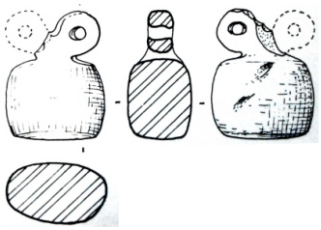
Yay. Yer : Fugmann 1958, fig. 30.5B 23

Tanımı : İki göz çukurunun yer aldığı, alna doğru girintisi bulunan bir baş ve yassı dörtgen bir gövdeden oluşmaktadır.

ek s. 25

Kat. No : 76
Tipi : 2.A.II.
Bul. Yeri : El-Kowm
Dönemi : Uruk (Geç Uruk ?)
Malzeme : Taş
Ölçüleri : Yük: yak. 3 cm, gen. 2 cm.
Yay. Yer : Cauvin ve Stordeur 1985, fig. 8.1.

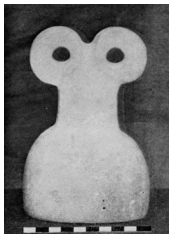
Tanımı : Bir göz açıklığının kornduğu diğerinin kırık olduğu bir baş kısmı ve oval kesitli şişkin çan biçimli gövdeden oluşmaktadır.

Kat. No : 77
Tipi : 2.F.
Bul. Yeri : Tell el-Hajj
Dönemi : MÖ. 4. binyıl ortaları
Malzeme : Mermer
Ölçüleri : -
Yay. Yer : Bridel ve diğerleri 1974, fig. 8.c.

Tanımı : Baş ve gövde kısımlarının bir tarafı kırık olan göz idolünün baş kısmındaki gözler kapalı oyuk şeklindedir.

Kat. No : 78
Tipi : 2.A.I.
Bul. Yeri : Tepe Gawra
Dönemi : MÖ. 4. binyıl ortaları
Malzeme : Mermer
Ölçüleri : Yük.: yak. 14 cm., gen.: yak. 10 cm.
Yay. Yer : Speiser 1935, fig. XLIV.c.

Tanımı : İki yuvarlak göz açıklığının yer aldığı, alna doğru girintili yassı iki daire düzlemin birleşiminden oluşan bir baş kısmı, uzun ve geniş bir boyun ile şişkin çan biçimli gövdeden oluşmaktadır.

Kat. No : 79

Tipi : 2.A.I.

Bul. Yeri : Tepe Gawra

Dönemi : MÖ. 4. binyıl ortaları

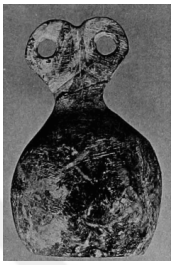
Malzeme : Mermer

Ölçüleri : Yük.: yak. 10 cm., gen: yak. 6 cm.

Yay. Yer : Tobler 1950, fig. LII.b.1.

Tanımı : Başın üst kısmından içeri doğru girintisi olan idolün iki tane göz deliği vardır. Baş kısmı kalp şekline yakındır. İnce boyunlu idolün gövdenin orta noktasından şişkindir..
Düz tabanlıdır.

Kat. No : 80

Tipi : 2.A.I.

Bul. Yeri : Tepe Gawra

Dönemi : MÖ. 4. binyıl ortaları

Malzeme : Mermer

Ölçüleri : Yük: yak. 10 cm., gen: yak. 6 cm.

Yay. Yer : Tobler 1950, fig. LII.b.2.

Tanımı : Başın üst kısmından içeri doğru girintisi olan idolün iki tane göz deliği vardır. kısmı kalp şekline yakındır. İnce boyunlu idolün gövdenin orta noktasından şişkindir.

Kat. No : 81

Tipi : 2.E

Bul. Yeri : Tepe Gawra

Dönemi : XI. tabaka

Malzeme : Pişmiş toprak

Ölçüleri : Yük.: yak. 10 cm., gen.: yak. 10 cm.

Yay. Yer : Tobler 1950, fig. LXXXVI.a.9.

Tanımı : İki deliğin yer aldığı alın kısmına doğru girintili bir baş kısmı, uzun bir boyundan. oluşmaktadır. Ayakta durmasını sağlamak için taban kısmı genişletilmiştir.

ek s. 27

Kat. No : 82

Tipi : 2.E

Bul. Yeri : Tepe Gawra

Dönemi : XI. tabaka

Malzeme : Pişmiş toprak

Ölçüleri : Yük.: yak. 13 cm., gen.: yak. 10 cm.

Yay. Yer : Tobler 1950, fig. LXXXVI.a.2.

Tanımı : Başın üst kısmından içeri doğru girintisi olan idolün iki tane göz deliği. bulunmaktadır. Göz halkaların altından düz inen gövde altından genişletilerek taban düzleştirilmiştir.

Kat. No : 83

Tipi : 2.C

Bul. Yeri : Tepe Gawra

Dönemi : MÖ. 4. binyıl ortaları

Malzeme : Pişmiş toprak

Ölçüleri : Yük.: , gen.:

Yay. Yer : Tobler 1950, fig.CLVII.62.

Tanımı : İki deliğin yer aldığı bir baş ve içbükey bir gövdeden oluşmaktadır. Gövdenin içi boştur.

Kat. No : 84

Tipi : 2.C

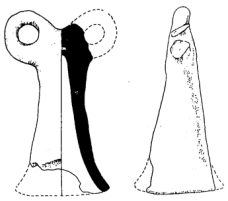
Bul. Yeri : Tepe Gawra

Dönemi : MÖ. 4. binyıl ortaları

Malzeme : Pişmiş toprak

Ölçüleri : Yük: yak. cm, gen: yak. cm

Yay. Yer : Rothman 2002, fig.82.581.

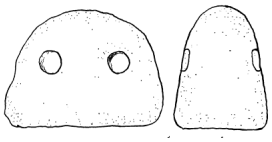
Tanımı : İki deliğin yer aldığı alın ortasına doğru girintili bir baş kısmı ve dibe doğru genişleyen içbükey konik bir gövdeden oluşmaktadır. Gövdenin içi baş kısmına kadar boştur.

Kat. No : 85

Tipi : 2.D

Bul. Yeri : Tepe Gawra

Dönemi : MÖ. 4. binyıl ortaları

Malzeme : Pişmiş toprak

Ölçüleri : Yük.: yak. 3 cm., gen: yak. 4 cm.

Yay. Yer : Speiser 1935, fig.LXXX.4.

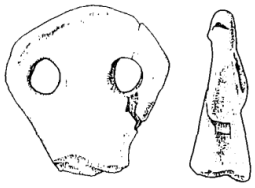
Tanımı : Yarım daire seklinde bir baş kısmından ibaret olan idolün iki göz deliği bulunmaktadır.

Kat. No : 86

Tipi : 2.D.

Bul. Yeri : Tepe Gawra

Dönemi : MÖ. 4. binyıl ortaları

Malzeme : Pişmiş toprak

Ölçüleri : Yük: yak. cm, gen: yak. cm

Yay. Yer : Rothman 2002, fig.83.1159.

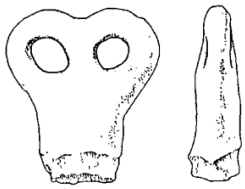
Tanımı : İki geniş deliğin yer aldığı yassı baş kısmının üst tarafı dış bükeydir. Alt taraf kırıktır.

Kat. No : 87

Tipi : 2.D.

Bul. Yeri : Tepe Gawra

Dönemi : MÖ. 4. binyıl ortaları

Malzeme : Pişmiş toprak

Ölçüleri : Yük: yak. cm, gen: yak. cm

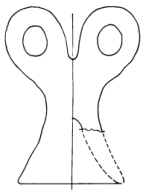
Yay. Yer : Rothman 2002, fig.84.2076.

Tanımı : İki geniş deliğin yer aldığı yassı baş kısmının üstünde alın ortasına doğru hafif girinti bulunmaktadır. Boyna doğru iki yandan daralan idolün alt kısmı kırıktır.

ek s. 29

Kat. No : 88

Tipi : 2.C

Bul. Yeri : Grai Resh

Dönemi : MÖ. 4. binyılın ikinci yarısı

Malzeme : Pişmiş toprak

Ölçüleri : Yük: yak. 12.5 cm, Gen: yak. cm

Yay. Yer : Llyod 1940, Pl. III. fig. 7.1.

Tanımı : Başın üstünden içeri doğru derin bir girintisi olan idolün iki tane orantılı göz deliği bulunmaktadır. Kalp şeklindeki baş kısmının altından dibe doğru genişleyen bir gövde vardır. Tabandan içeri doğru boşluk bulunmaktadır. Sağ alt tarafı kırıktır.

Kat. No : 89

Tipi : 2.E

Bul. Yeri : Grai Resh

Dönemi : MÖ. 3850-3650

Malzeme : Pişmiş toprak

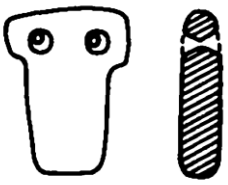
Ölçüleri : -

Yay. Yer : Kepinski 2011, Fig.14.

Tanımı : Başın üst kısmı dışarı doğru bombeli olan idolün başın uç noktalarından iki tane küçük göz deliği bulunmaktadır. Sol tarafı kırıktır. Boyun kısmına doğru daralan idol dibe doğru genişlemektedir.

Kat. No : 90

Tipi : 2.E

Bul. Yeri : Tell al-Hawa yakınındaki Site 41

Dönemi : -

Malzeme : Siyah taş

Ölçüleri : Yük: 3 cm., gen.: 3 cm.

Yay. Yer : Wilkinson vd. 1996, Fig. 13.12.

Tanımı : T biçimli göz idolünü köşeli baş kısmında iki tane göz deliği bulunmaktadır. Düz gövdeli diz tabanlıdır.

Kat. No : 91

Tipi : 2.E

Bul. Yeri : Qalinj Agha

Dönemi : MÖ. 3500-3000 (III. tabaka)

Malzeme : Pişmiş Toprak

Ölçüleri : Yük.: yak. 5 cm., gen.: yak. 6 cm.

Yay. Yer : Al-Soof 1969, fig.XI.3

Tanımı : Başın üst kısmından geniş bir kavisi olan idolün iki tane göz deliği köşelerde yer almaktadır. Bir göz çevresi kırıktır. Dibe doğru genişleyen konik gövde düz tabanlıdır.

Kat. No : 92

Tipi : 2.E

Bul. Yeri : Qalinj Agha

Dönemi : MÖ. 3500-3000 (I. tabaka)

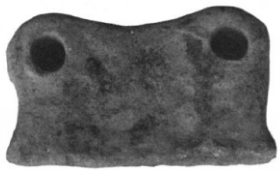
Malzeme : Pişmiş toprak

Ölçüleri : -

Yay. Yer : Al-Soof 1969, fig.XI.1

Tanımı : İki deliğin yer aldığı baş kısmının üst kısmı hafif dış bükeydir. Baş kısmından iki yandan daraltılarak düz tabanlı konik bir gövdeye geçilir.

Kat. No : 93

Tipi : 2.D

Bul. Yeri : Tepe Chenchi

Dönemi : Geç Kalkolitik ?

Malzeme : Pişmiş toprak

Ölçüleri : Yük: 8 cm, gen: yak. 14 cm.

Yay. Yer : Algaze 1989, fig.4.e.

Tanımı : Dikdörtgen bir baş kısmından ibaret olan idolün baş kısmının üstünden hafif bir içbükey kavisi vardır. Göz çukuru belirtilmiş olan idolün dibe doğru hafif genişletilmektedir.

ek s. 31

Kat. No : 94

Tipi : 2.E

Bul. Yeri : Tell Musharifa

Dönemi : MÖ. 4000-3800

Malzeme : Pişmiş toprak

Ölçüleri : -

Yay. Yer : Numoto 1987, fig. 1.4.

Tanımı : İki geniş göz açıklığı yer alan, alın kısmına doğru girintili, yassı iki daire düzlemden oluşan bir baş kısmı ve alta doğru genişleyen konik bir gövdeden oluşmaktadır.

Kat. No : 95

Tipi : 2.A.II.

Bul. Yeri : Khafajah

Dönemi : MÖ. 3100-3000

Malzeme : Taş

Ölçüleri : Yük: yak. 2.5 cm, gen.: yak. 2 cm.

Yay. Yer : Delougaz ve Llyod 1942, Fig. 24.

Tanımı : İki halkanın birleşmesiyle oluşan baş kısmı olan idolün göz halkanın hemen altından düz gövdeli ve tabanlıdır. Göz halkaları üzerinden kırıktır.

Kat. No : 96

Tipi : 2.A.II.

Bul. Yeri : Khafajah

Dönemi : MÖ. 3100-2900

Malzeme : Taş

Ölçüleri : Yük.: yak. 4 cm., gen.: yak. 2 cm

Yay. Yer : Delougaz ve Llyod 1942, Fig. 24.

Tanımı : İki tane halkanın birleşmesinden oluşan baş kısmı olan idolün iki tane göz deliği vardır. Baş kısmın hemen altından başlayan şişkin dikdörtgen gövdeli düz tabanlıdır.

ek s. 32

Kat. No : 97

Tipi : 2.A.II.

Bul. Yeri : Tell Asmar

Dönemi : MÖ. 3100-2900

Malzeme : Fayans

Ölçüleri : Yük: yak. 2 cm., Gen: yak. 2 cm.

Yay. Yer : Frankfort 1949, Fig. 1.7.

Tanımı : İki tane halkanın birleşmesiyle oluşan baş kısmı olan idolün iki tane göz deliği vardır. Başın hemen altından başlayan şişkin dikdörtgen gövdeli ve düz tabanlıdır.

Kat. No : 98

Tipi : 2.A.I.

Bul. Yeri : Tell Billa

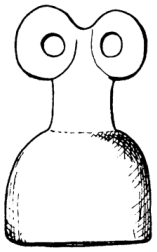
Dönemi : MÖ. 3100-2900

Malzeme : Gri Mermer

Ölçüleri : Yük: yak. 18 cm., gen: yak. 11 cm.

Yay. Yer : Andrae 1933, Fig. 45.1073

Tanımı : İki tane halkanın birleşmesiyle oluşan baş kısmı olan göz idolün ik tane göz deliği bulunmaktadır. İnce boyunlu şişkin dikdörtgen gövdeli ve düz tabanlıdır.

Kat. No : 99

Tipi : 2.A.II.

Bul. Yeri : Lagaş-Tello

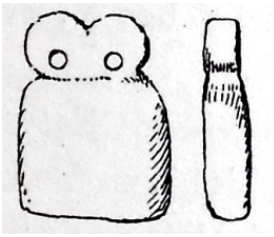
Dönemi : Geç Kalkolitik Dönem ?

Malzeme : Alabaster

Ölçüleri : Yük: 4 cm., Gen: yak. 3 cm.

Yay. Yer : Andrae 1933, Fig. 45.4207

Tanımı : Yassı dörtgen formda gövdeli, iki deliğin olduğu bir baş kısmından oluşan göz idolü.

Kat. No : 100

Tipi : 2.A.II.

Bul. Yeri : Lagaş-Tello

Dönemi : Geç Kalkolitik Dönem ?

Malzeme : Alabaster

Ölçüleri : Yük: 5 cm., Gen: yak. 4 cm.

Yay. Yer : Andrae 1933, fig. 45.5150.

Tanımı : Düz dipli, hafif şişkin çan biçimli gövdeli iki delikli bir baş kısmından oluşan göz idolü baş kısmının yarısı kırıktır.

Kat. No : 101

Tipi : 2.A.II.

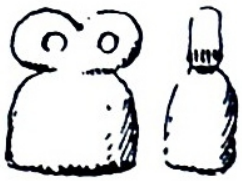
Bul. Yeri : Lagaş-Tello

Dönemi : Geç Kalkolitik Dönem ?

Malzeme : Kireçtaşı

Ölçüleri : Yük: 2 cm, Gen: yak. 1.5 cm

Yay. Yer : Andrae 1933, fig. 45.4792.

Tanımı : Düz dipli, hafif şişkin çan biçimli gövdeli, iki deliğin yer aldığı bir baş kısmından oluşan göz idolü.

Kat. No : 102

Tipi : 2.D.

Bul. Yeri : Uruk

Dönemi : MÖ. 3100-2900

Malzeme : Yeşil taş

Ölçüleri : Yük: 1.7 cm., gen: yak. 2.2 cm.

Yay. Yer : Heinrich 1936, fig. 33.q.

Tanımı : Başın üst kısmından girintisi olan idolün iki tane küçük göz deliği bulunmaktadır. İnce boyunlu idolün boyun altından kırıktır.

ek s. 34

Kat. No : 103

Tipi : 2.A.II.

Bul. Yeri : Kish

Dönemi : MÖ. 3100-2900

Malzeme : Alabaster

Ölçüleri : Yük: 4 cm., Gen: yak. 2.5 cm.

Yay. Yer : Andrae 1933, fig. 45.1847

Tanımı : Başın üst kısmından kırık olan idolün iki tane göz deliği bulunmaktadır. Başı gövdeden ayıran bir çizgi vardır. Şişkin dikdörtgen gövdeli ve düz tabanlıdır.

Kat. No : 104

Tipi : 2.A.II.

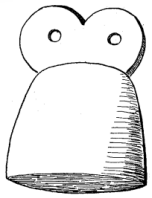
Bul. Yeri : Ur

Dönemi : Er Hanedan I (yak. MÖ. 2800-2650)

Malzeme : Alabaster

Ölçüleri : Yük: yak. 6.7 cm, Gen: yak. 4.9 cm

Yay. Yer : Woolley 1955, Pl. 15.U17836

Tanımı : Kalp şeklinde baş kısmı olan idolün iki tane göz deliği bulunmaktadır. Gövdeye geçişte bir çizgi bulunan idolün gövdesi şişkin dikdörtgen gövdeli düz tabanlıdır.

Kat. No : 105

Tipi : 2.A.II.

Bul. Yeri : Susa

Dönemi :MÖ. 4. binyıl sonları

Malzeme : Fayans

Ölçüleri : Yük.: yak. 1.7 cm

Yay. Yer : Caubet 2006, fig.1.

Tanımı : Başın üst kısmından içeri doğru girintisi olan idolün iki tane göz çukuru bulunmaktadır. Şişkin gövdeli olan idolün sol köşesinde bir çukur vardır.

ek s. 35

Kat. No : 106

Tipi : 2.A.II.

Bul. Yeri : Susa

Dönemi : MÖ. 4. binyıl sonları

Malzeme : Fayans

Ölçüleri : Yük.: 2.3 cm.

Yay. Yer : Caubet 2006, fig. 1.

Tanımı : Başın üst kısmında girintisi olan göz idolün iki tane göz çukuru bulunmaktadır. Göz halkanın hemen altından başlayan gövde şişkin dikdörtgen gövdeli düz tabanlıdır.

Kat. No : 107

Tipi : 2.B.

Bul. Yeri : Farukhabad

Dönemi : MÖ. 4. binyılın sonu

Malzeme : Kalsit

Ölçüleri : Yük: yak. cm, Gen: yak. cm

Yay. Yer : Wright 1981, fig. 18.B.

Tanımı : iki yuvarlak göz açıklığının yer aldığı baş kısmı kırıktır. kısa bir boyun ve yassı dörtgen bir gövdeden oluşmaktadır.

Kat. No : 108

Tipi : 2.D.

Bul. Yeri : Choga Mish

Dönemi :

Malzeme : Pişmiş Toprak

Ölçüleri : Yük: yak.10.3 cm, Gen: yak. 13.6 cm, Kal: yak. 2 cm

Yay. Yer : Delougaz ve Kantor 1996, fig. 31.Q.

Tanımı : İki büyük deliğin yer aldığı baş kısmından oluşan idolün alt tarafı kırıktır.

Kumlu bir hamurdan şekillendirilen idolün üzeri krem renginde bir astarla kaplanmış veya ıslak sıvazlama uygulanarak düzeltilmiştir.

Kat. No : 109

Tipi : 2.A.II.

Bul. Yeri : Choga Mish

Dönemi : yak. MÖ. 3100-2900

Malzeme : Alabaster

Ölçüleri : Yük: yak. 2 cm.

Yay. Yer : Delougaz ve Kantor 1996, fig. 31.AA.

Tanımı : Küçük boyutlu idolün iki tane göz deliği bulumaktadır. Başın üst kısmından içeri doğru bir çizgisi bulunan idolün yuvarlak şişkin gövdelisi vardır.

Kat. No : 110

Tipi : 2.A.II.

Bul. Yeri : Choga Mish

Dönemi : yak. MÖ. 3100-2900

Malzeme : Kristalize bir taş

Ölçüleri : Yük: yak. cm, Gen: yak. cm

Yay. Yer : Delougaz ve Kantor 1996, fig. 31.BB.

Tanımı : Kalp şeklindeki baş kısmı olan göz idolünün iki tane göz deliği bulunmaktadır. Şişkin gövdeli düz tabanlıdır.

Kat. No : 111

Tipi : 2.A.II.

Bul. Yeri : Choga Mish

Dönemi : yak. MÖ. 3100-2900

Malzeme : Kireçtaşı

Ölçüleri : Yük: yak. 3 cm.

Yay. Yer : Delougaz ve Kantor 1996, fig. 31.GG.

Tanımı : Başın üst kısmından kırık olan idolün göz delikleri olasılıkla orantısızdır. Şişkin gövdeli düz tabanlıdır.